

ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ

ੴ ਸਤਿ ਨਾਮੁ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ ਨਿਰਭਉ
ਨਿਰਵੈਰੁ ਅਕਾਲ ਮੂਰਤਿ ਅਜੂਨੀ ਸੈਭੰ
ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ੴ ਇਕ ਓਅੰਕਾਰ ਜਿਸ ਵਰਗਾ ਦੂਜਾ ਨਹੀਂ ।
ਸਤਿ-ਜੋ ਕਦੇ ਵੀ ਨਾਸ ਨਾ ਹੋਵੇ । ਕਰਤਾ-ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ਅਕਾਲ-
[ਅ+ਕਾਲ] ਮੌਤ ਰਹਿਤ, ਨਾ ਮਰਨ ਵਾਲਾ । ਸੈਭੰ=[ਸਵਯੰ-ਭੂ] ਆਪਣੇ
ਆਪ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰੂਪ । ਪ੍ਰਸਾਦਿ-ਕ੍ਰਿਪਾ ।

ਅਰਥ—ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਇਕ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਸੱਚ ਹੈ, ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ
ਦਾ ਕਰਤਾ ਅਤੇ ਪੁਰਖ ਰੂਪ ਹੈ, ਡਰ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਵੈਰ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਤੇ
ਮੌਤ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਉਸ ਦਾ ਸਰੂਪ ਹੈ, ਜਨਮ ਤੋਂ ਵੀ ਰਹਿਤ ਅਤੇ ਆਪਣੇ
ਆਪ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਵਾਨ ਹੈ, ਅਜਿਹਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਾਲ
ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ—(੧) ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਓਅੰ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਅਰਥ
ਕੀਤੇ ਸਨ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਏਕਾਂਗ ਲਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਝਮੇਲੇ ਤੋਂ ਹਟਾ ਕੇ
ਦਸ ਦਿਤਾ ਜੋ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਇਕ ਹੈ ।

(੨) ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਉਸ ਓਅੰ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਨਾਮ
ਘੜ ਦਿਤੇ ਜੋ 'ਕ੍ਰਿਤਮ' ਸਨ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਮਿਲੇ ਹੋਏ ਨਹੀਂ ਸਨ ।

ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਪਵਿਤ੍ਰ ਤੇ ਅਸਲੀ ਨਾਮ 'ਸਚ' ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਕੇ ਕਿਹਾ :—

ਕਿਰਤਮ ਨਾਮ ਕਥੇ ਤੇਰੇ ਜਿਹਥਾ ॥ ਸਤਿਨਾਮੁ ਤੇਰਾ ਪਰਾ ਪੁਰਬਲਾ ॥

[ਮਾ: ਮ: ੫

(ੳ) ਸਤਿ ਨਾਮੁ ਪ੍ਰਭ ਕਾ ਸੁਖਦਾਈ ॥ [ਸੁਖਮਨੀ ੧੬-੬

(ਅ) ਸਤਿ ਨਾਮੁ ਬਿਨੁ ਬਾਦਰਿ ਛਾਈ ॥ [ਭਾ: ਗੁਰਦਾਸ

(ੲ) ਜਪਿ ਮਨ ਸਤਿ ਨਾਮੁ ਸਦਾ ਸਤਿ ਨਾਮੁ ॥ [ਧ: ਮ: ੪

(੩) ਪੁਰਾਣਾਂ ਤੇ ਕਤੇਬਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਬਨਾਉਣ ਵਾਲੇ ਕਈ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤੇ ਮੰਨੇ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਕਿ ਜਗਤ ਦਾ ਕਰਤਾ ਵੀ ਓਹੀ ਇਕ ਹੈ ।

(ੳ) ਸਭ ਤੇਰੀ ਕੁਦਰਤਿ ਤੂੰ ਕਾਦਿਰੁ ਕਰਤਾ ਪਾਕੀ ਨਾਈ ਪਾਰੁ ॥

[ਵਾਰ ਆਸਾ

(ਅ) ਕਕਾ ਕਾਰਨ ਕਰਤਾ ਸੋਊ ॥ [ਬਾਵਨ ਅਖਰੀ

(ੲ) ਕਰਤਾ ਦਾ ਰੂਪ ਪੁਰਖ ਹੈ, ਚੰਦ ਸੂਰਜ ਦੇਵੀ ਆਦਿਕ ਕਰਤਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੁਰਖ ਰੂਪ ਸਾਬਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ :—

(ੳ) ਪੁਰਖੁ ਸਤਿ ਕੇਵਲ ਪਰਧਾਨੁ ॥ [ਸੁਖਮਨੀ

(ਅ) ਜਹ ਨਿਰਮਲ ਪੁਰਖੁ ਪੁਰਖ ਪਤਿ ਹੋਤਾ ॥ [ਸੁਖਮਨੀ

(ੲ) ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ ਨ ਚੇਤਿਓ ਕੀਤੇ ਨੋ ਕਰਤਾ ਕਰਿ ਜਾਣੈ ॥

[ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ

(੫) ਕਰਤਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨਿਰਭਉ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਡਰ ਨਹੀਂ, ਰਾਮ ਨੂੰ ਪਿਤਾ ਦਾ ਡਰ; ਵਸ਼ਿਸ਼ਟ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦਾ ਡਰ । ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੂੰ ਯਸ਼ੋਧਾ, ਨੰਦ, ਕੰਸ ਆਦਿਕ ਦਾ ਡਰ, ਸੰਦੀਪਨ ਗੁਰੂ ਦਾ ਡਰ, ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਮੌਤ ਦਾ ਡਰ । ਬ੍ਰਹਮਾ, ਵਿਸ਼ਨ, ਸ਼ਿਵ, ਇੰਦਰ ਨੂੰ ਵੀ ਡਰ :—
“ਡਰਪੈ ਧਰਤਿ ਅਕਾਸੁ ਨਖੜਾ ਸਿਰ ਉਪਰਿ ਅਮਰੁ ਕਰਾਰਾ ।” (ਸਾਰਾ

ਸ਼ਬਦ)। ਇਸ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਜਗਤ ਦਾ ਕਰਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕਰਤੇ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਗੁਣ ਹੀ ਡਰ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ।

(ੳ) ਨਾਨਕ ਨਿਰਭਉ ਨਿਰੰਕਾਰੁ ਹੋਰਿ ਕੇਤੇ ਰਾਮ ਰਵਾਲ

[ਵਾਰ ਆਸਾ

(ਅ) ਸਗਲਿਆ ਭਉ ਲਿਖਿਆ ਸਿਰਿ ਲੇਖੁ ॥

ਨਾਨਕ ਨਿਰਭਉ ਨਿਰੰਕਾਰੁ ਸਚੁ ਏਕੁ ॥ [ਵਾਰ ਆਸਾ

(ੲ) ਜਿਨ ਨਿਰਭਉ ਜਿਨ ਹਰਿ ਨਿਰਭਉ ਧਿਆਇਆ ਜੀ

ਤਿਨ ਕਾ ਭਉ ਸਭੁ ਗਵਾਸੀ ॥ [ਰਹਰਾਸਿ

(ੳ) ਕਰਤਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨਿਰਵੈਰ ਹੈ, ਦੇਵੀ, ਦੇਵਤੇ, ਅਵਤਾਰ ਆਦਿਕ ਸਾਰੇ ਹੀ ਗੁਣ ਤੋਂ ਸੱਖਣੇ ਹਨ। ਇਹ ਗੁਣ ਕੇਵਲ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਿਚ ਹੈ।

(ੳ) ਨਿਰਵੈਰ ਪੁਰਖ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਭ ਦਾਤੇ ॥ [ਭੈ: ਮ: ੫

(ਅ) ਕੂੰ ਨਿਰਵੈਰੁ ਸੰਤ ਤੇਰੇ ਨਿਰਮਲ ॥ [ਮਾਝ ਮ: ੫

(ੲ) ਨਿਰਵੈਰੁ ਅਕਾਲ ਮੂਰਤਿ ॥ ਆਜੂਨੀ ਸੰਭਉ ॥ [ਸਾ. ਮ: ੪

(੭) ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਮਰਦਾ ਨਹੀਂ। ਅ-ਕਾਲ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ਸਰੂਪ ਹੈ।

‘ਏਕ ਸ਼ਿਵ ਤਏ ਏਕ ਗਏ ਫੇਰ ਏਕ ਤਏ ਰਾਮ ਚੰਦ ਕ੍ਰਿਸਨ ਕੇ ਅਵਤਾਰ ਭੀ ਅਨੇਕ ਹੈ’। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਗੁਣ ਵੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ :-

(ੳ) ਕਾਲ ਰਹਿਤ ਅਨਕਾਲ ਸਰੂਪਾ ॥ [ਅਕਾਲ ਉਸ:

(ਅ) ਅਕਾਲ ਮੂਰਤਿ ਪਰਤਪਿ ਹੋਇ

ਨਾਉ ਅਜੂਨੀ ਸੈਭੰ ਭਾਇਆ [ਭਾਈ ਗੁ: ਵਾਰ ੩੯

(੮) ਕਰਤਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜਿਵੇਂ ਮਰਦਾ ਨਹੀਂ ਓਵੇਂ ਜੰਮਦਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਅਜੋਨੀ ਹੈ। ‘ਸੋ ਮੁਖੁ ਜਲਉ ਜਿਤੁ ਕਹਹਿ ਠਾਕੁਰੁ ਜੋਨੀ ॥’ ਇਹ ਗੁਣ ਵੀ ਉਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੈ :-

- (ੳ) ਹਰਿ ਜਨਮ ਮਰਨ ਬਿਹੀਨ ॥ [ਅਕਾਲ ਉਸਤਤ
 (ਅ) ਸੰਕਟਿ ਨਹੀ ਪਰੈ ਜੋਨਿ ਨਹੀ ਆਵੈ
 ਨਾਮੁ ਨਿਰੰਜਨ ਜਾ ਕੋ ਰੇ ॥ [ਗਉੜੀ ਕਬੀਰ
 (ੲ) ਤੂ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ ਪਰਮੇਸਰੁ ਜੋਨਿ ਨ ਆਵਹੀ ॥

[ਮਾਰੂ ਮ: ੫

(ੲ) ਆਪਣੇ ਆਪ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰੂਪ ਹੈ। ਸੂਰਜ ਵਿਚ ਚਾਨਣ ਹੈ, ਪਰ ਸੂਰਜ ਆਪਣੇ ਆਪ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ। 'ਤਿਸਕੇ ਚਾਨਣ ਸਭ ਮਹਿ ਚਾਨਣੁ ਹੋਇ' ਉਸ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰਕੇ ਇਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੈ :—

- (ੳ) ਜਾਤਿ ਅਜਾਤਿ ਅਜੋਨੀ ਸੰਭਉ
 ਨਾ ਤਿਸੁ ਭਾਉ ਨ ਭਰਮਾ ॥ [ਸੋਰਠਿ ਮ: ੧

(ਅ) ਨਾਉ ਅਜੂਨੀ ਸੈਭੰ ਭਾਇਆ ॥ [ਭਾ: ਗੁਰਦਾਸ
 ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ੯ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਕੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਪਾਉਣ ਦਾ ਰਸਤਾ ਦਸਿਆ ਹੈ 'ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ'। ਸਿਖ ਉਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਮਿਹਰ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕਾਰਜ ਰਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮੇਹਰ ਦਾ ਦਾਤਾ ਗੁਰੂ ਕੌਣ ਹੈ ?

- (ੳ) ਆਦਿ ਅੰਤਿ ਏਕੈ ਅਵਤਾਰਾ ॥
 ਸੋਈ ਗੁਰੂ ਸਮਝਿਅਹੁ ਹਮਾਰਾ ॥ [ਚੌਪਈ ਪਾ: ੧੦

- (ਅ) ਗੁਰੁ ਕਰਤਾ ਗੁਰੁ ਕਰਣੈ ਜੋਗੁ ॥ ਗੁਰੁ ਪਰਮੇਸਰੁ ਹੈ ਭੀ ਹੋਗੁ ॥
 [ਗੋਂਡ ਮ: ੫

- (ੲ) ਗੁਰੁ ਪਰਮੇਸਰੁ ਏਕੁ ਹੈ ਸਭ ਮਹਿ ਰਹਿਆ ਸਮਾਇ ॥
 [ਸਿਰੀ. ਮ. ੫

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਮਿਹਰ ਹੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਮਿਲਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਭੁਖੇ ਆਦਮੀ ਦੇ ਕੋਲ ਰੋਟੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਵੀ ਉਹ ਨਾ ਖਾਣ ਕਰਕੇ ਭੁੱਖਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੇ ਤਰਸ ਕਰਕੇ ਰੋਟੀ ਖਾ ਲਵੇ

ਤਾਂ ਭੁਖੇ ਦੀ ਮਿਹਰ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਭੁਖ ਦੂਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਵੇਂ ਹੀ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਮਿਹਰ ਹੀ ਕਰਤਾਰ ਨੂੰ ਮਿਲਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਹੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ! ਆਪ ਨੇ ਰੱਬ ਦੀ ਮਿਹਰ ਹੀ ਰੱਬ ਨੂੰ ਮਿਲਾਉਣ ਵਾਲੀ ਦੱਸੀ ਹੈ। ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਕੇ ਦਸੋ, ਰੱਬ ਦੀ ਮਿਹਰ ਕਿਵੇਂ ਮਿਲੇ ?

ਉੱਤਰ—ਹੇ ਸਿੱਖ! ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਮਿਹਰ ਦਾ ਸਾਧਨ ਹੈ:—

ਜਪੁ ॥

(ਪਿਛੇ ਦੱਸੇ ਹੋਏ ਗੁਣਾਂ ਵਾਲੇ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦਾ) ਸਿਮਰਨ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਮਿਹਰ ਦਾ ਸੌਖਾ ਸਾਧਨ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਹੇ ਸਿੱਖ:—

ਏਕੋ ਜਪਿ ਏਕੋ ਸਾਲਾਹਿ ॥ ਏਕੁ ਸਿਮਰਿ ਏਕੋ ਮਨ ਆਹਿ ॥

ਏਕਸ ਕੇ ਗੁਨ ਗਾਉ ਅਨੰਤ ॥ ਮਨਿ ਤਨਿ ਜਾਪਿ ਏਕ ਭਗਵੰਤ ॥

[ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ

ਪਹਿਲੇ ੧ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਤਕ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਗੁਣ ਵਰਨਣ ਕਰਕੇ ਵਸਤੂ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਮੰਗਲਾ ਚਰਨ ਕਰਕੇ ਅੱਗੇ 'ਜਪੁ' ਬਾਣੀ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਹੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ! ਜਪ ਕਰਨ ਲਗਿਆਂ ਮਨ ਵਿਚ ਧਿਆਨ ਕਿਸਦਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ? ਕਿਉਂਕਿ ਕਿਸੇ ਆਸਰੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮਨ ਟਿਕ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।

ਉੱਤਰ—

ਆਦਿ ਸਚੁ ਜੁਗਾਦਿ ਸਚੁ ॥

ਹੈ ਭੀ ਸਚੁ ਨਾਨਕ ਹੋਸੀ ਭੀ ਸਚੁ ॥੧॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਆਦਿ=ਅਰੰਭ, ਮੁੱਢ। ਜੁਗਾਦਿ=[ਜੁਗ+ਆਦਿ] ਜੁਗ ਬਣਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ। ਸਚੁ=ਸਤਿ।

ਅਰਥ—ਸਭ ਦਾ ਮੁਢ ਸੱਚ ਹੈ, ਜੁਗਾਂ ਦਾ ਮੁਢ ਸੱਚ ਹੈ, ਓਹੀ ਸੱਚ ਹੁਣ ਵੀ ਹੈ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਉਹ ਸੱਚ ਅਗੇ ਨੂੰ ਵੀ ਹੋਵੇਗਾ ॥੧॥

ਭਾਵ—ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਫਲ ਨਿਸਚੇ ਉਪਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ । ਜਿਸ ਦੇ ਨਿਸਚੇ ਵਿਚ ਜਗਤ ਦੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਭੁਖ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਕਰਤਾਰ ਨਾਲ ਅਤੇਦ ਹੋਣਾ ਅਸੰਭਵ ਹੈ । ਕਿਉਂਕਿ ਜੇਹੀ ਭਾਵਨਾ ਤੇਹਾ ਫਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਭਾਵਨਾ ਲਈ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਸਭ ਦਾ ਮੁਢ 'ਸਚ' ਨੂੰ ਮੰਨ ਕੇ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਵੀ ਸਚ ਮੰਨਿਆ ਜਾਏ ਕਿ-

(ੳ) ਸਸਾ ਸਤਿ ਸਤਿ ਸਤਿ ਸੋਊ ॥

ਸਤਿ ਪੁਰਖ ਤੇ ਭਿੰਨ ਨ ਕੋਊ ॥ [ਭਾਵਨ ਅਖਰੀ

(ਅ) ਰੁਪੁ ਸਤਿ ਜਾ ਕਾ ਸਤਿ ਅਸਥਾਨੁ ॥ [ਸੁਖਮਨੀ

(ੲ) ਸਤਿ ਸਰੁਪੁ ਰਿਦੈ ਜਿਨਿ ਮਾਨਿਆ ॥

ਕਰਨ ਕਰਾਵਨ ਤਿਨਿ ਮੂਲੁ ਪਛਾਨਿਆ ॥ [ਸੁਖਮਨੀ

ਉਪਦੇਸ਼—ਮਨ ਵਿਚ ਸੱਚ ਧਾਰ ਕੇ ਨਾਮ ਜਪੋ, ਤਦ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਮਿਹਰ ਹੋਵੇਗੀ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ! ਆਪ ਨੇ ਸੱਚ ਦਾ ਭਰੋਸਾ ਤੇ ਨਾਮ ਦਾ ਜਪਨਾ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਸਾਧਨ ਦਸਿਆ ਹੈ ਪਰ ਕਈ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਸੋਚਨ, ਵਿਚਾਰਨ, ਵਰਤ ਰਖਣ ਅਤੇ ਮੋਨ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਮਿਹਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਉੱਤਰ—

੧. ਸੋਚੈ ਸੋਚਿ ਨ ਹੋਵਈ ਜੇ ਸੋਚੀ ਲਖ ਵਾਰ ॥ ੨. ਚੁਪੈ ਚੁਪ ਨ ਹੋਵਈ ਜੇ ਲਾਇ ਰਹਾ ਲਿਵ ਤਾਰ ॥ ੩. ਭੁਖਿਆ ਭੁਖ ਨ ਉਤਰੀ ਜੇ

ਬੰਨਾ ਪੁਰੀਆ ਭਾਰ ॥ ੪. ਸਹਸ ਸਿਆਣਪਾ ਲਖ ਹੋਹਿ ਤ ਇਕ ਨ ਚਲੈ ਨਾਲਿ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਸੋਚੈ-ਸੋਚਨਾ, ਵਿਚਾਰਨਾ, ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਂ ਦਾ ਘੋਖਨਾ। ਚੁਪੈ-
ਚੁਪ ਰਹਿਣਾ, ਮੌਨ ਧਾਰਨੀ। ਚੁਪ-ਸ਼ਾਂਤਿ, ਠੰਡ, ਜਨਮ ਮਰਣ ਦੇ ਦੁਖ
ਦਾ ਮਿਟਨਾ। ਭੁਖਿਆ-ਭੁਖੇ ਰਹਿਣਾ, ਵਰਤ ਰੱਖਣਾ। ਭੁਖ-ਖਾਹਸ਼। ਲਿਵ
ਤਾਰ-[ਲਿਵ ਬ੍ਰਿਤ, ਸੁਰਤ-ਤਾਰ-ਲੋਹੇ ਦੀ ਤਾਰ ਵਾਂਗੂੰ ਇਕੋ ਜੇਹੀ।
ਅਖੰਡ ਬ੍ਰਿਤੀ, ਇਕ ਰਸ ਸਮਾਧੀ। ਪੁਰੀਆ ਲੋਕਾਂ। ਸਹਸ-ਹਜ਼ਾਰਾਂ।

ਅਰਥ—੧. ਸੋਚਾਂ ਕੀਤਿਆਂ ਰੱਬ ਦੀ ਸੋਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ,
ਜੇਕਰ ਲੱਖਾਂ ਵੇਰੀ ਵੀ ਸੋਚ ਕਰਦੇ ਰਹੀਏ। ੨. ਮੌਨ ਧਾਰਿਆਂ ਵੀ ਮਨ
ਨੂੰ ਚੁਪ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਜੇਕਰ ਅਖੰਡ ਸਮਾਧੀ ਲਾ ਕੇ ਵੀ ਬੈਠੇ
ਰਹੀਏ। ੩. ਵਰਤ ਰਖਿਆਂ ਵੀ ਰੱਬ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਭੁੱਖ ਨਹੀਂ ਮਿਟਦੀ।
ਜੇਕਰ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਭਾਰ ਬੰਨ੍ਹ ਲਈਏ ਤਦ ਪਦਾਰਥਾਂ
ਦੇ ਭੁਖਿਆਂ ਦੀ ਭੁਖ ਨਹੀਂ ਮਿਟਦੀ। ੪. ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਤੇ ਲੱਖਾਂ ਸਿਆਣਪਾਂ
ਵੀ ਹੋਣ ਤਾਂ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਇਕ ਵੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਚਲੇਗੀ।

ਭਾਵ—੧. ਨਜਾਯ ਆਦਿਕ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਂ ਦਾ ਮਤ ਹੈ ਜੋ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ
ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਹੋਣ ਨਾਲ ਰੱਬ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ
ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਭੀ ਕਪੋਲ ਕਲਪਨਾ ਹੈ।

੨. ਮੌਨ ਧਾਰਨ ਕੀਤਿਆਂ ਮਨ ਚੁਪ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ
ਟੱਪਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ 'ਬਿਨੁ ਮਨ ਮੂਏ ਕੈਸੇ ਹਰਿ ਪਾਇ' ?

(ੳ) ਬੋਲੈ ਨਾਹੀ ਹੋਇ ਬੈਠਾ ਮੋਨੀ ॥

ਅੰਤਰਿ ਕਲਪ ਭਵਾਈਐ ਜੋਨੀ ॥ [ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਮ: ੫

੩. ਵਰਤ ਰਖਿਆਂ ਵੀ ਰੱਬ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਖਾਹਸ਼ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ
ਹੁੰਦੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਕਿਹਾ ਹੈ—

(ੳ) ਵਰਤ ਨ ਰਹਉ ਨ ਮਹ ਰਮਦਾਨਾ ॥

ਤਿਸੁ ਸੇਵੀ ਜੋ ਰਖੈ ਨਿਦਾਨਾ ॥ [ਭੈਰਉ ਮ: ੫

(ਅ) ਅੰਨ ਤੇ ਰਹਤਾ ਦੁਖੁ ਦੇਹੀ ਸਹਤਾ ॥

ਹੁਕਮੁ ਨ ਬੁਝੈ ਵਿਆਪਿਆ ਮਮਤਾ ॥ [ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਮ: ੫

(ੲ) ਛੋਡਹਿ ਅੰਨੁ ਕਰਹਿ ਪਾਖੰਡ ॥ ਨਾ ਸੋਹਾਗਨਿ ਨਾ ਓਹਿ ਰੰਡ ॥

[ਗੋਡ ਕ:

੪. ਸਿਆਣਪਾਂ ਚਤੁਰਾਈਆਂ ਵੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੁਆਰਦੀਆਂ :—

(ੳ) ਲਾਖ ਹਿਕਮਤੀ ਜਾਨੀਐ ॥ ਆਗੈ ਤਿਲੁ ਨਹੀ ਮਾਨੀਐ ॥

[ਗਉੜੀ ਮ: ੫

(ਅ) ਸਿਆਨਪ ਕਾਹੂ ਕਾਮਿ ਨ ਆਤ ॥ [ਗੁਜਰੀ ਮ: ੫

(ੲ) ਸਹਸ ਭਾਤਿ ਕਰਹਿ ਚਤੁਰਾਈ ॥ ਸੰਗਿ ਤੁਹਾਰੈ ਏਕ ਨ ਜਾਈ ॥

[ਬਾਵਨ ਅਖਰੀ

ਉਪਦੇਸ਼—ਚਤੁਰਾਈਆਂ, ਦਲੀਲਾਂ ਅਤੇ ਕਰਮ ਕਾਂਡ ਕਰਨ ਨਾਲ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੌਰ ਸਕਦਾ, ਕਰਤਾਰ ਸਾਡੀ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—

੧. ਕਿਵੇਂ ਸਚਿਆਰਾ ਹੋਈਐ

੨. ਕਿਵੇਂ ਕੂੜੇ ਤੁਟੈ ਪਾਲਿ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਪਾਲਿ=ਕੰਧ ।

ਅਰਥ—੧. ਸੱਚੇ ਕਿਵੇਂ ਹੋਈਏ ? ਉੱਤਰ—ਝੂਠ ਛੱਡੋ । ੨. ਕੂੜ ਦੀ ਕੰਧ ਕਿਵੇਂ ਟੁਟੇਗੀ ? ਉੱਤਰ—

ਹੁਕਮਿ ਰਜਾਈ ਚਲਣਾ

ਨਾਨਕ ਲਿਖਿਆ ਨਾਲਿ ॥੧॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਰਾਜਾਈ-ਰਜ਼ਾ ਵਾਲਾ, ਹੁਕਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ।

ਅਰਥ—ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਤੁਰੋ, ਤਦ ਕੂੜ ਦੀ ਕੰਧ ਟੁੱਟ ਜਾਏਗੀ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਜੋ ਜੀਵ ਦੇ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ਆਇਆ ਹੈ, ਓਹੀ ਹੁਕਮ ਹੈ ॥੧॥

ਭਾਵ—ਆਪਣੇ ਕਰਮਾਂ ਤੇ ਸ਼ਾਕਰ ਹੋ ਕੇ ਭਾਣੇ ਨੂੰ ਮਿੱਠਾ ਮੰਨਣਾ ਹੀ ਹੁਕਮ ਉਪਰ ਤੁਰਨਾ ਹੈ, ਇਉਂ ਕੂੜ ਦਾ ਤਿਆਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਉਪਦੇਸ਼—ਭਾਣੇ ਨੂੰ ਮਿੱਠਾ ਮੰਨੋਗੇ ਤਾਂ ਸੱਚੇ ਬਣੋਗੇ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ! ਹੁਕਮ ਜ਼ਬਾਨ ਨਾਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੀਭ ਦੇਹ ਵਾਲੇ ਦੀ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਨਿਰੰਕਾਰ ਤਾਂ ਹੁਕਮ ਕਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਤਦ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਮਲੂਮ ਹੋਵੇ ਜੋ ਇਹ ਹੁਕਮ ਕਰਤਾਰ ਦਾ ਹੈ ?
ਉੱਤਰ—

੧. ਹੁਕਮੀ ਹੋਵਨਿ ਆਕਾਰ ਹੁਕਮੁ ਨ ਕਹਿਆ ਜਾਈ ॥ ੨. ਹੁਕਮੀ ਹੋਵਨਿ ਜੀਅ ਹੁਕਮਿ ਮਿਲੈ ਵਡਿਆਈ ॥ ੩. ਹੁਕਮੀ ਉਤਮੁ ਨੀਚੁ ਹੁਕਮਿ ਲਿਖਿ ਦੁਖ ਸੁਖ ਪਾਈਅਹਿ ॥ ੪. ਇਕਨਾ ਹੁਕਮੀ ਬਖਸੀਸ ਇਕਿ ਹੁਕਮੀ ਸਦਾ ਭਵਾਈਅਹਿ ॥ ੫. ਹੁਕਮੈ ਅੰਦਰਿ ਸਭੁ ਕੋ ਬਾਹਰਿ ਹੁਕਮੁ ਨ ਕੋਇ ॥

ਅਰਥ—੧. ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਹੀ ਸਾਰੇ ਸਰੀਰ ਬਣੇ ਹਨ । ਹੁਕਮ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਕਿਹਾ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ । ੨. ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਜੀਵ ਬਣੇ ਹਨ, ਹੁਕਮ

ਵਿਚ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਡਿਆਈ ਮਿਲਦੀ ਹੈ । ੩. ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਉੱਤਮ ਅਤੇ ਹੁਕਮ ਤੋਂ ਬੇਮੁਖ ਨੀਚ ਹਨ, ਹੁਕਮ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਦੁਖ ਤੇ ਸੁਖ ਮਿਲਦਾ ਹੈ । ੪. ਹੁਕਮ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ੀਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਇਕ ਦੇ ਹੁਕਮ ਤੋਂ ਬਾਹਰੇ ਹਨ ਉਹ ਸਦਾ ਹੀ ਜੂਨਾਂ ਵਿਚ ਭੁਆਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ੫. ਸਭ ਕੋਈ ਹੁਕਮ ਦੇ ਵਿਚ ਹੈ, ਹੁਕਮ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕੋਈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ— ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਹੁਕਮ ਮੰਨਿਆ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕੀ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—

ਨਾਨਕ ਹੁਕਮੈ ਜੇ ਬੁਝੈ

ਤ ਹਉਮੈ ਕਹੈ ਨ ਕੋਇ ॥੨॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਬੁਝੈ-ਜਾਣੇ । ਹਉਮੈ-ਮੈਂ ਮੇਰੀ, ਹੰਗਤਾ, ਮਮਤਾ ।

ਅਰਥ—ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਜੋ ਕੋਈ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਜਾਣੇਗਾ ਉਹ ਤਾਂ ਮੈਂ ਮੇਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ ॥੨॥

ਭਾਵ—੧. ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਬਨਣਾ ਵੀ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਹੈ ਸਭ ਜੀਵ ਜੰਤੂ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਹੋਏ ਹਨ, ਵਡਿਆਈ ਵੀ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਹੈ :—

(ੳ) ਹੁਕਮੀ ਸਹਜੇ ਸ੍ਰਿਸਟਿ ਉਪਾਈ ॥ ਕਰਿ ਕਰਿ ਵੇਖੈ ਅਪਣੀ
ਵਡਿਆਈ ॥ [ਮਾਰੂ ਸੋਲਹੇ ਮਹਲਾ ੩

(ਅ) ਹੁਕਮੇ ਆਇਆ ਹੁਕਮਿ ਸਮਾਇਆ ॥ ਹੁਕਮੇ ਦੀਸੈ ਜਗਤੁ
ਉਪਾਇਆ ॥ ਹੁਕਮੇ ਸੁਰਗੁ ਮਛੁ ਪਇਆਲਾ ਹੁਕਮੇ ਕਲਾ
ਰਹਾਇਦਾ ॥ [ਮਾਰੂ ਸੋਲਹੇ ਮਹਲਾ ੧

੨. ਦੁਖ ਸੁਖ ਤੇ ਬਖਸ਼ੇ ਜਾਣਾ ਵੀ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਹੈ, ਅਨੇਕ ਜੂਨਾਂ ਵਿਚ ਭੋਣਾ ਵੀ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਹੈ । ਪਰ ਇਥੋਂ ਇਹ ਨਤੀਜਾ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲ ਸਕਦਾ ਕਿ ਕਰਤਾਰ ਆਪ-ਹੁਦਰਾ, ਬੇਸਮਝ ਮਾਲਕ ਤੇ ਜ਼ਾਲਮ ਹੈ ਜੋ

ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੁਖ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸੁਖ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ਦਾ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ
ਜੂਨਾਂ ਵਿਚ ਭੁਆਂਦਾ ਹੈ । ਕਰਤਾਰ ਦਾ ਹੁਕਮ ਤਾਂ ਸੱਚਾ ਨਿਆਉਂ ਹੈ
ਜੋ ਸਾਡੇ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਫਲ ਦੇਂਦਾ ਹੈ :—

ਹੁਕਮਿ ਚਲਾਏ ਆਪਣੈ ਕਰਮੀ ਵਹੈ ਕਲਾਮ ॥

[ਫਾਰ ਸਾਰੰਗ ਮਹਲਾ ੧

੩. ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਦਰ ਤੇ ਡਿਗ ਪਏ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਔਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਨਾ
ਵੇਖ ਕੇ ਕਰਤਾਰ ਬਖਸ਼ ਲੈਂਦਾ ਹੈ :-

(ੳ) ਜਾ ਕਉ ਅਪੁਨੀ ਕਰੈ ਬਖਸੀਸ ॥

ਤਾ ਕਾ ਲੇਖਾ ਨ ਗਨੈ ਜਗਦੀਸ ॥ [ਸੁਖਮਨੀ

(ਅ) ਅਸੰਖ ਖਤੇ ਖਿਨ ਬਖਸਨਹਾਰਾ ॥

ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਸਦਾ ਦਇਆਰਾ ॥ [ਬਾਵਨ ਅਖਰੀ

੪. ਜੋ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਮੰਨਦਾ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਇਹ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਕਿ
'ਦੁਖ ਸੁਖ ਤੇਰੀ ਆਗਿਆ ਪਿਆਰੇ', ਉਹ ਹੰਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਉਸ
ਦਾ ਹੰਕਾਰ ਟੁਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਨਾਮ ਦਾ ਵਸੋਬਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ :-

(ੳ) ਮੈ ਨਾਹੀ ਕਛੁ ਹਉ ਨਹੀ

ਕਿਛੁ ਆਹਿ ਨ ਮੋਰਾ ॥ [ਬਿਲਾਵਲੁ, ਸਧਨਾ

(ਅ) ਹਉਮੈ ਨਾਵੈ ਨਾਲਿ ਵਿਰੋਧੁ ਹੈ ਦੁਇ ਨ ਵਸਹਿ ਇਕ ਠਾਇ ॥

ਹੁਕਮੁ ਮੰਨਹਿ ਤ ਹਾਰੇ ਮਿਲੈ ਤਾ ਵਿਚਹੁ ਹਉਮੈ ਜਾਇ ॥

[ਵਡਹੰਸੁ ਮਹਲਾ ੩

ਉਪਦੇਸ਼—ਸਾਰੀ ਰਚਨਾ ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਹੋਈ ਹੈ, ਦੁਖ ਸੁਖ ਭਾਣੇ ਵਿਚ
ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਭਾਣਾ ਮਿੱਠਾ ਮੰਨਣਾ ਸਾਡਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ, ਜਦ ਇਸ ਫਰਜ਼
ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਨਿਭਾਵਾਂਗੇ ਤਾਂ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਦਰ ਤੇ ਢੋਈ ਪਾਵਾਂਗੇ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ! ਅੱਜ ਤਕ ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਹੋਏ ਹਨ ਸਾਰੇ ਹੀ
ਕਰਤਾਰ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਆਪ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਕਰਤਬਾਂ ਨੂੰ

ਖਲੁ ਕੇ ਦੋਸੇ ।

ਉੱਤਰ—

੧. ਗਾਵੈ ਕੋ ਤਾਣੁ ਹੋਵੈ ਕਿਸੈ ਤਾਣੁ ॥
 ੨. ਗਾਵੈ ਕੋ ਦਾਤਿ ਜਾਣੈ ਨੀਸਾਣੁ ॥ ੩.
 ਗਾਵੈ ਕੋ ਗੁਣ ਵਡਿਆਈਆ ਚਾਰ ॥ ੪.
 ਗਾਵੈ ਕੋ ਵਿਦਿਆ ਵਿਖਮੁ ਵੀਚਾਰੁ ॥ ੫.
 ਗਾਵੈ ਕੋ ਸਾਜਿ ਕਰੇ ਤਨੁ ਖੇਹ ॥ ੬. ਗਾਵੈ
 ਕੋ ਜੀਅ ਲੈ ਫਿਰਿ ਦੇਹ ॥ ੭. ਗਾਵੈ ਕੋ ਜਾਪੈ
 ਦਿਸੈ ਦੂਰਿ ॥ ੮. ਗਾਵੈ ਕੋ ਵੇਖੈ ਹਾਦਰਾ
 ਹਦੂਰਿ ॥ ੯. ਕਥਨਾ ਕਥੀ ਨ ਆਵੈ ਤੋਟਿ ॥
 ੧੦. ਕਥਿ ਕਥਿ ਕਥੀ ਕੋਟੀ ਕੋਟਿ ਕੋਟਿ ॥
 ੧੦. ਦੇਦਾ ਦੇ ਲੈਦੇ ਥਕਿ ਪਾਹਿ ॥ ੧੨. ਜੁਗਾ
 ਜੁਗੰਤਰਿ ਖਾਹੀ ਖਾਹਿ ॥ ੧੩. ਹੁਕਮੀ ਹੁਕਮੁ
 ਚਲਾਏ ਰਾਹੁ ॥ ੧੪. ਨਾਨਕ ਵਿਗਸੈ
 ਵੇਪਰਵਾਹੁ ॥੩॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਕੋ-ਕੋਈ । ਗਾਵੈ-ਵਰਨਣ ਕਰਦਾ, ਕਹਿੰਦਾ,
 ਆਖਦਾ । ਤਾਣ-ਬਲ, ਜ਼ੋਰ, ਤਾਕਤ । ਨੀਸਾਣ-ਪ੍ਰਗਟ, ਜ਼ਾਹਰ, ਪ੍ਰਤੱਖ ।
 ਅਚਾਰ ਕਰਮ, ਕੰਮ । ਵਿਖਮ-ਕਠਿਨ, ਅੱਖੀ । ਹਾਦਰਾ ਹਦੂਰਿ-ਨੇੜੇ

ਤੋਂ ਨੇੜੇ । ਜਾਪੈ-ਜਾਨਣਾ । ਕਥ ਕਥਦੇ ਹਨ, ਕਰਦੇ ਹਨ । ਕੋਟੀ-ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ । ਕਥਿ-ਕਥਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਕਥੱਕੜ । ਥਕਿ ਪਾਹਿ-ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ, ਥੱਕ ਪੈਂਦੇ, ਮਰ ਜਾਂਦੇ । ਜੁਗੀਤਰਿ [ਜੁਗੀ+ਅੰਤਰਿ]=ਜੁਗ ਵਿਚ । ਖਾਹੀ-ਪਦਾਰਥ । ਵਿਗਸੈ=ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੁੰਦਾ, ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦਾ ।

ਅਰਥ—੧. ਕੋਈ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਕਥਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਦਾ ਪਤਾ ਹੈ । ੨. ਕੋਈ ਉਸ ਦੀਆਂ ਦਾਤਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਗਟ ਦਾਤਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਥਨ ਕਰਦਾ ਹੈ । ੩. ਕੋਈ ਉਸ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦੀਆਂ ਵਡਿਆਈਆਂ ਦਾ ਹੀ ਕਥਨ ਕਰਦਾ ਹੈ । ੪. ਕੋਈ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਵਿਦਿਆ (ਫਲਾਸਫੀ) ਔਖੀ ਹੈ । ੫. ਕੋਈ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਰਤਾਰ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਬਨਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਨਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ । ੬. ਕੋਈ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਸੱਤਾ ਨਾਲ ਹੀ ਜੀਵ ਦੇਹ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਫਿਰ ਰਿਹਾ ਹੈ । ੭. ਕੋਈ ਇਹੋ ਗਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਦਾ ਜਾਨਣਾ ਤੇ ਵੇਖਣਾ ਔਖਾ ਹੈ । ੮. ਕੋਈ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਵੇਖਣਾ ਨੇੜੇ ਤੋਂ ਨੇੜੇ ਹੈ । ੯. ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਥਾ ਕਰਦੇ ਹਨ (ਕਥੱਕੜਾਂ ਦਾ) ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ । ੧੦. ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਨੂੰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕੋਟਾਨ ਕੋਟ ਕਥੱਕੜ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਥਾ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ । ੧੧. ਉਹ ਦਾਤਾ ਦੋਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ੧੨. ਜੁਗਾਂ ਜੁਗਾਂ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਉਸ ਦੇ ਦਿਤੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨੂੰ ਖਾਂਦੇ ਰਹੇ ਹਨ । ੧੩. ਉਸ ਹੁਕਮ ਵਾਲੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਿਲਣ ਦਾ ਰਸਤਾ 'ਹੁਕਮੁ' ਬਨਾਇਆ ਹੈ । ੧੪. ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ 'ਹੁਕਮੁ' ਦੇ ਰਾਹ ਪੁਰ ਤੁਰਨ ਵਾਲੇ ਉਤੇ ਬੇਪ੍ਰਵਾਹ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ॥੩॥

ਭਾਵ—ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਉਣ ਦਾ

ਯਤਨ ਤਾਂ ਕੀਤਾ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਸਾਰੇ ਉਸ ਦੇ ਇਕ-ਇਕ ਗੁਣ ਨੂੰ ਗਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਇਹ ਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਪੱਖ ਵਿਚ ਫਸ ਕੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਕੋਸਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪੱਖ ਨੂੰ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਸਾਰੇ ਆਪੋ ਧਾਪੀ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਕਰਤਾਰ ਤੋਂ ਕੋਹਾਂ ਦੂਰ ਜਾ ਪਏ, ਰੱਬ ਨੂੰ ਨਾ ਪਾ ਸਕੇ, ਕਰਤਾਰ ਨੂੰ ਪਾਉਣ ਦਾ ਰਸਤਾ ਕਰਤਾਰ ਨੇ ਹੁਕਮ ਬਨਾਇਆ—

(ੳ) ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਜਿਨਿ ਹੁਕਮੁ ਪਛਾਤਾ ॥

ਪ੍ਰਭ ਸਾਹਿਬ ਕਾ ਤਿਨਿ ਭੇਦੁ ਜਾਤਾ ॥ [ਰਾਮਕਲੀ ਮ: ੫

(ਅ) ਮਨ ਕੀ ਮਤਿ ਤਿਆਗਹੁ ਹਰਿ ਜਨ ਹੁਕਮੁ ਬੁਝਿ ਸੁਖੁ
ਪਾਈਐ ਰੇ ॥ ਜੋ ਪ੍ਰਭੁ ਕਰੈ ਸੋਈ ਭਲ ਮਾਨਹੁ ਸੁਖਿ ਦੁਖਿ
ਓਹੀ ਧਿਆਈਐ ਰੇ ॥ [ਗਉੜੀ ਮ: ੫]

(ੲ) ਇਹੀ ਅਚਾਰ ਇਹੀ ਬਿਉਹਾਰਾ

ਆਗਿਆ ਮਾਨਿ ਭਗਤਿ ਹੋਇ ਤੁਮਾਰੀ ॥ [ਆਸਾ ਮ: ੫

(ੳ) ਤੇਰਾ ਭਾਣਾ ਮੰਨੇ ਸੁ ਮਿਲੈ ਤੁਧੁ ਆਏ ॥

ਜਿਸੁ ਭਾਣਾ ਭਾਵੈ ਸੋ ਤੁਝਹਿ ਸਮਾਏ ॥ [ਮਾਰੂ ਸੋਲਹੇ ੩

ਉਪਦੇਸ਼—ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ 'ਗੁਣ ਬੇਅੰਤ ਹਉ ਏਕ ਨ ਜਾਣਾ' ਮੰਨ ਕੇ ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਤੁਰੋ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਹੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ! ਜਿਸ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਆਪ ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸ ਨਾਮ ਨਾਲ ਸਿਮਰੀਏ?

ਉੱਤਰ—

੧. ਸਾਚਾ ਸਾਹਿਬੁ ਸਾਚੁ ਨਾਇ ਭਾਖਿਆ
ਭਾਉ ਅਪਾਰੁ ॥ ੨. ਆਖਹਿ ਮੰਗਹਿ ਦੇਹਿ
ਦੇਹਿ ਦਾਤਿ ਕਰੇ ਦਾਤਾਰੁ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਨਾਇ-ਨਾਮ । ਭਾਖਿਆ-ਬੋਲੀਆਂ । ਭਾਉ-ਪ੍ਰਭਾਉ, ਲਿਹਾਜ਼ ।

ਅਰਥ—੧. ਮਾਲਕ ਸੱਚਾ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਸੱਚ ਹੈ, ਪਰ ਬੋਲੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਉ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦੇ ਅਪਾਰ ਹੀ ਨਾਮ ਲੋਕ ਆਖਦੇ ਹਨ । ੨. ਅਤੇ ਦੇਹ ਦੇਹ ਕਰਕੇ ਉਸ ਤੋਂ ਮੰਗਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਦਾਤਾ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਮੰਗੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ ਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—

੧. ਫੇਰਿ ਕਿ ਅਗੈ ਰਖੀਐ ਜਿਤੁ ਦਿਸੈ
ਦਰਬਾਰੁ ॥ ੨. ਮੁਹੈ ਕਿ ਬੋਲਣੁ ਬੋਲੀਐ ਜਿਤੁ
ਸੁਣਿ ਧਰੇ ਪਿਆਰੁ ॥

ਅਰਥ—੧. ਉਸ ਦੇ ਦਿਤੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮੌਜ਼ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਅੱਗੇ ਕੀ (ਭੇਟਾ) ਰਖੀਏ ? ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦਾ ਦਰਬਾਰ ਦਿਸ ਪਵੇ । ੨. ਮੂੰਹੋਂ ਕਿਹੜਾ ਬਚਨ ਬੋਲੀਏ ? ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਉਹ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰੇ ।

ਉੱਤਰ—

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲਾ ਸਚੁ ਨਾਉ
ਵਡਿਆਈ ਵੀਚਾਰੁ ॥

ਅਰਥ—ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਦਾ ਉਠਣਾ ਉਸ ਅੱਗੇ ਭੇਟਾ ਰੱਖੇ ਅਤੇ ਸਤਿਨਾਮੁ ਦਾ ਜਾਪ ਤੇ ਵਡਿਆਈ ਦਾ ਵੀਚਾਰ ਕਰਨਾ ਹੀ ਮੂੰਹੋਂ ਬਚਨ ਬੋਲੋ ਤਦ ਕਰਤਾਰ ਪਿਆਰ ਕਰੇਗਾ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਕਈਆਂ ਨੇ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਸਾਧਨ ਕਰਮ ਦੱਸੇ ਹਨ, ਆਪ ਕਰਮਾਂ ਤੋਂ ਹਟਾ ਕੇ ਨਾਮ ਵਿਚ ਕਿਉਂ ਲਾਉਂਦੇ ਹੋ ? ਅਤੇ ਕਰਮਾਂ ਬਿਨਾਂ

ਅੰਤਹ ਕਰਣ ਸੁਖ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ, ਤਾਂ ਮਲ ਵਿਖੇਪ ਵਾਲਾ ਮਨ ਨਾਮ ਵਿਚ ਕਿਵੇਂ ਲਗੇਗਾ ?

ਉੱਤਰ—

**ਕਰਮੀ ਆਵੈ ਕਪੜਾ
ਨਦਰੀ ਮੋਖੁ ਦੁਆਰੁ ॥**

ਪਦ ਅਰਥ—ਕਪੜਾ—ਜਨਮ, ਮਨੁੱਖਾ ਦੇਹ। ਮੋਖੁ ਦੁਆਰੁ—ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਰਾਹ, ਗਿਆਨ।

ਅਰਥ—ਕਰਮਾਂ ਨਾਲ ਜਨਮ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਗਿਆਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਗਿਆਨ ਦਾ ਸਰੂਪ ਕੀ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—

**ਨਾਨਕ ਏਵੈ ਜਾਣੀਐ
ਸਭੁ ਆਪੇ ਸਚਿਆਰੁ ॥੪॥**

ਅਰਥ—ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਹੇ ਸਿੱਖ! ਤਦ ਇਉਂ ਜਾਣੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਭਨਾਂ ਵਿਚ ਸੱਚਾ ਆਪ ਹੀ ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ ॥੪॥

ਭਾਵ—ਦੇਸ਼ਾਂ ਮੁਲਕਾਂ ਦੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਦੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਾਲ ਰਾਮ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ, ਗੌਡ, ਅੱਲਾ ਆਦਿਕ ਨਾਮ ਹਨ ਅਤੇ ਗੁਣਾਂ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਾਲ ਰਹੀਮ, ਕਰੀਮ, ਕ੍ਰਿਪਾਲੂ, ਦਿਆਲੂ ਆਦਿਕ ਉਸ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਨਾਮ ਹਨ। ਇਸੇ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਨੇ ਸਫਟ ਕੀਤਾ ਹੈ—

‘ਦੇਹੁਰਾ ਮਸੀਤ ਸੋਈ ਪੁਜਾ ਅੰ ਨਿਵਾਜ ਓਈ ਨਿਆਰੇ ਨਿਆਰੇ
ਦੇਸਨ ਕੇ ਭੇਸ ਕੇ ਪ੍ਰਭਾਉ ਹੈ ।’ [ਅਕਾਲ ਉਸਤਤ

ਭਾਵੇਂ ਨਾਮ ਅਪਾਰ ਹਨ, ਪਰ ‘ਸਤਿਨਾਮੁ ਪ੍ਰਭ ਕਾ ਸੁਖਦਾਈ’ ਹੈ।

ਜੋ ਨਾਮ ਜਪਦੇ ਹਨ ਉਹ ਉਸੇ ਕੋਲ ਆਪਣੀ ਅਰਜ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

‘ਏਹਿ ਏਹਿ ਆਖੈ ਸਭੁ ਕੋਈ ਜੈ ਭਾਵੈ ਤੈ ਦੇਇ ॥’ [ਓਅੰਕਾਰ
ਜਦ ਅਸੀਂ ਉਸੇ ਦੀ ਦਾਤ ਖਾਂਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ
ਉਸ ਅੱਗੇ ਭੇਟਾ ਕੀ ਰੱਖੀਏ ?

‘ਤੇਰੇ ਕੀਆ ਤੁਝਹਿ ਕਿਆ ਅਰਪਉ’ [ਧਨਾਸਰੀ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ
ਪਦਾਰਥ ਤੁਛ ਹਨ, ਜੋ ਭੇਟਾ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ । ਭੇਟਾ ਜੋਗ
ਉਹ ਪਦਾਰਥ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਕੋਲ ਨਾ ਹੋਵੇ । ਉਹ ਸਭ ਦਾ
ਦਾਤਾ ਹੈ, ਸਾਰੇ ਪਦਾਰਥ ਉਸ ਦੇ ਕੋਲ ਹਨ ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਉਸੇ ਦੇ
ਦਿਤੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਉਠ ਕੇ ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਮਰਨ
ਕਰਨਾ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਭੇਟ ਦੇਣੀ ਕਹੀ ਹੈ । ਜਿਵੇਂ ਫੁਲ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਫਲ
ਲਗਦਾ ਹੈ, ਇਵੇਂ ਹੀ :—

‘ਪਹਿਲੈ ਪਹਰੈ ਫੁਲੜਾ ਫਲੁ ਭੀ ਪਛਾ ਰਾਤਿ ॥

ਜੋ ਜਾਗੰਨਿ ਲਹੰਨਿ ਸੇ ਸਾਈ ਕੰਨੋ ਦਾਤਿ ॥’ [ਸਲੋਕ ਫਰੀਦ ਜੀ
ਕਈਆਂ ਦੇ ਮਤ ਵਿਚ ‘ਕਰਮ’ ਕਰਨੇ ਅੰਤਹ ਕਰਨ ਦੀ ਸੁਧੀ
ਅਤੇ ਫਿਰ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਮੰਨੀ ਹੈ, ਪਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ
ਹਨ :—

‘ਕਰਮ ਧਰਮ ਪਾਖੰਡ ਜੋ ਦੀਸਹਿ ਤਿਨ ਜਮੁ ਜਾਗਾਤੀ ਲੂਟੈ ॥

ਨਿਰਬਾਣ ਕੀਰਤਨੁ ਗਾਵਹੁ ਕਰਤੇ ਕਾ ਨਿਮਖ ਸਿਮਰਤ ਜਿਤੁ
ਛੂਟੈ ।’ [ਸੂਹੀ ਮਹਲਾ ੫

ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਫਲ ਜਨਮ ਹੈ, ਮੁਕਤੀ ਨਹੀਂ । ਮੁਕਤੀ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਮਿਹਰ
ਨਾਲ ਮਿਲਦੀ ਹੈ । ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਰਸਤਾ ਗਿਆਨ ਹੈ । ਸਭਨਾਂ ਵਿਚ ਇਕ
ਨੂੰ ਵੇਖਣਾ ਹੀ ਗਿਆਨ ਹੈ ।

ਉਪਦੇਸ਼—ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਜ਼ਰੂਰ ਉਠੋ ਅਤੇ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਭਾਣਾ
ਮਿੱਠਾ ਮੰਨ ਕੇ ਕਰਤਾਰ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਹੀਲਾ ਕਰੋ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ! ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੇ ਕੋਹੜੇ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਮਨ ਵਿਚ ਟਿਕਾ ਕੇ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਏ ?

ਉੱਤਰ

੧. ਥਾਪਿਆ ਨ ਜਾਇ ਕੀਤਾ ਨ ਹੋਇ ॥

੨. ਆਪੇ ਆਪਿ ਨਿਰੰਜਨੁ ਸੋਇ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਨਿਰੰਜਨ=ਨਿਰ+ਅੰਜਨ, ਕਲੰਕ ਰਹਿਤ, ਸੁਧ ਸਰੂਪ।

ਅਰਥ—੧. ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਰੂਪ ਕਾਇਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ ਹੈ।

੨. ਉਹ ਪਵਿਤ੍ਰ ਪੁਰਸ਼ ਆਪਣੇ ਆਪ ਪ੍ਰਗਟ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਜੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਪ੍ਰਗਟ ਹੈ, ਨਿਰਾਕਾਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਕੋਈ ਰੂਪ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਉਸ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨਾ ਕੀ ਅਰਥ ਰਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿਮਰਨ ਹੋ ਹੀ ਕਿਵੇਂ ਸਕਦਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—

੩. ਜਿਨਿ ਸੇਵਿਆ ਤਿਨਿ ਪਾਇਆ ਮਾਨੁ ॥

੪. ਨਾਨਕ ਗਾਵੀਐ ਗੁਣੀ ਨਿਧਾਨੁ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਗੁਣੀ-ਗੁਣਾਂ ਵਾਲੇ। ਨਿਧਾਨੁ-ਖਜ਼ਾਨਾ।

ਅਰਥ—੩. ਜਿਸ ਨੇ ਜਪਿਆ ਹੈ ਉਸ ਨੇ ਮਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ।

੪. ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਗਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਰਾਸਧਾਰੀਏ ਆਦਿਕ ਸਾਰੇ ਗੁਣ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਤਮਾਸ਼ਬੀਨ ਸੁਣਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਮਾਨ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ,

ਇਸ ਵਿਚ ਕੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ

੫. ਗਾਵੀਐ ਸੁਣੀਐ ਮਨਿ ਰਖੀਐ ਭਾਉ ॥

੬. ਦੁਖੁ ਪਰਹਰਿ ਸੁਖੁ ਘਰਿ ਲੈ ਜਾਇ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਭਾਉ=ਪ੍ਰੇਮ । ਪਰਹਰਿ-ਤਿਆਗ, ਦੂਰ । ਘਰਿ-
ਸਰੂਪ । ਲੈ=ਅਭੇਦ ।

ਅਰਥ—੫. ਹੇ ਸਿੱਖ ! ਭਾਵੇਂ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਗਾਈਏ ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਸੁਣੀਏ
ਪਰ ਮਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮ ਰਖੀਏ । ੬. ਤਦ ਦੁੱਖ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਣ ਤੇ ਸੁਖ ਸਰੂਪ
ਵਿਚ ਅਭੇਦ ਹੋ ਜਾਈਦਾ ਹੈ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਸੁਖ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਅਭੇਦ ਹੋਣ ਵਾਸਤੇ ਲੋਕੀ ਤਾਂ ਨਾਦ
ਦਾ ਸੁਣਨਾ, ਵੇਦ ਦਾ ਪੜ੍ਹਨਾ, ਬ੍ਰਹਮਾ ਵਿਸ਼ਨੂੰ, ਸ਼ਿਵ ਆਦਿਕ ਦੇਵਤਿਆਂ
ਦਾ ਉਪਾਸ਼ਕ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਆਪ ਨੇ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਗਾਉਣ
ਸੁਣਨ ਨੂੰ ਹੀ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਸਾਧਨ ਦਸਿਆ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—

੭. ਗੁਰਮੁਖਿ ਨਾਦੰ ਗੁਰਮੁਖਿ ਵੇਦੰ
ਗੁਰਮੁਖਿ ਰਹਿਆ ਸਮਾਈ ॥ ੮. ਗੁਰੁ ਈਸਰੁ
ਗੁਰੁ ਗੌਰਖੁ ਬਰਮਾ ਗੁਰੁ ਪਾਰਬਤੀ ਮਾਈ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਗੁਰਮੁਖਿ-ਗੁਰ ਬਚਨ, ਗੁਰਬਾਣੀ, ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ਼ ।
ਨਾਦੰ-ਜੋਗੀਆਂ ਦੇ ਮੱਤ ਅਨੁਸਾਰ ਦਸਮ ਦੁਆਰ ਵਿਚੋਂ ਅਨਾਹਦ ਵਾਜੇ
ਸੁਣਨੇ । ੨—ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਜੋ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਓਅੰ ਹੋਇਆ,
ਇਹ ਭੀ ਨਾਦ ਹੈ । ੩—ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਕੁਨ ਭੀ ਨਾਦ ਹੈ ।
ਵੇਦੰ-ਗਿਆਨ, ਗਿਆਨ ਦਾ ਰਾਹ ਦੱਸਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ।

ਈਸਰੁ-ਸ਼ਿਵ ਜੀ । ਗੋਰਖੁ-ਵਿਸ਼ਨੂੰ । ਮਾਈ-[ਮਾ-ਮਾਯਾ, ਈ-ਸਾਵਿਤ੍ਰੀ] ਲਛਮੀ ਤੇ ਸਾਵਿਤ੍ਰੀ ।

ਅਰਥ—੭. ਗੁਰਬਾਣੀ ਹੀ ਨਾਦ ਹੈ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਹੀ ਵੇਦ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਰਤਾਰ ਸਭ ਵਿਚ ਸਮਾ ਰਿਹਾ ਹੈ । ੮. ਗੁਰੂ ਹੀ ਸ਼ਿਵ ਜੀ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਹੀ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਤੇ ਬ੍ਰਹਮਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਹੀ ਪਾਰਬਤੀ, ਲਛਮੀ ਤੇ ਸਰਸਵਤੀ ਹੈ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ! ਉਸ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਕੁਝ ਗੁਣ ਤਾਂ ਸੁਣਾਓ ।

ਉੱਤਰ—

੬. ਜੇ ਹਉ ਜਾਣਾ ਆਖਾ ਨਾਹੀ ਕਹਣਾ
ਕਥਨੁ ਨ ਜਾਈ ॥ ੧੦. ਗੁਰਾ ਇਕ ਦੇਹਿ
ਬੁਝਾਈ ॥ ੧੧. ਸਭਨਾ ਜੀਆ ਕਾ ਇਕੁ
ਦਾਤਾ ਸੋ ਮੈ ਵਿਸਰਿ ਨ ਜਾਈ ॥੫॥

ਅਰਥ—੬. ਜੇ ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਵੀ ਹਾਂ ਤਾਂ ਆਖ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਕਹਿਣ ਲਗਿਆਂ ਉਹ ਕਥਨ ਕੀਤੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ । ੧੦. ਗੁਰਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਇਕੋ ਸਮਝ ਦਿਤੀ ਹੈ । ੧੧. ਕਿ ਜੋ ਸਾਰੇ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਦਾਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਇਕ ਮੈਨੂੰ ਨਾ ਭੁਲ ਜਾਵੇ ॥੫॥

ਸਿਧਾਂਤ—ਇਸ ਸਾਰੀ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਇਹ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਕਰਤਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ । ਰਾਮ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਵਾਂਗੂੰ ਉਸ ਦੀ ਮੂਰਤ ਕੋਈ ਬਣਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਜੋ ਉਸ ਦੀ ਅਰਾਧਨਾ ਕਰੇਗਾ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਉਹ ਹੀ ਇਜ਼ਤ ਪਾਏਗਾ । ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨਾ ਹੀ ਸਾਡਾ ਪਰਮ ਧਰਮ ਹੈ । ਪਰ ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਗੁਰ 'ਪ੍ਰੇਮ' ਹੈ ।

ਜਿਨ ਪ੍ਰੇਮ ਕੀਓ ਤਿਨ ਹੀ ਪ੍ਰਭ ਪਾਇਓ ॥ [ਸੁਯੇਪਾ: ੧੦
 ਦੇਵੀਆਂ ਦੇਵਤੇ ਅਤੇ ਨਾਦ ਬੇਦ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਜੰਜਾਲ ਹਨ। ਗੁਰ
 ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਛਡਕੇ ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਓਟ ਫੜਨੀ
 ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ—

ਸਭਿ ਨਾਦ ਬੇਦ ਗੁਰਬਾਣੀ ॥ ਮਨੁ ਰਾਤਾ ਸਾਰਿਗਪਾਣੀ ॥

[ਰਾਮਕਲੀ ਮਹਲਾ ੧

ਇਹ ਗੱਲ ‘ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ’ ਪਦ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਵਿਚ ਦੱਸੀ ਜਾ
 ਚੁਕੀ ਹੈ ਕਿ ਕਰਤਾਰ ਤੇ ਗੁਰੂ ਇਕੋ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸਭਨੀਂ ਥਾਈਂ
 ਨਿਰੰਕਾਰ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨਾ ਸਿਖ ਦਾ ਧਰਮ ਹੈ।

ਬਾਕੀ ਰਿਹਾ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਗੁਣ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਨਾ। ਉਸ
 ਲਈ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਬੇਸ਼ਕ ਮੈਂ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ, ਪਰ ਕਹਿ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।
 ਕਿਉਂਕਿ ‘ਕਹਿਬੇ ਕਉ ਸੋਭਾ ਨਹੀ’। ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਉਪਮਾ ਕਰਨ ਨੂੰ
 ਤਾਂ ਜੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ‘ਉਪਮਾ ਜਾਤ ਨ ਕਹੀ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਭ ਕੀ ਉਪਮਾ
 ਜਾਤ ਨ ਕਹੀ ॥’ [ਬਿਲਾਵਲੁ ਮਹਲਾ ੫

ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਏਹੋ ਹੈ ਕਿ ਜਗਤ ਵਿਚ ਅਜੇਹਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ
 ਜਿਸ ਵਰਗਾ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਏ। ਇਸ ਲਈ ਸਿਖ ਦਾ ਨਿਸਚਾ ਹੋਣਾ
 ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ‘ਤਜ ਆਨ ਸਰਨ ਗਹੀ’।

ਉਪਦੇਸ਼—ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਵਾਂਗੂੰ ਰੱਬ ਦਾ ਬੁਤ ਨਹੀਂ ਬਣ
 ਸਕਦਾ। ਬੁਤਾਂ ਨੂੰ ਰੱਬ ਨ ਸਮਝੋ। ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਗੁਰਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹੋ ਤੇ ਸੁਣੋ
 ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਥੋਕੀਂ ਸਮਝੋ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ! ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਤੀਰਥਾਂ ਦਾ ਇਸ਼ਨਾਨ ਵੀ ਮੁਕਤੀ
 ਦਾ ਸਾਧਨ ਮੰਨਿਆ ਹੈ? ਕੀ ਤੀਰਥ ਇਸ਼ਨਾਨ ਵੀ ਨ ਕਰੀਏ?

ਉੱਤਰ—

੧. ਤੀਰਥਿ ਨਾਵਾ ਜੇ ਤਿਸੁ ਭਾਵਾ ਵਿਣੁ

ਭਾਣੇ ਕਿ ਨਾਇ ਕਰੀ ॥ ੨. ਜੇਤੀ ਸਿਰਠਿ
ਉਪਾਈ ਵੇਖਾ ਵਿਣੁ ਕਰਮਾ ਕਿ ਮਿਲੈ ਲਈ ॥
੩. ਮਤਿ ਵਿਚਿ ਰਤਨ ਜਵਾਹਰ ਮਾਣਿਕ ਜੇ
ਇਕ ਗੁਰ ਕੀ ਸਿਖ ਸੁਣੀ ॥ ੪. ਗੁਰਾ ਇਕ
ਦੇਹਿ ਬੁਝਾਈ ॥ ੫. ਸਭਨਾ ਜੀਆ ਕਾ ਇਕੁ
ਦਾਤਾ ਸੋ ਮੈ ਵਿਸਰਿ ਨ ਜਾਈ ॥੬॥

ਅਰਥ—੧. ਤੀਰਥਾਂ ਵਿਚ ਤਦ ਨਾਵਾਂ ਜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਭਾਵਾਂ, ਭਾਣੇ
ਤੋਂ ਉਲਟ ਨਹਾ ਕੇ ਕੀ ਕਰਾਂ ? ੨. ਜਿੰਨੀ ਦੁਨੀਆਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਵੇਖਦਾ
ਹਾਂ ਕਰਮਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕੀ ਮਿਲੇਗਾ ਅਤੇ ਕਿਸ ਨੇ ਲਿਆ ਹੈ ?
੩. ਮੱਤ ਵਿਚ ਹੀ ਰਤਨ ਜਵਾਹਰ ਤੇ ਮਾਣਕ ਹਨ ਪਰ ਜੇ ਗੁਰਾਂ ਦੀ
ਸਿਖਿਆ ਸੁਣੇ ਤਾਂ ਮਿਲ ਸਕਣਗੇ । ੪. ਗੁਰਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਇਕੋ ਗੱਲ ਸਮਝਾ
ਦਿਤੀ ਹੈ ਕਿ ੫. ਸਾਰੇ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਦਾਤਾ ਇਕੋ ਹੈ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਭੁਲ ਨ
ਜਾਏ ॥੬॥

ਸਿਧਾਂਤ—ਮਨ ਸੁਧ ਹੋਏ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮੁਕਤੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਤੀਰਥ
ਮਨ ਨੂੰ ਸੁਧ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ।

(ੳ) ਪਾਪ ਕਰਹਿ ਪੰਚਾਂ ਕੇ ਬਸਿ ਰੇ ॥ ਤੀਰਥਿ ਨਾਇ ਕਹਹਿ ਸਭਿ
ਉਤਰੇ ॥ ਬਹੁਰਿ ਕਮਾਵਹਿ ਹੋਇ ਨਿਸੰਕ ॥ ਜਮ ਪੁਰਿ ਬਾਂਧਿ
ਖਰੇ ਕਾਲੰਕ ॥ [ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਮਹਲਾ ੫

(ਅ) ਅਨੇਕ ਤੀਰਥ ਜੇ ਜਤਨ ਕਰੈ ਤਾ ਅੰਤਰ ਕੀ ਹਉਮੈ ਕਦੇ
ਨ ਜਾਇ ॥ [ਗੁਜਰੀ ਮ: ੩

(ੲ) ਤਨਿ ਧੋਤੈ ਮਨੁ ਹਛਾ ਨ ਹੋਇ ॥ [ਵਡਹੰਸੁ ਮ: ੩

ਨਾਮ ਜਪੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੇਵਲ ਤੀਰਥ ਇਸ਼ਨਾਨ ਵਿਚ ਹੀ ਮੁਕਤੀ ਮੰਨ ਲੈਣੀ ਭਾਣੇ ਤੋਂ ਉਲਟ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਕਰਤਾਰ ਨੇ ਪਾਣੀ ਮੋਟੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਸ਼ੁਧ ਕਰਨ ਲਈ ਬਨਾਇਆ ਹੈ। ਮਨ ਵਰਗੀ ਸੂਖਮ ਵਸਤੂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਸ਼ੁਧ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ।

ਦੂਜਾ—ਸਾਰੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਲੋਕ ਹਰੇਕ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦੇ ਕਰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਸ ਵਸਤੂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਦੇ ਕਰਮ ਕੀਤਿਆਂ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਤੇਹ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਪਾਣੀ ਪੀਣ ਰੂਪ ਕਰਮ ਕੀਤਿਆਂ ਤਰੇਹ ਮਿਟਦੀ ਹੈ, ਇਵੇਂ ਹੀ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਕਰਮ ਰੱਬ ਦੀ ਮਿਹਰ ਹੈ। ਜੇ ਮਿਹਰ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਮੁਕਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮਿਹਰ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਰੱਬ ਦੀ ਅਰਾਧਨਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਨਾ ਕਿ ਤੀਰਥਾਂ ਵਿਚ ਨਾਉਣ ਦੀ। ਅੱਕਾਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਪਾਇਆਂ ਅੰਬ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ; ਇਵੇਂ ਤੀਰਥਾਂ ਵਿਚ ਗੋਤੇ ਲਾਇਆਂ ਮਿਹਰ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

(ੳ) ਜਲ ਕੈ ਮਜਨਿ ਜੇ ਗਤਿ ਹੋਵੈ ਨਿਤ ਨਿਤ ਮੋਭੁਕ ਨਾਵਹਿ ॥

ਜੈਸੇ ਮੋਭੁਕ ਤੈਸੇ ਓਇ ਨਰ ਫਿਰਿ ਫਿਰਿ ਜੋਨੀ ਆਵਹਿ ॥

[ਕਬੀਰ ਜੀ

(ਅ) ਕਹਾ ਭਇਆ ਨਰ ਦੇਵਾ ਧੋਖੇ ਕਿਆ ਜਲਿ ਬੋਰਿਓ ਗਿਆਤਾ ॥

[ਗਉੜੀ ਕਬੀਰ ਜੀ

ਤੀਜਾ—‘ਬਾਹਰ ਨ ਭਟਕੋ ਸਭ ਕੁਝ ਮੱਤ ਵਿਚ ਹੈ’। ‘ਬਾਹਰਿ ਟੋਲੈ ਸੋ ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਹੀ’। ਰਤਨ ਮਾਣਕ ਜਵਾਹਰ ਰੂਪ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ‘ਅੰਤਰਿ ਵਸੈ ਨ ਬਾਹਰਿ ਜਾਇ ॥’

ਜਦ ਨਿਰੰਕਾਰ ਅੰਦਰ ਵਸਦਾ ਹੈ, ਵੈਰਾਗ ਵਿਵੇਕ ਅੰਦਰ ਹੈ, ਰਤਨ ਜਵਾਹਰ ਮਾਣਕ ਅੰਦਰ ਹੈ, ਤਦ ਦਿਸਦਾ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ? ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾਉਣ ਦਾ ਅਸਾਂ ਕਰਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਕਰਮ ਹੈ ‘ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ’। ਇਸੇ ਲਈ ਤਾਂ ਕਿਹਾ ਹੈ ‘ਜੇ ਗੁਰਾਂ

ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਸੁਣੇ'।

(ੳ) ਜੋ ਬ੍ਰਹਮੰਡੇ ਸੋਈ ਪਿੰਡੇ ਜੋ ਖੋਜੈ ਸੋ ਪਾਵੈ ॥

ਪੀਪਾ ਪ੍ਰਣਵੈ ਪਰਮ ਤਤੁ ਹੈ ਸਤਿਗੁਰੁ ਹੋਇ ਲਖਾਵੈ ॥

[ਧਨਾਸਰੀ ਪੀਪਾ ਜੀ

(ਅ) ਬਾਹਰਿ ਦੂਢਨ ਤੇ ਛੁਟਿ ਪਰੇ ਗੁਰਿ ਘਰ ਹੀ ਮਾਹਿ ਦਿਖਾਇਆ

ਥਾ ॥

[ਮਾਰੂ ਮਹਲਾ ੫

ਉਪਦੇਸ਼—ਤੀਰਥਾਂ ਪਰ ਨ ਭਟਕੋ, ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਤੁਰੋ । ਰੱਬ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦਾ ਕਰਮ ਕਰੋਗੇ ਤਾਂ ਮਿਲੇਗਾ । ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਅੰਦਰ ਹੀ ਵਸਦਾ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਮਿਲਾਂਦੇ ਹਨ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਮਿਹਰ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਬਣੋ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ— ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਜੋ ਤੀਰਥਾਂ ਵਿਚ ਨਾਉਣ ਨਾਲ ਮਨ ਸੁਧ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਪਰ ਯੋਗ ਸਾਧਨਾ ਵਿਚ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਮਨ ਤਾਂ ਰੱਬ ਨਾਲ ਜੁੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਉਮਰਾ ਵੱਡੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਗਤ ਵੀ ਵਡਿਆਈ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਯੋਗ ਸਾਧਨਾ ਤਾਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਨ ?

ਉੱਤਰ—

੧. ਜੇ ਜੁਗ ਚਾਰੇ ਆਰਜਾ ਹੋਰ ਦਸੂਣੀ ਹੋਇ ॥ ੨. ਨਵਾ ਖੰਡਾ ਵਿਚਿ ਜਾਣੀਐ ਨਾਲਿ ਚਲੈ ਸਭੁ ਕੋਇ ॥ ੩. ਚੰਗਾ ਨਾਉ ਰਖਾਇ ਕੈ ਜਸੁ ਕੀਰਤਿ ਜਗਿ ਲੇਇ ॥ ੪. ਜੇ ਤਿਸੁ ਨਦਰਿ ਨ ਆਵਈ ਤ ਵਾਤ ਨ ਪੁਛੈ ਕੇ ॥ ੫. ਕੀਟਾ ਅੰਦਰਿ ਕੀਟੁ ਕਰਿ ਦੋਸੀ ਦੋਸੁ

ਧਰੇ ॥ ੬. ਨਾਨਕ ਨਿਰਗੁਣਿ ਗੁਣੁ ਕਰੇ
ਗੁਣਵੰਤਿਆ ਗੁਣੁ ਦੇ ॥ ੭. ਤੇਹਾ ਕੋਇ ਨ
ਸੁਝਈ ਜਿ ਤਿਸੁ ਗੁਣੁ ਕੋਇ ਕਰੇ ॥੭॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਆਰਜਾ ਉਮਰ । ਦਸੁਣੀ=ਦਸ ਗੁਣੀ, ਦਸ ਹਿੱਸੇ ।
ਵਾਤ=ਗੱਲ । ਕੇ=ਕੋਈ । ਦੋਸੀ=ਅਪਰਾਧੀ, ਗੁਨਾਹੀ । ਗੁਣ=ਉਪਕਾਰ ।

ਅਰਥ—੧. ਜੇ ਚਾਰ ਜੁਗ ਦੀ ਉਮਰਾ ਹੋ ਜਾਏ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਤੋਂ
ਹੋਰ ਵੀ ਦਸ ਗੁਣਾਂ ਚਾਲੀ ਜੁਗ ਦੀ ਹੋ ਜਾਏ । ੨. ਨਵਾਂ ਖੰਡਾਂ ਵਿਚ
ਜਾਣੇ ਭੀ ਜਾਈਏ ਅਤੇ ਜਿਧਰੋਂ ਲੰਘੀਏ ਉਧਰੋਂ ਹੀ ਆਦਰ ਕਰਨ ਲਈ
ਸਭ ਕੋਈ ਨਾਲ ਉਠ ਤੁਰੇ । ੩. ਚੰਗਾ ਨਾਂ ਰਖਾ ਕੇ ਅਰਥਾਤ ਨੇਕ
ਨਾਮ ਹੋ ਕੇ ਜਗਤ ਵਿਚ ਜਸ ਤੇ ਕੀਰਤੀ ਵੀ ਖੱਟ ਲਈਏ । ੪. ਜੇਕਰ
ਉਸ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਹੇਠਾਂ ਨਾ ਆਵੀਏ ਤਾਂ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਕੋਈ
ਗੱਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪੁਛੇਗਾ । ੫. ਸਗੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕੀੜਿਆਂ ਅੰਦਰ ਕੀੜਾ
ਜਾਣ ਕੇ ਸੁਟਿਆ ਜਾਏਗਾ ਅਤੇ ਦੋਸੀ ਵੀ ਉਸ ਉਤੇ ਦੋਸ ਲਾਉਣਗੇ ।
੬. ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਜੇ ਉਸ ਦੇ ਦਰ ਤੇ ਢਹਿ ਪਈਏ ਤਾਂ
ਉਹ ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਹੀਣਿਆਂ ਨੂੰ ਗੁਣਵਾਨ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਗੁਣ ਵਾਲਿਆਂ
ਨੂੰ ਹੋਰ ਗੁਣ ਦੇਂਦਾ ਹੈ । ੭. ਅਜੇਹਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ ਜਿਹੜਾ ਉਸ
ਉਤੇ ਵੀ ਕੋਈ ਗੁਣ ਕਰੇ ॥੭॥

ਸਿਧਾਂਤ—ਯੋਗ ਸਾਧਨਾ ਆਦਿਕ ਕੰਮਾਂ ਨਾਲ ਜਗਤ ਦੇ ਜੀਵ ਤਾਂ
ਭਾਵੇਂ ਰੀਝ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ 'ਲੋਕ ਪਤੀਣੈ ਕਛੁ ਨ ਹੋਈਐ' ਦਰਗਾਹ
ਵਿਚ ਵੋਈ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ । ਉਥੇ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਨਿੰਮਰਤਾ ਨਾਲ ਹੀ ਵੋਈ
ਮਿਲਦੀ ਹੈ ।

ਉਪਦੇਸ਼—ਯੋਗ ਸਾਧਨਾ ਤੋਂ ਹਟ ਕੇ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੇ ਦਰ ਤੇ ਡਿਗ
ਪਵੇ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ! ਸਾਡਾ ਮਾਇਕੀ ਮਨ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਫਸ ਕੇ ਉਚ ਪਦਵੀਆਂ ਦੇ ਸੁਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨੇ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਪਦ ਯੋਗ ਆਦਿਕ ਸਾਧਨਾ ਦੁਆਰੇ ਮਿਲ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਦਾਂ ਦੀ ਖਾਤਰ ਯੋਗ ਆਦਿਕ ਤਾਂ ਕਰਨੇ ਮਾੜੇ ਨਹੀਂ ?

ਉੱਤਰ—

੧. ਸੁਣਿਐ ਸਿਧ ਪੀਰ ਸੁਰਿ ਨਾਥ ॥
 ੨. ਸੁਣਿਐ ਧਰਤਿ ਧਵਲ ਆਕਾਸ ॥
 ੩. ਸੁਣਿਐ ਦੀਪ ਲੋਅ ਪਾਤਾਲ ॥ ੪. ਸੁਣਿਐ
 ਪੋਹਿ ਨ ਸਕੈ ਕਾਲੁ ॥ ੫. ਨਾਨਕ ਭਗਤਾ
 ਸਦਾ ਵਿਗਾਸੁ ॥ ੬. ਸੁਣਿਐ ਦੂਖ ਪਾਪ ਕਾ
 ਨਾਸੁ ॥੮॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਸਿਧ-ਉਹ ਪੁਰਸ਼ ਜਿਸ ਨੇ ਸਿਧੀਆਂ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਈਆਂ ਹੋਣ, ਜਿਸ ਦਾ ਬਚਨ ਪੂਰਾ ਹੋ ਜਾਏ, ਜਿਥੇ ਚਾਹੇ ਜਾ ਸਕੇ, ਆਦਿਕ ਕਰਮ ਕਰ ਲੈਣ ਵਾਲੇ, ਜੋ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ੮੪ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਸੁਰਿ-ਦੇਵਤੇ । ਨਾਥ-ਮਾਲਕ, ਜੋਗੀ । [ਸੁਰਿ ਨਾਥ-ਸੁਰ-ਵੱਡਾ ਨਾਥ ਗੌਰਖਨਾਥ] ਧਵਲ-ਧੁਰਾ, ਆਸਰਾ । ਕਾਲੁ ਮੌਤ । ਵਿਗਾਸੁ-ਅਨੰਦ ।

ਅਰਥ—੧. ਜਿਸ ਨੇ ਕਰਤਾਰ ਦਾ ਨਾਮ ਸੁਣਿਆ ਹੈ ਉਹੀ ਸਿਧ, ਪੀਰ, ਦੇਵਤਾ ਅਤੇ ਨਾਥ ਹੈ । ੨. ਜਿਸ ਨੇ ਨਾਮ ਸੁਣਿਆ ਹੈ ਉਹੀ ਧਰਤੀ ਅਤੇ ਆਕਾਸ਼ ਦਾ ਧੁਰਾ ਅਰਥਾਤ ਆਸਰਾ ਹੈ । ੩. ਜਿਸ ਨੇ ਨਾਮ ਸੁਣਿਆ ਹੈ ਉਹ ਦੀਪਾਂ, ਲੋਆਂ ਅਤੇ ਪਤਾਲਾਂ ਦਾ ਭੇਦ ਜਾਣਦਾ

ਹੈ । ੪. ਜਿਸ ਨੇ ਨਾਮ ਸੁਣਿਆ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਮੌਤ ਵੀ ਨਹੀਂ ਛੋਹ ਸਕਦੀ ।
 ੫. ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਨਾਮ ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸਦਾ
 ਹੀ ਅਨੰਦ ਹੈ । ੬. ਕਿਉਂਕਿ ਨਾਮ ਦੇ ਸੁਣਨ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੋਖ
 ਤੇ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਨਾਸ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ॥੮॥

੧. ਸੁਣਿਐ ਈਸਰੁ ਬਰਮਾ ਇੰਦੁ ॥ ੨.
 ਸੁਣਿਐ ਮੁਖਿ ਸਾਲਾਹਣ ਮੰਦੁ ॥ ੩. ਸੁਣਿਐ
 ਜੋਗ ਜੁਗਤਿ ਤਨਿ ਭੇਦ ॥ ੪. ਸੁਣਿਐ
 ਸਾਸਤ ਸਿਮ੍ਰਿਤਿ ਵੇਦ ॥ ੫. ਨਾਨਕ ਭਗਤਾ
 ਸਦਾ ਵਿਗਾਸੁ ॥ ੬. ਸੁਣਿਐ ਦੂਖ ਪਾਪ ਕਾ
 ਨਾਸੁ ॥੯॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਈਸਰੁ=ਸ਼ਿਵ ਜੀ । ਮੁਖਿ=ਮੁਖੀ, ਉੱਤਮ ।

ਅਰਥ—੧. ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਮ ਸੁਣਿਆ ਹੈ ਓਹੀ ਸ਼ਿਵ ਜੀ ਬ੍ਰਹਮਾ ਤੇ
 ਇੰਦ੍ਰ ਹੋਏ ਹਨ । ੨. ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਮ ਸੁਣਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਮੰਦੇ ਭੀ ਉੱਤਮ
 ਹੋ ਕੇ ਸਲਾਹੇ ਗਏ ਹਨ । ੩. ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਮ ਸੁਣਿਆ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ
 ਜੋਗ ਦੀ ਜੁਗਤੀ ਅਤੇ ਤਨ ਦਾ ਭੇਦ ਪਾ ਲਿਆ ਹੈ । ੪. ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਮ
 ਸੁਣਿਆ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਂ ਸਿਮ੍ਰਿਤੀਆਂ ਅਤੇ ਵੇਦਾਂ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ
 ਜਾਣ ਲਿਆ ਹੈ । ੫-੬. (ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਤੁਕਾਂ ਦਾ ਅਰਥ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ)
 ॥੯॥

੧. ਸੁਣਿਐ ਸਤੁ ਸੰਤੋਖੁ ਗਿਆਨੁ ॥
 ੨. ਸੁਣਿਐ ਅਠਸਠਿ ਕਾ ਇਸਨਾਨੁ ॥

੩. ਸੁਣਿਐ ਪੜਿ ਪੜਿ ਪਾਵਹਿ ਮਾਨੁ ॥
 ੪. ਸੁਣਿਐ ਲਾਰੈ ਸਹਜਿ ਧਿਆਨੁ ॥ ੫. ਨਾਨਕ
 ਭਗਤਾ ਸਦਾ ਵਿਗਾਸੁ ॥ ੬. ਸੁਣਿਐ ਦੂਖ
 ਪਾਪ ਕਾ ਨਾਸੁ ॥੧੦॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਅਠਸਠਿ-ਅਠਾਹਠ ਤੀਰਥ । ਪੜਿ-ਪੜ੍ਹਨਾ,
 ਵਿਦਿਆ ।

ਅਰਥ—੧. ਜਿਸ ਨੇ ਨਾਮ ਸੁਣਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਤ ਸੰਤੋਖ ਤੇ
 ਗਿਆਨ ਮਿਲ ਗਿਆ ਹੈ । ੨. ਜਿਸ ਨੇ ਨਾਮ ਸੁਣਿਆ ਹੈ ਉਸ ਨੇ
 ਅਠਾਹਠ ਤੀਰਥਾਂ ਦਾ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ । ੩. ਜਿਸ ਨੇ ਨਾਮ
 ਸੁਣਿਆ ਹੈ ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਵਿਦਯਾ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਮਾਨ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ । ੪.
 ਜਿਸ ਨੇ ਨਾਮ ਸੁਣਿਆ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਸਹਜ ਪਦ ਵਿਚ ਧਿਆਨ ਲਗ
 ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ੫-੬. (ਅਰਥ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ) ॥੧੦॥

੧. ਸੁਣਿਐ ਸਰਾ ਗੁਣਾ ਕੇ ਗਾਹ ॥ ੨.
 ਸੁਣਿਐ ਸੇਖ ਪੀਰ ਪਾਤਿਸਾਹ ॥ ੩. ਸੁਣਿਐ
 ਅੰਧੇ ਪਾਵਹਿ ਰਾਹੁ ॥ ੪. ਸੁਣਿਐ ਹਾਥ ਹੋਵੈ
 ਅਸਗਾਹੁ ॥ ੫. ਨਾਨਕ ਭਗਤਾ ਸਦਾ
 ਵਿਗਾਸੁ ॥ ੬. ਸੁਣਿਐ ਦੂਖ ਪਾਪ ਕਾ
 ਨਾਸੁ ॥੧੧॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਸਰਾ-ਸਰੋਸ਼ਟ, ਉੱਤਮ । ਗਾਹ ਗ੍ਰਾਹਕ । ਅੰਧਾ-

ਅਗਿਆਨੀ, ਕਰਤਾਰ ਤੋਂ 'ਬੇਮੁਖ, ਭਾਣੇ ਤੋਂ ਉਲਟ 'ਤੁਰਨ ਵਾਲਾ। ਦੂਖ-ਦੋਖ, ਦੋਸ਼, ਇਸ ਜਗਾ ਦੂਖ ਦਾ ਅਰਥ ਦੁਖ ਨਹੀਂ, ਦੂਖ ਦਾ ਅਰਥ ਦੁਖ ਉਥੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਦੁਖ ਸੁਖ ਜਾਂ ਦੂਖ ਰੋਗ ਹੋਵੇ, ਪਾਪ ਨਾਲ ਦੁਖ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਦੋਸ਼ ਅਪਰਾਧ ਗੁਨਾਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਅਰਥ—੧. ਸੁਨਣੇ ਕਰਕੇ ਸਰੋਸ਼ਟ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਗ੍ਰਾਹਕ ਹੋਈਦਾ ਹੈ। ੨. ਸੁਨਣੇ ਕਰਕੇ ਸੇਖਾਂ ਪੀਰਾਂ ਦਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਹੋ ਜਾਈਦਾ ਹੈ। ੩. ਸੁਨਣੇ ਕਰਕੇ ਅਗਿਆਨੀ ਨੂੰ ਵੀ ਰਾਹ ਲੱਭ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ੪. ਸੁਨਣੇ ਕਰਕੇ ਅਥਾਹ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਹਾਥ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ—ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਸਮਝ ਲਈਦੀ ਹੈ। ੫. ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸਦਾ ਅਨੰਦ ਹੈ। ੬. ਕਿਉਂਕਿ ਨਾਮ ਦੇ ਸੁਨਣ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੋਖ ਤੇ ਪਾਪ ਨਾਸ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ॥੧੧॥

ਸਿਧਾਂਤ—ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੰਗਾਂ ਪਉੜੀਆਂ ਵਿਚ ਸੁਣਨ ਦਾ ਮਹਾਤਮ ਦਸ ਕੇ ਸਾਬਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇੰਦਰ, ਬ੍ਰਹਮਾ, ਸ਼ਿਵ, ਸ਼ੇਖ, ਪੀਰ, ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ, ਵੇਦ, ਸਿੰਮ੍ਰਤੀਆਂ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਤਹਿ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਜਾਈਦਾ ਹੈ। ਸੁਣਿਆਂ ਹੀ ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਰਾਹ ਲੱਭ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਥੇ ਵਿਚਾਰ ਤਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਕਰਨੀ ਹੈ ਜੋ ਉਹ ਸੁਣਾ ਕਿਹੜਾ ਹੈ? ਕਿਉਂਕਿ ਆਪ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ :—

ਸੁਨਿ ਅੰਧਾ ਕੈਸੇ ਮਾਰਗੁ ਪਾਵੈ ॥ [ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ

ਇਧਰ ਕਿਹਾ ਅੰਨ੍ਹਾ ਸੁਣ ਕੇ ਰਾਹ ਕਿਵੇਂ ਪਾ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਉਧਰ

੧. ਅੰਧੇ ਏਹਿ ਨ ਆਖੀਅਨਿ ਜਿਨ ਮੁਖਿ ਲੋਇਣ ਨਾਹਿ ॥ ਅੰਧੇ ਸੇਈ ਨਾਨਕਾ ਖਸਮਹੁ ਘੁਬੇ ਜਾਹਿ ॥ [ਵਾਰ ਰਾਮ: ਮ: ੨

੨. ਸੋ ਕਿਉ ਅੰਧਾ ਆਖੀਐ ਜਿ ਹੁਕਮਹੁ ਅੰਧਾ ਹੋਇ ॥ ਨਾਨਕ ਹੁਕਮੁ ਨ ਬੁਝਈ ਅੰਧਾ ਕਹੀਐ ਸੋਇ ॥ [ਵਾਰ ਰਾਮ: ਮ: ੨

੩. ਜਾਤੇ ਦੁਖ ਪਾਪ ਨਹਿ ਭੇਟੈ ਕਾਲ ਜਾਲ ਤੇ ਤਾਗੋ ॥ [ਪਾ: ੧੦

ਕਿਹਾ ਸੁਣਿਆਂ ਹੀ ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਰਾਹ ਲੱਭ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਵਿਰੋਧ ਹੈ । ਫਿਰ ਆਪ ਨੇ ਦੂਜੀ ਥਾਂ ਤੇ ਕਿਹਾ—

ਗੁਰੁ ਨਾਨਕੁ ਜਿਨ ਸੁਣਿਆ ਪੇਖਿਆ ਸੇ ਫਿਰਿ ਗਰਭਾਸਿ ਨ
ਪਰਿਆ ਰੇ ॥ [ਸੋਰਠਿ ਮਹਲਾ ੫

ਅਤੇ ਇਸੇ ਦੇ ਠੀਕ ਵਿਰੁਧ ਦੂਜੀ ਜਗ੍ਹਾ ਤੇ ਇਉਂ ਕਿਹਾ—

ਡਿਠੈ ਮੁਕਤਿ ਨ ਹੋਵਈ [ਸਲੋਕ ਮ: ੩

ਬੱਸ ਇਸ ਸੁਣਨ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ ਦੋਹਾਂ ਤੁਕਾਂ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਏਗਾ । ਇਸ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਸੁਣਨ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਇਹ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ :-

ਗਾਵੀਐ ਸੁਣੀਐ ਮਨਿ ਰਖੀਐ ਭਾਉ ॥ [ਜਪੁ ਜੀ

ਅਰਥਾਤ ਮਨ ਵਿਚ ਭਾਉ ਰਖ ਕੇ ਸੁਣੀਏ, ਤਦ—

(ੳ) ਸੁਣਿ ਹਰਿ ਕਥਾ ਉਤਾਰੀ ਮੈਲੁ ॥

ਮਹਾ ਪੁਨੀਤ ਭਏ ਸੁਖ ਸੈਲੁ ॥ [ਗਉੜੀ ਮਹਲਾ ੫

(ਅ) ਕਥਾ ਸੁਣਤ ਮਲੁ ਸਗਲੀ ਖੋਵੈ ॥ [ਮਾਝ ਮਹਲਾ ੫

ਇਸ ਵਿਚ ਕਾਰਨ ਏਹੋ ਦਸਿਆ ਹੈ ਕਿ—

ਸਭ ਤੇ ਉਤਮ ਹਰਿ ਕੀ ਕਥਾ ॥ ਨਾਮੁ ਸੁਣਤ ਦਰਦ ਦੁਖ ਲਥਾ ॥

[ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ

ਹੁਣ ਨਤੀਜਾ ਨਿਕਲ ਆਇਆ ਕਿ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਹਰੀ ਦੀ ਕਥਾ ਹੈ । ਹਰਿ ਕਥਾ ਵਿਚ 'ਨਾਮ' ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਹੈ । ਹਰਿ ਕਥਾ ਮਨ ਤੇ ਭਾਉ ਨਾਲ ਸੁਣੀ ਜਾਏ ਤਾਂ ਮਨ ਦੀ ਮੈਲ ਕੱਟੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਮੈਲ ਕੱਟੀ ਜਾਣ ਮਗਰੋਂ ਮਨ ਸੁਧ ਹੋ ਗਿਆ । ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਸੁਣਨਾ ਵੇਦਾਂਤ ਦੇ ਮੰਨਣ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਉੱਚਾ ਤੇ ਸੁੱਚਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੇ ਕੇਵਲ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣਨਾ ਹੈ, ਉਸ ਸੁਣਨੇ ਨੂੰ ਗੁਰ ਸਿਖਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ । ਕੇਵਲ

ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਵੇਖਣਾ ਮੰਨਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਤਾਂ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ :—

ਅਖੀ ਬਾਝਹੁ ਵੇਖਣਾ ਵਿਣੁ ਕੰਨਾ ਸੁਨਣਾ ॥ ਪੈਰਾ ਬਾਝਹੁ ਚਲਣਾ ਵਿਣੁ ਹਥਾ ਕਰਣਾ ॥ ਜੀਭੇ ਬਾਝਹੁ ਬੋਲਣਾ ਇਉ ਜੀਵਤ ਮਰਣਾ ॥ ਨਾਨਕ ਹੁਕਮੁ ਪਛਾਣਿ ਕੈ ਤਉ ਖਸਮੈ ਮਿਲਣਾ ॥ [ਸਲੋਕ ਮ: ੨

ਇਥੇ ਸਾਰਾ ਭਾਵ ਸਫੁਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਤੁਰਨਾ ਹੀ ਸੁਨਣਾ ਹੈ। ਜੋ ਹੁਕਮੋਂ ਬਾਹਰ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਸੁਨਣਾ ਸੁਨਣਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਅਜਿਹਾ ਗਾਵਿਆ ਸੁਣਿਆ ਕਬੂਲ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਸਗੋਂ :—

ਗਾਵਿਆ ਸੁਣਿਆ ਤਿਨ ਕਾ ਹਰਿ ਥਾਇ ਪਾਵੈ ਜਿਨ ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਆਗਿਆ ਸਤਿ ਸਤਿ ਕਰਿ ਮਾਨੀ ॥ [ਧਨਾਸਰੀ ਮਹਲਾ ੪

ਉਪਦੇਸ਼—ਸ਼ਿਵ ਜੀ, ਬ੍ਰਹਮਾ, ਵੇਦਾਂ, ਸਿੱਖੀਆਂ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮਗਰ ਨ ਪਵੇ, ਸਗੋਂ ਮਨ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਤੇ ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਤੁਰਦੇ ਹੋਏ ਨਾਮ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਰਗੇ ਹੋ ਜਾਓ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ! ਆਪ ਨੇ ਸੁਨਣ ਵਿਚ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਦਸ ਦਿੱਤਾ ਤਦ ਤਾਂ ਮੰਨਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੀ ਨਾ ਰਹੀ? ਅਤੇ ਜਿਹੜੇ ਮੰਨਣ ਵਿਚ ਲਗ ਗਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਘਾਲ ਕਿਸ ਲੇਖੇ ਆਈ? ਅਤੇ ਵੇਦਾਂਤ ਦਾ ਮੰਨਣ ਹੀ ਗੁਰਮਤ ਦਾ ਸੁਨਣਾ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਮੰਨਣਾ ਕੀ ਹੋਇਆ?

ਉੱਤਰ—

੧. ਮੰਨੇ ਕੀ ਗਤਿ ਕਹੀ ਨ ਜਾਇ ॥ ੨. ਜੇ ਕੋ ਕਹੈ ਪਿਛੈ ਪਛੁਤਾਇ ॥ ੩. ਕਾਗਦਿ ਕਲਮ ਨ ਲਿਖਣਹਾਰੁ ॥ ੪. ਮੰਨੇ ਕਾ ਬਹਿ ਕਰਨਿ ਵੀਚਾਰੁ ॥ ੫. ਐਸਾ ਨਾਮੁ ਨਿਰੰਜਨੁ

ਹੋਇ ॥ ੬. ਜੇ ਕੋ ਮੰਨਿ ਜਾਣੈ ਮਨਿ
ਕੋਇ ॥੧੨॥

ਅਰਥ—੧. ਨਾਮ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਦੀ ਗਤੀ ਕਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ।
੨. ਜੇ ਕੋਈ ਕਹੇਗਾ ਤਾਂ ਮਗਰੋਂ ਪਛਤਾਏਗਾ, ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੇ ਕਥਨ
ਨੂੰ ਅਧੂਰਾ ਸਮਝ ਕੇ ਖੁਦ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਹੋਵੇਗਾ। ੩. ਕਾਗਜ਼ ਕਲਮ ਦਵਾਤ
ਤੇ ਕੋਈ ਲਿਖਾਰੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ੪. ਜਿਸ ਨਾਲ ਬੈਠ ਕੇ ਨਾਮ ਦੇ ਮੰਨਣ
ਵਾਲੇ ਦੀ ਗਤੀ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੀ ਕਰ ਸਕੀਏ। ੫. ਸੁਧ ਸਰੂਪ ਵਾਹਿਗੁਰੂ
ਦੇ ਨਾਮ ਦੇ ਮੰਨਣ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਹੈ ਕਿ ੬. ਜਿਹੜਾ ਕੋਈ ਮੰਨਦਾ
ਹੈ ਉਸ ਪ੍ਰਤਾਪ ਨੂੰ ਉਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਮੰਨਦਾ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ
ਹੈ ॥੧੨॥

੧. ਮੰਨੈ ਸੁਰਤਿ ਹੋਵੈ ਮਨਿ ਬੁਧਿ ॥ ੨.
ਮੰਨੈ ਸਗਲ ਭਵਣ ਕੀ ਸੁਧਿ ॥ ੩. ਮੰਨੈ ਮੁਹਿ
ਚੋਟਾ ਨਾ ਖਾਇ ॥ ੪. ਮੰਨੈ ਜਮ ਕੈ ਸਾਥਿ
ਨ ਜਾਇ ॥ ੫. ਐਸਾ ਨਾਮੁ ਨਿਰੰਜਨੁ ਹੋਇ ॥
੬. ਜੇ ਕੋ ਮੰਨਿ ਜਾਣੈ ਮਨਿ ਕੋਇ ॥੧੩॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਸੁਰਤਿ=ਸਮਝ, ਪਛਾਣ, ਭਲੇ ਬੁਰੇ ਦੀ ਸ਼ਨਾਖਤ।
ਚੋਟਾ=ਮਾਰ।

ਅਰਥ—੧. ਨਾਮ ਨੂੰ ਮੰਨਿਆਂ ਮਨ ਤੇ ਬੁੱਧੀ ਵਿਚ ਭਲੇ ਬੁਰੇ ਦੀ
ਪਛਾਣ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ੨. ਨਾਮ ਨੂੰ ਮੰਨਿਆਂ ਸਾਰੇ ਬ੍ਰਹਮੰਡਾਂ ਦੀ ਖਬਰ
ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ੩. ਮੰਨਣ ਵਾਲਾ ਮੂੰਹ ਉਤੇ ਜਮਾਂ ਦੀ ਮਾਰ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦਾ।
ਯਥਾ—ਚਿਤ੍ਰ ਗੁਪਤ ਜੋ ਲਿਖਤੇ ਲੇਖਾ ॥ ਸੰਤ ਜਨਾ ਕਉ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਨ

ਪੇਖਾ ॥ ੪ ਮੰਨਣ ਵਾਲਾ ਤਾਂ ਜਮਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ।
ਯਥਾ—ਜਹ ਲਾਲਚ ਜਾਗਾਤੀ ਘਾਟ ॥ ਦੂਰਿ ਰਹੀ ਉਹ ਜਨ ਤੇ ਬਾਟ ॥
੫-੬. ਅਰਥ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ ॥੧੩॥

੧. ਮੰਨੈ ਮਾਰਗਿ ਠਾਕ ਨ ਪਾਇ ॥ ੨.
ਮੰਨੈ ਪਤਿ ਸਿਉ ਪਰਗਟੁ ਜਾਇ ॥ ੩. ਮੰਨੈ
ਮਗੁ ਨ ਚਲੈ ਪੰਬੁ ॥ ੪. ਮੰਨੈ ਧਰਮ ਸੇਤੀ
ਸਨਬੰਧੁ ॥ ੫. ਐਸਾ ਨਾਮੁ ਨਿਰੰਜਨੁ ਹੋਇ ॥
੬. ਜੇ ਕੋ ਮੰਨਿ ਜਾਣੈ ਮਨਿ ਕੋਇ ॥੧੪॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਮਾਰਗਿ ਰਸਤਾ । ਠਾਕ-ਰੋਕ, ਰੁਕਾਵਟ । ਮਗੁ ਰਸਤਾ,
ਰਾਹ । ਪੰਬੁ-ਭੇਖ । ਸੇਤੀ-ਨਾਲ ।

ਅਰਥ—੧. ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਰੋਕ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ । ੨.
ਮੰਨਣ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਕੇ ਇਜ਼ਤ ਨਾਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਸਭਨਾਂ
ਵਿਚ ਜ਼ਾਹਰ ਹੋ ਕੇ ਇਜ਼ਤ ਨਾਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ੩. ਨਾਮ ਮੰਨਣ ਵਾਲਾ
ਭੇਖਾਂ ਦੇ ਰਸਤੇ ਨਹੀਂ ਤੁਰਦਾ । ੪. ਕਿਉਂਕਿ ਨਾਮ ਨੂੰ ਮੰਨਿਆਂ ਜੀਵ
ਦਾ ਸਬੰਧ ਧਰਮ ਨਾਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, (ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਭੇਖਾਂ ਦੀ ਆੜ
ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) । ੫-੬. ਅਰਥ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ ॥੧੪॥

ਕਈ ਸੱਜਣ 'ਮਗੁਨ' ਪਾਠ ਕਰਕੇ ਅਰਥ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਮੰਨਣ
ਵਾਲਾ ਮਸਤ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਰਾਹੇ ਰਾਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਵਿਚਾਰ ਤਾਂ ਇਸ
ਗੱਲ ਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪਿਛੇ ਦਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਰੋਕ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ,
ਮੰਨਣ ਵਾਲਾ ਮਾਰ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਜਮਾਂ ਨਾਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।
ਇਹ ਤਿੰਨੇ ਗੁਣ ਹੀ ਮਸਤ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਰਾਹੇ ਰਾਹ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਦੇ
ਹਨ । ਇਸ ਲਈ ਦੁਬਾਰਾ ਇਸੇ ਗੱਲ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਣਾ ਕੋਈ ਦਲੀਲ ਪੂਰਤ

ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ ।

ਦੂਜਾ—ਮਗੁਨ ਪਾਠ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਪਾਠ ਦੀ ਯਮਕ ਅਧੁਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਤੀਜਾ—ਜਦ ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਫ਼ ਜ਼ਾਹਰ ਹੈ ਕਿ “ਡਿੰਭਨ ਮੈ ਪਰਮੇਸਰ ਨਾਹੀ ।” ਤਾਂ ਨਾਮ ਰਸੀਆ ਖੁਦ-ਬ-ਖੁਦ ਡਿੰਬਾਂ ਭੇਖਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਗਰ ਤੁਰਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ । ਭਾਵੇਂ ਸ੍ਰ: ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਜ, ਭਾਈ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਹੀਰੀਏ, ਸ੍ਰ: ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੂਰੀ, ਸ੍ਰ: ਮੋਹਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਈਸ, ਗਿਆਨੀ ਬੋਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਦਿਕ ਸੱਜਣਾਂ ਨੇ ‘ਮਗੁਨ’ ਪਾਠ ਹੀ ਰਖਿਆ ਹੈ । ਪਰ ਪੰਡਤ ਸੰਤ ਸਰੂਪ ਦਾਸ ਜੀ, ਗਿਆਨੀ ਬਿਬੇਕਾ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਗਿਆਨੀ ਹਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਅਕਾਲੀ ਕੋਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਦਿਕ ਕਈ ਸਜਣਾਂ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਕਰਕੇ ਦਾਸ ਨੇ ‘ਮਗੁ ਨ’ ਪਾਠ ਸੁਧ ਸਮਝ ਕੇ ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਏਹੀ ਸਮਝਿਆ ਜੋ ਉਪਰ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਵਿਚਾਰ ਬਥੇਰੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਈ ਵੇਰੀ ਕਈਆਂ ਸਜਣਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਵੀ ਗਈ ਹੈ, ਪਰ ਸੱਜਣ ਜਨ ਇੰਨੇ ਵਿਚ ਹੀ ਸਮਝ ਜਾਣਗੇ । ਅਗੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਗਤੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪ ਹੀ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ।

੧. ਮੰਨੈ ਪਾਵਹਿ ਮੋਖੁ ਦੁਆਰੁ ॥ ੨. ਮੰਨੈ ਪਰਵਾਰੈ ਸਾਧਾਰੁ ॥ ੩. ਮੰਨੈ ਤਰੈ ਤਾਰੇ ਗੁਰੁ ਸਿਖ ॥ ੪. ਮੰਨੈ ਨਾਨਕ ਭਵਹਿ ਨ ਭਿਖ ॥ ੫. ਐਸਾ ਨਾਮੁ ਨਿਰੰਜਨੁ ਹੋਇ ॥ ੬. ਜੇ ਕੋ ਮੰਨਿ ਜਾਣੈ ਮਨਿ ਕੋਇ ॥੧੫॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਮੋਖੁ ਦੁਆਰੁ-ਅਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਰਾਹ, ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ । ਸਾਧਾਰੁ-ਸੁਧਾਰ ਲੈਣਾ । ਭਿਖ-ਚੁਰਾਸੀ ਲਖ ਜੂਨਾਂ ।

ਅਰਥ—੧. ਮੰਨਣ ਵਾਲਾ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਰਾਹ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ੨. ਮੰਨਣ ਵਾਲਾ ਪਰਵਾਰ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ੩. ਮੰਨਣ ਵਾਲਾ ਆਪ ਤਰਦਾ ਹੈ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਿਖ ਬਣਾ ਕੇ ਤਾਰਦਾ ਹੈ। ੪. ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਮੰਨਣ ਵਾਲਾ ਜੂਨਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਭੌਂਦਾ। ੫. ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਮੰਨਣ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ੬. ਜਿਹੜਾ ਕੋਈ ਮੰਨਦਾ ਹੈ, ਓਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਪਰ ਮੰਨਦਾ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੈ ॥੧੫॥

ਸਿਧਾਂਤ—ਪਿਛਲੀਆਂ ਚੌਹਾਂ ਪਉੜੀਆਂ ਵਿਚ 'ਸੁਣਿਐ' ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਕਹੀ ਸੀ। 'ਸੁਣਿਐ' ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਲੈਣਾ ਅਤੇ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਗੱਲ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਆਪਣਾ ਅਮਲੀ ਜੀਵਨ ਬਣਾ ਲੈਣਾ 'ਮੰਨਿਆ' ਕਹਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ— ਅਸਾਂ ਸੁਣਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਚੰਗਾ ਹੈ ਅਤੇ ਚੰਗਾ ਸਮਝ ਕੇ ਗੁਰ ਸਿੱਖੀ ਉਪਰ ਚੱਲਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਚਲਦੇ ਵੀ ਹਾਂ, ਪਰ ਜਿੰਨਾਂ ਚਿਰ ਯਤਨ ਨਾਲ ਚਲਦੇ ਹਾਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਚਿਰ ਅਸੀਂ ਸੁਣਿਆ ਦੇ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਹਾਂ। ਜਦ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਸਾਡਾ ਜੀਵਨ ਹੀ ਹੋ ਜਾਏ, ਜਿਵੇਂ ਭੁਖਾ ਰੋਟੀ ਵੱਲੋ ਅਤੇ ਬੱਚਾ ਮਾਂ ਵੱਲੋ ਆਪਣੇ ਆਪ ਦੌੜਦੇ ਹਨ, ਇਵੇਂ ਸਾਡਾ ਮਨ ਆਪਣੇ ਆਪ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਵਿਚ ਟਿਕੇ। ਮੱਛੀ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਛਛ ਕੇ ਜੀਉ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ, ਇਵੇਂ ਅਸੀਂ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਬਾਝ ਜੀਅ ਨ ਸਕੀਏ, ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ 'ਮੰਨਣਾ'। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਮੰਨਿਆ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਦਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੌਹਾਂ ਪਉੜੀਆਂ ਵਿਚ ਵਰਣਨ ਕਰਕੇ ਸਿਖ ਦੀ ਰੁਚੀ ਵਧਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿਖ ਦਾ ਜੀਵਨ ਸਚਮੁਚ ਅਮਲੀ ਜੀਵਨ ਹੋ ਜਾਏ।

ਉਪਦੇਸ਼—ਜੋ ਕੁਝ ਸੁਣਿਆ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਅਮਲ ਵਿਚ ਲਿਆਓ, ਤਦ ਸਭ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਣ ਮਗਰੋਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਪਾ ਲਵੋਗੇ।

ਪ੍ਰਬਨ—ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ! ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੁਣਿਆ ਤੇ ਮਨ ਵਿਚ ਭਾਉ

ਰਖਿਆ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਕਿਸ ਨਾਮ ਨਾਲ ਯਾਦ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਲੋਕ ਪੁਲੋਕ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਮਾਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—

੧. ਪੰਚ ਪਰਵਾਣ ਪੰਚ ਪਰਧਾਨੁ ॥
੨. ਪੰਚੇ ਪਾਵਹਿ ਦਰਗਹਿ ਮਾਨੁ ॥ ੩. ਪੰਚੇ ਸੋਹਹਿ ਦਰਿ ਰਾਜਾਨੁ ॥ ੪. ਪੰਚਾ ਕਾ ਗੁਰੁ ਏਕੁ ਧਿਆਨੁ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਪੰਚ-ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੁਣਿਆ ਤੇ ਮੰਨਿਆ ਹੈ, ਅਮਲੀ ਜੀਵਨ ਵਾਲੇ ਸਮਝਿਸਟਾ ਤੇ ਸਮ ਵਰਤੀ, ਪੰਚ, ਮੁਖੀ । ਧਿਆਨ-ਖਿਆਲ ।

ਅਰਥ—੧. ਪੰਚ ਪਰਵਾਨ ਹਨ, ਅਰਥਾਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਸਫਲਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੰਚ ਹੀ ਪਰਧਾਨ ਹਨ । ੨. ਪੰਚ ਹੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਮਾਨ ਪਾਉਣਗੇ । ੩. ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਵੀ ਪੰਚ ਹੀ ਸੋਭਦੇ ਹਨ । ੪. ਪੰਚਾਂ ਦਾ ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਖਿਆਲ ਇਕ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਪੱਕ ਖਿਆਲ ਹੈ, ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਉਹ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਦਾ ਧਿਆਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਕ੍ਰਿਪਾਲੂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ! ਸਾਰੇ ਧਾਰਮਕ ਆਗੂਆਂ ਨੇ ਕੁਦਰਤੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਕੁਝ ਨ ਕੁਝ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਕੋਈ ਧਰਤੀ ਦਾ ਆਸਰਾ ਬਲਦ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਸ਼ੇਸ਼ਨਾਗ ਅਤੇ ਕੋਈ ਅੱਠ ਦਿਗਜ ਹੀ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਪਰ ਆਪ ਨੇ ਅਜੇ ਤਕ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਬਾਬਤ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਫੁਰਮਾਇਆ । ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਕੇ ਕੁਝ ਤਾਂ ਦਸੋ ।

ਉੱਤਰ—

੫. ਜੇ ਕੋ ਕਹੈ ਕਰੈ ਵੀਚਾਰੁ ॥ ੬. ਕਰਤੇ
ਕੈ ਕਰਣੈ ਨਾਹੀ ਸੁਮਾਰੁ ॥ ੭. ਧੌਲੁ ਧਰਮੁ
ਦਇਆ ਕਾ ਪੂਤੁ ॥ ੮. ਸੰਤੋਖੁ ਥਾਪਿ ਰਖਿਆ
ਜਿਨਿ ਸੂਤਿ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਧੌਲੁ ਬਲਦ । ਸੁਮਾਰੁ=ਗਿਣਤੀ, ਹਿਸਾਬ । ਸੂਤਿ-
ਮਰਯਾਦਾ ।

ਅਰਥ—੫. ਜਿਹੜਾ ਕੋਈ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ
ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਉਹ ਵਿਚਾਰ ਕਰੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਏਗਾ
ਜੋ ੬. ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ । ੭. ਧਰਮ
ਬਲਦ ਹੈ, ਜੋ ਦਇਆ ਦਾ ਪੁਤਰ ਹੈ । ੮. ਦੂਜਾ ਸੰਤੋਖ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ
ਜਗਤ ਦੀ ਮਰਿਆਦਾ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ! ਆਪ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ ਜੋ ਧਰਮ ਬਲਦ
ਹੈ ਜੋ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਚੁੱਕੀ ਖੜਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਤੋਖ ਨੇ ਮਰਿਆਦਾ ਕਾਇਮ
ਰੱਖੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਪਰ ਪੁਰਾਣਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਗਊ ਦਾ ਬੱਚਾ ਬਲਦ ਲਿਖਿਆ
ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਪੰਡਤ ਲੋਕ ਇਸੇ ਗੱਲ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ, ਕੀ ਉਨ੍ਹਾਂ
ਦਾ ਕਿਹਾ ਸੱਚ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—

੯. ਜੇ ਕੋ ਬੁਝੈ ਹੋਵੈ ਸਚਿਆਰੁ ॥ ੧੦.
ਧਵਲੈ ਉਪਰਿ ਕੇਤਾ ਭਾਰੁ ॥ ੧੧. ਧਰਤੀ ਹੋਰੁ
ਪਰੈ ਹੋਰੁ ਹੋਰੁ ॥ ੧੨. ਤਿਸ ਤੇ ਭਾਰੁ ਤਲੈ
ਕਵਣੁ ਜੋਰੁ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਸਚਿਆਰੂ-ਸਿਆਣਾ। ਧਵਲੈ-ਬਲਦ। ਜੋਰੁ ਆਸਰਾ।

ਅਰਥ—੯. ਜੇ ਕੋਈ ਸਿਆਣਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਪੰਡਤ ਨੂੰ ਪੁਛੋ।

੧੦. ਜੇ ਉਸ ਬਲਦ ਉਤੇ ਕਿੰਨਾਂ ਬੁ ਭਾਰ ਹੈ? ਕਿਉਂਕਿ ੧੧. ਇਸ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੋਰ ਧਰਤੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੋਰ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਅਗੇ ਹੋਰ ਧਰਤੀ ਹੈ ਤਾਂ ਦਸੋ ੧੨. ਕਿਹੜਾ ਐਡੇ ਜ਼ੋਰ ਵਾਲਾ ਹੈ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਦੇ ਭਾਰ ਹੇਠਾਂ ਖੜਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ! ਆਪ ਨੇ ਤਾਂ ਇਕੋ ਗੱਲ ਕਹਿ ਕੇ ਝਗੜਾ ਨਿਬੇੜ ਦਿਤਾ ਪਰ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਹਿਸਾਬ ਲਾ ਲਾ ਕੇ ਹਰੇਕ ਗੱਲ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਕਰਕੇ ਦਸ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਕੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਿਹਾ ਝੂਠ ਹੈ?

ਉੱਤਰ—

੧੩. ਜੀਅ ਜਾਤਿ ਰੰਗਾ ਕੇ ਨਾਵ ॥ ੧੪. ਸਭਨਾ ਲਿਖਿਆ ਵੁੜੀ ਕਲਾਮ ॥ ੧੫. ਏਹੁ ਲੇਖਾ ਲਿਖਿ ਜਾਣੈ ਕੋਇ ॥ ੧੬. ਲੇਖਾ ਲਿਖਿਆ ਕੇਤਾ ਹੋਇ ॥ ੧੭. ਕੇਤਾ ਤਾਣੁ ਸੁਆਲਿਹੁ ਰੂਪੁ ॥ ੧੮. ਕੇਤੀ ਦਾਤਿ ਜਾਣੈ ਕੋਣੁ ਕੂਤੁ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਵੁੜੀ ਕਲਾਮ-ਸ਼ਾਹੀ ਦੀ ਭਰੀ ਹੋਈ ਹਵਾ ਵਾਂਗੂੰ ਤੇਜ਼ ਲਿਖਣ ਵਾਲੀ ਕਲਮ, ਕਰਤਾਰ ਦਾ ਹੁਕਮ। ਤਾਣੁ-ਜ਼ੋਰ। ਸੁਆਲਿਹੁ-ਸੁੰਦਰਤਾ। ਕੂਤੁ-ਕੁਵਤ, ਤਾਕਤ।

ਅਰਥ—੧੩. ਜੀਵਾਂ, ਜਾਤਾਂ ਰੰਗਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਭਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮ

੧੪. ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭਨਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਉਤੇ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਹੁਕਮ ਰੂਪੀ ਤੇਜ ਕਲਮ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ੧੫. ਇਸ ਹਿਸਾਬ ਨੂੰ ਲਿਖਣਾ ਕੌਣ ਜਾਣ ਸਕਦਾ ? ੧੬. ਲੇਖਾ ਲਿਖਿਆ ਵੀ ਜਾਏ ਤਾਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਹੋਵੇਗਾ ? ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਜੋ ੧੭. ਕਰਤਾਰ ਦਾ ਜੋਰ ਕਿੰਨਾ ਹੈ ? ਅਤੇ ਰੂਪ ਦੀ ਸੁਹੱਪਣਤਾ ਕਿੰਨੀ ਹੈ ? ੧੮. ਉਸ ਦੀ ਦਾਤ ਕਿੰਨੀ ਹੈ ? ਕਿਸ ਵਿਚ ਤਾਕਤ ਹੈ ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣੇਗਾ ?

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ! ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਤਾਂ ਸੱਚ ਹੈ, ਜੋ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਕਰਤਬਾਂ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਤੋਂ ਹੋ ਗੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਪਰ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਉਸ ਦੇ ਗੁਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਇਸ ਲਈ ਆਪ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਕੇ ਕੁਝ ਤਾਂ ਦਸੋ—

ਉੱਤਰ—

੧੯. ਕੀਤਾ ਪਸਾਉ ਏਕੋ ਕਵਾਉ ॥ ੨੦.
ਤਿਸ ਤੇ ਹੋਏ ਲਖ ਦਰੀਆਉ ॥ ੨੧. ਕੁਦਰਤਿ
ਕਵਣ ਕਹਾ ਵੀਚਾਰੁ ॥ ੨੨. ਵਾਰਿਆ ਨ
ਜਾਵਾ ਏਕ ਵਾਰ ॥ ੨੩. ਜੋ ਤੁਧੁ ਭਾਵੈ ਸਾਈ
ਭਲੀ ਕਾਰ ॥ ੨੪. ਤੂ ਸਦਾ ਸਲਾਮਤਿ
ਨਿਰੰਕਾਰ ॥੧੬॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਪਸਾਉ-ਪਸਾਰਾ । ਕਵਾਉ-ਕੁਦਰਤ, ਫੁਰਨਾ, ਮਾਯਾ ।
ਵਾਰਿਆ-ਵਰਨਣ । ਵਾਰ-ਵਾਲ ।

ਅਰਥ—੧੯. ਇਕ ਨੇ ਕੁਦਰਤ ਤੋਂ ਹੀ ਸਾਰਾ ਪਸਾਰਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ।
੨੦. ਉਸੇ ਕੁਦਰਤ ਤੋਂ ਹੀ ਲੱਖਾਂ ਸਿਲਸਿਲੇ ਜਾਤੀ ਹੋਏ ਹਨ । ੨੧.

ਉਸ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਕਿਹੜਾ ਕਿਹੜਾ ਵਿਚਾਰ ਕਰਾਂ ? ਅਰਥਾਤ ਵਿਚਾਰ ਕਿਹਾ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ । ੨੨. ਮੈਥੋਂ ਤਾਂ ਇਕ ਵਾਲ ਜਿੰਨਾਂ ਵੀ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਵਰਣਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਇਸ ਲਈ ਏਹੋ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ । ੨੩. ਜੋ ਤੇਨੂੰ ਭਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਸਾਡੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਓਹੀ ਕਾਰ ਚੰਗੀ ਹੈ । ੨੪. ਹੇ ਨਿਰੰਕਾਰ ! ਇਕ ਤੂੰ ਹੀ ਸਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਹੈਂ ॥੧੬॥

ਸਿਧਾਂਤ ੧—ਪਹਿਲੀਆਂ ਚੌਹਾਂ ਤੁਕਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਗੱਲ ਜ਼ਾਹਰ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਗਾਉਣਾ, ਸੁਣਨਾ ਤੇ ਮੰਨਣਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ 'ਪੰਚ' । ਯਥਾ-

ਪੰਚ ਲੋਗ ਸਭਿ ਹਸਣ ਲਗੇ ਤਪਾ ਲੋਭਿ ਲਹਰਿ ਹੈ ਗਾਲਿਆ ॥

[ਸਲੋਕ ਮ: ੪

ਜਿਵੇਂ ਜਗਤ ਵਿਚ ਪੈਂਚਾਂ ਦਾ ਕਿਹਾ ਹੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਪੰਚਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਵੇਂ ਹੀ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੇ ਦੇਸ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੰਚਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਧਾਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਿਹਾ ਹੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇਕ ਦੇ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਹੀ ਸਦਾ ਲਗੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ।

੨—ਜਗਤ ਦੀ ਬਨਾਵਟ ਪੰਜਾਂ ਤੱਤਾਂ ਤੋਂ ਹੈ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੱਤਾਂ ਦਾ ਧਰਮ ਆਪੋ ਆਪਣਾ ਹੈ । ਇਕ ਦਾ ਧਰਮ ਦੂਜੇ ਦਾ ਵਿਰੋਧੀ, ਦੂਜੇ ਦਾ ਤੀਜਾ ਨਾਸਕ, ਇਵੇਂ ਹੀ ਸਾਰੇ ਸਮਝ ਲੈਣੇ ਚਾਹੀਏ ਹਨ ਅਰਥਾਤ ਅੱਗ ਦਾ ਧਰਮ ਹੈ ਸਾੜਨਾ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਧਰਮ ਹੈ ਭੁਝਾਣਾ, ਪਰ ਇਹ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜੇ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਮਿਹਰ ਨਾ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਕਦੇ ਵੀ 'ਕਾਠ' ਦੀ ਦੁਸ਼ਮਨ 'ਅੱਗ' ਕਾਠ ਵਿਚ ਨ ਰਹਿੰਦੀ, ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਵਿਚ ਹੁੰਦਿਆਂ ਕਦੇ ਦਰਖਤ ਹਰਾ ਭਰਾ ਨ ਹੁੰਦਾ । ਇਹ ਸਭ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਮਿਹਰ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਹਰ ਇਕ ਤੱਤ ਦਾ ਧਰਮ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦਾ ਵਿਰੋਧੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਧਰਮ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਦਇਆ ਤੋਂ ਸਾਜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ।

ਦੂਜਾ ਹੈ 'ਸੰਤੋਖ' ਜਿਸ ਨੇ ਆਪੋ ਵਿਚ ਦੇ ਵੈਰ ਨੂੰ ਜਰ ਲਿਆ ਹੈ ਵੈਰ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਲੁਕੋ ਕੇ ਇਕ ਤੱਤ ਦਾ ਦੂਜੇ ਨਾਲ, ਦੂਜੇ ਦਾ ਤੀਜੇ ਨਾਲ, ਤੀਜੇ ਦਾ ਚੌਥੇ ਅਤੇ ਚੌਥੇ ਦਾ ਪੰਜਵੇਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਕਰਾ ਕੇ ਸੰਤੋਖ ਨੇ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਦੀ ਮਰਿਆਦਾ ਨੂੰ ਥਿਰ ਰਖਿਆ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ 'ਸਤ੍ਰ ਮਿਤ੍ਰ ਮਿਲ ਦੇਹ ਬਨਾਈ'। ਪੰਜੇ ਤੱਤ ਆਪੋ ਵਿਚ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਨ ਸਨ, ਪਰ ਸੰਤੋਖ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਿਤਰਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਮਿਲਾ ਕੇ ਦੇਹ ਬਣਾ ਦਿਤੀ। ਬਸ, ਜਗਤ ਦੀ ਰਚਨਾ ਇਉਂ ਰਚੀ ਗਈ। ਏਹੋ ਭਾਵ ਸਾਰੇ ਖੰਡਾਂ ਬ੍ਰਹਮੰਡਾਂ ਦੀ ਬਨਾਵਟ ਤੇ ਢੁਕ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਕਰਤਾਰ ਸੂਰਜ ਵਿਚ 'ਤਪਤ' ਧਰਮ ਪੈਦਾ ਨ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਖੇਤੀਆਂ ਨਾ ਪਕਦੀਆਂ, ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਇਸ ਨੂੰ ਸੰਤੋਖ ਵਿਚ ਨਾ ਰਖਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਇਕ ਦਿਨ ਵਿਚ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਸਾੜ ਕੇ ਫਨਾਹ ਕਰ ਦੇਂਦਾ। ਇਵੇਂ ਹੀ ਸਭਨਾਂ ਬਾਬਤ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ 'ਧਰਮ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਜਗਤ ਖੜਾ ਹੈ, ਧਰਮ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰਖਣ ਵਾਲਾ ਸੰਤੋਖ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਮਿਹਰ ਦਾ ਫਲ ਹੈ'।

੩—ਇਸ ਤੋਂ ਉਲਟ ਜੇ ਕੂਕਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਗਤ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਇਕ ਬੈਲ ਹੈ, ਬਲਦ ਨੇ ਹੀ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਸਿੰਙਾਂ ਉਤੇ ਚੁਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਦੁਰਜਨ ਤੋਸ਼ ਨਾਯ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪੁਛਦੇ ਹਨ :— ਭਲਾ ਇਹ ਤਾਂ ਦੱਸੋ, ਜਿਸ ਬੈਲ ਨੇ ਧਰਤੀ ਚੁਕੀ ਹੈ ਉਹ ਕਿਸ ਤੇ ਖੜਾ ਹੈ? ਕਿਉਂਕਿ ਬੈਲ ਵੀ ਕਿਸੇ ਸਹਾਰੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਠਹਿਰ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਤਦ ਮੰਨਣਾ ਪਏਗਾ ਜੋ ਇਕ ਧਰਤੀ ਇਸ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਹੋਰ ਹੈ ਜਿਸ ਤੇ ਉਹ ਬੈਲ ਖੜਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਕਿ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਸਿੰਙਾਂ ਉਤੇ ਚੁਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜਦ ਇਹ ਸਾਬਤ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਹੋਰ ਧਰਤੀ ਹੈ ਤਾਂ ਦੱਸੋ ਉਸ ਦਾ ਆਸਰਾ ਕੌਣ ਹੈ? ਬਸ! ਇਉਂ ਧਰਤੀ ਹੇਠਾਂ ਹੋਰ ਅਤੇ ਉਸਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਹੋਰ ਧਰਤੀ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਪੂਰਾ ਅਨਵਸਥਾ

ਦੋਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਣ ਤੇ ਕੁਝ ਵੀ ਸਾਬਤ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ।

ਦੂਜਾ—ਉਹ ਬੈਲ ਕਿਸ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਨੂੰ ਚੁੱਕੀ ਖੜਾ ਹੈ ? ਕਿਉਂਕਿ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਰਚਨਾ ਤਾਂ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਹਨ । ਬੈਲ ਨੇ ਜੇ ਸਿੰਙ ਤੇ ਚੁਕਿਆ ਵੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਕ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਚੁਕਿਆ ਹੋਊ, ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਕੌਣ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੇਠਾਂ ਕਿਹੜਾ ਬਲਵਾਨ ਖੜਾ ਹੈ ? ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਕੱਚੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਛੱਡ ਕੇ 'ਸਭਨਾਂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਕਰਤਾਰ ਹੈ' ਇਸ ਗੱਲ ਉਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖੋ ।

੪—ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਰਚਨਾ ਬੇਅੰਤ ਹੈ, ਲੇਖੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੀ ਇਸ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਇਹ ਗੱਲ ਦੱਸੀ ਹੈ ਕਿ 'ਕਰਤੇ ਕੈ ਕਰਣੈ ਨਾਹੀ ਸੁਮਾਰੁ' । ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਪਉੜੀ ਵਿਚ 'ਜੀਅ ਜਾਤਿ' ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 'ਜਾਣੈ ਕੌਣ ਕੂਤ' ਤਕ ਇਹ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਕਰਤਾਰ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਬੇਅੰਤ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਜਾਨਣ ਦੀ ਕਿਸੇ ਵਿਚ ਤਾਕਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ।

੫—ਕਈਆਂ ਨੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿਚ ਇਉਂ ਘੱਟ ਘੱਟ ਕੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਹੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੇ ਇਹ ਬਨਾਉ ਬਨਾਇਆ ਹੈ । ਇਹ ਤਾਂ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਜਿਵੇਂ 'ਨਾਨੇ ਹਾਲ ਵਖਾਨਦਾ ਮਾਂ ਪਾਸ ਇਆਣਾ' । ਜੋ ਬੱਚਾ ਅਜੇ ਜੰਮਿਆ ਹੀ ਹੈ ਉਹ ਮਾਂ ਕੋਲ ਨਾਨੇ ਦਾ ਹਾਲ ਸੁਣਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਪਾਗਲਾਂ ਦੀ ਖੇਡ ਨਾਲੋਂ ਕੁਝ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਇਵੇਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੁਨੀਆਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਦੇ ਹਾਲ ਨੂੰ ਵੱਡੀ ਤਬਰੀਹ ਤੇ ਤਵਸੀਲ ਨਾਲ ਜ਼ਾਹਰ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਇਹ ਭੀ ਉਸੇ ਸੰਗਲੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰੰਤੂ ਜ਼ਾਹਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਅਜਿਹੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕਿਹਾ ਹੈ, ਜੋ 'ਸੋ ਸਿਆਣਿਆਂ ਇਕੋ ਮਤ' ਵਾਂਗੂੰ ਹੈ । ਅਰਥਾਤ ਇਕ ਕੁਦਰਤ ਤੋਂ ਹੀ ਕਾਦਰ ਨੇ ਸਭ ਬਣਾ ਲਿਆ ਹੈ, ਉਸੇ ਕੁਦਰਤ ਤੋਂ ਹੀ ਅਗੇ ਸਾਰੀ ਖੇਡ ਦਿਸ ਰਹੀ ਹੈ । ਇਸੇ ਗੱਲ ਦਾ

ਨਿਰਣਾ 'ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ' ਵਿਚ ਜਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਸਾਥੋਂ ਉਸ ਦੀ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਹੀ ਵਰਣਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਤਾਂ ਕਾਦਰ ਦਾ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕੇਗਾ ?

ਉਪਦੇਸ਼—ਕਾਦਰ ਦੀ ਕੁਦਰਤ ਬੇਅੰਤ ਹੈ ਇਸ ਦਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ—ਇਹ ਸਮਝ ਕੇ ਕਾਦਰ ਦਾ ਅੰਤ ਪਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਨ ਕਰੋ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਮਿੱਠਾ ਮੰਨ ਕੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਉਸੇ ਦੇ ਦਰ ਉਤੇ ਡਿਗੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਹੀਲਾ ਕਰੋ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਵਰਣਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ । ਇਹ ਹੈ ਤਾਂ ਸੱਚ, ਪਰ ਵਰਣਨ ਕਰਨ ਵਲੋਂ ਮਨ ਰੁਕ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ । ਜਿਵੇਂ ਅਕਾਸ਼ ਦਾ ਅੰਤ ਪਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਪਰ ਉਡਦੇ ਸਾਰੇ ਪੰਛੀ ਹਨ । ਇਵੇਂ ਸਾਡੀ ਸਮਝ ਵਾਸਤੇ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨ ਕੁਝ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਵਰਣਨ ਵੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਉੱਤਰ—

੧. ਅਸੰਖ ਜਪ ਅਸੰਖ ਭਾਉ ॥ ੨. ਅਸੰਖ ਪੂਜਾ ਅਸੰਖ ਤਪ ਤਾਉ ॥ ੩. ਅਸੰਖ ਗਰੰਥ ਮੁਖਿ ਵੇਦ ਪਾਠ ॥ ੪. ਅਸੰਖ ਜੋਗ ਮਨਿ ਰਹਹਿ ਉਦਾਸ ॥ ੫. ਅਸੰਖ ਭਗਤ ਗੁਣ ਗਿਆਨ ਵੀਚਾਰ ॥ ੬. ਅਸੰਖ ਸਤੀ ਅਸੰਖ ਦਾਤਾਰ ॥ ੭. ਅਸੰਖ ਸੂਰ ਮੁਹ ਭਖ ਸਾਰ ॥ ੮. ਅਸੰਖ ਮੋਨਿ ਲਿਵ ਲਾਇ ਤਾਰ ॥ ੯.

ਕੁਦਰਤਿ ਕਵਣ ਕਹਾ ਵੀਚਾਰੁ ॥ ਵਾਰਿਆ
ਨ ਜਾਵਾ ਏਕ ਵਾਰ ॥ ੧੦. ਜੋ ਤੁਧੁ ਭਾਵੈ
ਸਾਈ ਭਲੀ ਕਾਰ ॥ ਤੂ ਸਦਾ ਸਲਾਮਤਿ
ਨਿਰੰਕਾਰ ॥੧੭॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਭਾਉ-ਪ੍ਰੇਮ । ਤਾਉ-ਤਪਾਉਨਾ, ਕਰਨਾ । ਸਤੀ-ਪ੍ਰਣ
ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਕੁਝ ਚੰਗਾ ਜਾਂ ਮੰਦਾ ਬਚਨ ਦਿਤਾ
ਜਾ ਚੁਕਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਭਾਵੇਂ ਆਪਣਾ ਨਾਸ ਹੀ ਹੋ ਜਾਏ,
ਅਜਿਹੇ ਹਠ ਵਾਲੇ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਤੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਸੂਰ-ਸੂਰਮੇ । ਭਖ-
ਖਾਂਦੇ ਹਨ । ਸਾਰ-ਲੋਹਾ ਸ਼ਸਤਰ । ਲਿਵ ਲਾਇ ਤਾਰ-ਇਕ ਰਸ ਸਮਾਧੀ ।

ਅਰਥ—੧. ਅਗਿਣਤ ਹੀ ਜਪ ਹਨ ਅਤੇ ਅਗਿਣਤ ਹੀ ਪ੍ਰੇਮ
ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਪਦੇ ਹਨ । ੨. ਅਸੰਖਾਂ ਹੀ ਪੂਜਾ ਹਨ ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ
ਹੀ ਤਪ ਆਦਿਕ ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ ਕਰਦੇ ਹਨ । ੩. ਅਸੰਖਾਂ ਹੀ ਗ੍ਰੰਥ ਹਨ
ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਮੂੰਹ ਜ਼ਬਾਨੀ ਵੇਦ ਆਦਿਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਦੇ ਹਨ ।
੪. ਅਗਿਣਤ ਹੀ ਜੋਗੀ ਹਨ ਜੋ ਮਨ ਕਰਕੇ ਉਦਾਸ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ।
੫. ਅਸੰਖਾਂ ਹੀ ਭਗਤ ਹਨ ਜੋ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਗੁਣ ਤੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਵਿਚਾਰ
ਕਰਦੇ ਹਨ । ੬. ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਸਤੀ ਹਨ, ਅਸੰਖਾਂ ਹੀ ਦਾਤੇ ਹਨ । ੭.
ਅਗਿਣਤ ਹੀ ਸੂਰਮੇ ਹਨ ਜੋ ਮੂੰਹ ਉਤੇ ਸ਼ਸਤ੍ਰਾਂ ਦੀ ਮਾਰ ਖਾਂਦੇ ਹਨ ।
੮. ਅਸੰਖਾਂ ਮੋਨੀ ਹਨ ਜੋ ਇਕ ਰਸ ਸਮਾਧੀ ਲਾਈ ਬੈਠੇ ਹਨ । ੯. ਕੁਦਰਤ
ਦਾ ਕੀ ਵਿਚਾਰ ਕਹਾ ? ਇਕ ਵਾਲ ਜਿੰਨਾਂ ਵੀ ਕਿਹਾ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ।
੧੦. ਜੋ ਤੈਨੂੰ ਭਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਓਹੀ ਗੱਲ ਚੰਗੀ ਹੈ, ਹੇ ਨਿਰੰਕਾਰ ! ਤੂੰ
ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਹੈਂ ॥੧੭॥

੧. ਅਸੰਖ ਮੂਰਖ ਅੰਧ ਘੋਰ ॥ ੨. ਅਸੰਖ

ਚੋਰ ਹਰਾਮਖੋਰ ॥ ੩. ਅਸੰਖ ਅਮਰ ਕਰਿ
 ਜਾਹਿ ਜੋਰ ॥ ੪. ਅਸੰਖ ਗਲਵਢ ਹਤਿਆ
 ਕਮਾਹਿ ॥ ੫. ਅਸੰਖ ਪਾਪੀ ਪਾਪੁ ਕਰਿ
 ਜਾਹਿ ॥ ੬. ਅਸੰਖ ਕੂੜਿਆਰ ਕੂੜੇ ਫਿਰਾਹਿ ॥
 ੭. ਅਸੰਖ ਮਲੇਛ ਮਲੁ ਭਖਿ ਖਾਹਿ ॥ ੮.
 ਅਸੰਖ ਨਿੰਦਕ ਸਿਰਿ ਕਰਹਿ ਭਾਰੁ ॥ ੯.
 ਨਾਨਕੁ ਨੀਚੁ ਕਹੈ ਵੀਚਾਰੁ ॥ ੧੦. ਵਾਰਿਆ
 ਨ ਜਾਵਾ ਏਕ ਵਾਰ ॥ ੧੧. ਜੋ ਤੁਧੁ ਭਾਵੈ
 ਸਾਈ ਭਲੀ ਕਾਰ ॥ ੧੨. ਤੂ ਸਦਾ ਸਲਾਮਤਿ
 ਨਿਰੰਕਾਰ ॥੧੮॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਅੰਧ ਘੋਰ=ਮਹਾਂ ਅਗਿਆਨੀ, ਮਹਾਂ ਮੂਰਖ । ਅਮਰ-
 ਹੁਕਮ । ਮਲੇਛ=[ਮਲ+ਇਛ] ਭੈੜੀ ਵਾਸ਼ਨਾ ਵਾਲੇ । ਮਲੁ ਭਖਿ-ਗੰਦੀ
 ਖੁਰਾਕ ।

ਅਰਥ—੧. ਅਗਿਣਤ ਹੀ ਮੂਰਖ ਅਤੇ ਮਹਾਂ ਮੂਰਖ ਹਨ । ੨.
 ਅਗਿਣਤ ਹੀ ਚੋਰ ਅਤੇ ਹਰਾਮ ਖਾਣੇ ਹਨ । ੩. ਅਗਿਣਤ ਹੀ ਜਗਤ
 ਵਿਚ ਚੋਰ ਦਾ ਹੁਕਮ ਕਰਕੇ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ੪. ਅਸੰਖਾਂ ਹੀ ਲੋਕਾਂ
 ਦੇ ਗਲ ਵਢ ਕੇ ਹੱਤਯਾ ਕਮਾਂਦੇ ਹਨ । ੫. ਅਗਿਣਤ ਹੀ ਪਾਪੀ ਪਾਪ
 ਕਰਕੇ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ੬. ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਬੁਠੇ ਬੁਠ ਵਿਚ ਫਿਰ ਰਹੇ
 ਹਨ । ੭. ਅਗਿਣਤ ਹੀ ਮਲੇਛ ਗੰਦੀ ਖੁਰਾਕ ਖਾਂਦੇ ਹਨ । ੮. ਅਗਿਣਤ

ਹੀ ਨਿੰਦਾ ਕਰਕੇ ਸਿਰ ਤੇ ਭਾਰ ਚੁਕ ਰਹੇ ਹਨ । ੯. (ਇਹ) ਨਾਨਕ ਨੀਚ ਬਹੁਤਾ ਵੀਚਾਰ ਕੀ ਕਹੇ ? ੧੦. ਇਕ ਵਾਲ ਜਿੰਨਾਂ ਵੀ ਮੈਥੋਂ ਤਾਂ ਵਰਣਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ । ੧੧. ਜੋ ਤੈਨੂੰ ਤਾਉਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਹੀ ਕਾਰ ਚੰਗੀ ਹੈ । ੧੨. ਹੇ ਨਿਰੰਕਾਰ ! ਤੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਹੈਂ ॥੧੮॥

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ! ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਨਾਮਾਂ ਦੀ ਵੀ ਗਿਣਤੀ ਕਰਕੇ ਕਿਹਾ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਸਹੰਸਰ ਨਾਮ ਆਦਿ ਪੁਸਤਕਾਂ ਉਸ ਦੇ ਨਾਮਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਨਾਲ ਭਰੀਆਂ ਪਈਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈਆਂ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਮੱਕਾ, ਜਗਨਨਾਥ, ਸਤਵਾਂ ਆਸਮਾਨ ਅਤੇ ਖੀਰ ਸਮੁੰਦਰ ਆਦਿਕ ਦਸਿਆ ਹੈ । ਪਰ ਆਪ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾਲਤਾ ਕਰੋ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਸੱਚਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—

੧. ਅਸੰਖ ਨਾਵ ਅਸੰਖ ਥਾਵ ॥ ੨. ਅਗੰਮ ਅਗੰਮ ਅਸੰਖ ਲੋਅ ॥ ੩. ਅਸੰਖ ਕਹਹਿ ਸਿਰਿ ਭਾਰੁ ਹੋਇ ॥

ਅਰਥ—੧. ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਨਾਮ ਵੀ ਅਣਗਿਣਤ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਟਿਕਾਣੇ ਵੀ ਅਣਗਿਣਤ ਹਨ । ੨. ਪਰੇ ਤੋਂ ਪਰੇ ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਸਾਡੀ ਪਹੁੰਚ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਉਸ ਦੇ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਅਸੰਖਾਂ ਹੀ ਲੋਕ ਹਨ । ੩. ਅਸੰਖ ਇਸ ਲਈ ਕਹੇ ਹਨ ਕਿ ਗਿਣਤੀ ਵਾਲੇ ਕਿਹਾਂ ਸਿਰ ਤੇ ਪਾਪ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਬੇਹਿਸਾਬ ਨੂੰ ਹਿਸਾਬ ਵਾਲਾ ਕਹਿਣਾ ਕੁਦਰਤੀ ਅਸੂਲਾਂ ਦਾ ਘਾਤ ਕਰਕੇ ਸਿਰ ਉਤੇ ਪਾਪ ਚੁਕਣਾ ਹੈ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ! ਜਦ ਕੁਝ ਕਹਿਣਾ ਹੀ ਪਾਪ ਹੈ ਤਦ ਤਾਂ ਚੁਪ ਵੱਟ ਕੇ ਹੀ ਸਮਾਂ ਗੁਜ਼ਾਰਨਾ ਚੰਗਾ ਹੋਇਆ । ਜਦ ਚੁਪ ਕਰ ਬੈਠੇ

ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਮੋਨੀ ਹੋ ਗਏ । ਇਹ ਆਪ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਕਹਿ ਚੁਕੇ ਹੋ ਮੋਨੀ ਹੋਣ ਨਾਲ ਵੀ ਮਨ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਹੀਂ ਫੜਦਾ, ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਕੀ ਕਰੀਏ ?

ਉੱਤਰ—

੪. ਅਖਰੀ ਨਾਮੁ ਅਖਰੀ ਸਾਲਾਹ ॥ ੫. ਅਖਰੀ ਗਿਆਨੁ ਗੀਤ ਗੁਣ ਗਾਹ ॥ ੬. ਅਖਰੀ ਲਿਖਣੁ ਬੋਲਣੁ ਬਾਣਿ ॥ ੭. ਅਖਰਾ ਸਿਰਿ ਸੰਜੋਗੁ ਵਖਾਣਿ ॥ ੮. ਜਿਨਿ ਏਹਿ ਲਿਖੇ ਤਿਸੁ ਸਿਰਿ ਨਾਹਿ ॥ ੯. ਜਿਵ ਫੁਰਮਾਏ ਤਿਵ ਤਿਵ ਪਾਹਿ ॥ ੧੦. ਜੇਤਾ ਕੀਤਾ ਤੇਤਾ ਨਾਉ ॥ ੧੧. ਵਿਣੁ ਨਾਵੈ ਨਾਹੀ ਕੋ ਥਾਉ ॥ ੧੨. ਕੁਦਰਤਿ ਕਵਣ ਕਹਾ ਵੀਚਾਰੁ ॥ ਵਾਰਿਆ ਨ ਜਾਵਾ ਏਕ ਵਾਰ ॥ ਜੋ ਤੁਧੁ ਭਾਵੈ ਸਾਈ ਭਲੀ ਕਾਰ ॥ ਤੂ ਸਦਾ ਸਲਾਮਤਿ ਨਿਰੰਕਾਰ ॥੧੯॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਅਖਰੀ-ਅਖਰਾਂ ਵਿਚ । ਸਾਲਾਹ-ਵਡਿਆਈ, ਉਪਮਾ, ਜਸ, ਤਾਰੀਫ । ਗਾਹ-ਵਿਚਾਰਨਾ । ਬਾਣਿ-ਬਾਣੀ । ਸਿਰਿ ਸੰਜੋਗ-ਦੋ ਸਿਰਾਂ ਦਾ ਜੁੜਨਾ, ਰਿਸ਼ਤਾ, ਨਾਤਾ ।

ਅਰਥ—੪. ਅਖਰਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਨਾਮ ਹੈ, ਅਖਰਾਂ ਵਿਚ ਹੀ

ਵਡਿਆਈ ਹੈ ; ੫. ਅਖਰਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਗਿਆਨ ਦੇ ਗੀਤ ਤੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ । ੬. ਅਖਰਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਲਿਖਣ ਤੇ ਬੋਲਣ ਵਾਲੀ ਬਾਣੀ ਹੈ । ੭. ਅਖਰਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਮੇਲ ਮਿਲਾਪ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ੮. ਜਿਸ ਨੇ ਇਹ ਅੱਖਰ ਲਿਖੇ ਹਨ, ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਨੇ ਇਹ ਅੱਖਰ ਬਣਾਏ ਹਨ, ਉਸ ਦੇ ਸਿਰ ਉਪਰ ਨਹੀਂ ਹਨ । ੯. ਜਿਸ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਸ ਨੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਸੇ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੀਵਾਂ ਨੇ ਫਲ ਪਾਇਆ ਹੈ । ੧੦. ਜਿੰਨਾ ਜਗਤ ਉਸ ਨੇ ਬਣਾਇਆ ਹੈ, ਸਾਰਾ ਹੀ ਨਾਮ ਜਪਣ ਲਈ ਸਾਜਿਆ ਹੈ । ੧੧. ਨਾਮ ਤੋਂ ਗੀਣਿਆਂ ਨੂੰ ਜਗ੍ਹਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਣੀ । ੧੨. ਅਰਥ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ ॥੧੯॥

ਸਿਧਾਂਤ—ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪਹਿਲੀਆਂ ਦੋਹਾਂ ਪਉੜੀਆਂ ਵਿਚ ਜਗਤ ਰਚਨਾ ਵਲ ਨਿਰਾਹ ਮਾਰ ਕੇ ਦੋਵੇਂ ਪਲੜੇ ਵਿਖਾਏ ਹਨ, ਅਰਥਾਤ ਪਹਿਲੀ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਉੱਤਮ ਕਰਮ ਤੇ ਉੱਤਮ ਪੁਰਸ਼ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਦੂਜੀ ਵਿਚ ਨੀਚ ਕਰਮ ਤੇ ਨੀਚ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਵਿਚਾਰ ਵਾਲੀ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਬੁਰੇ ਪੁਰਸ਼ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਜਾਏ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੋਂ ‘ਭਲੇ ਹੋਣ’ ਦੀ ਬੋ ਉਠ ਖੜੋਂਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਬੋ ਫਿਰ ਹਉਮੈ ਤੇ ਹੰਕਾਰ ਹੋ ਕੇ ‘ਕਰਤਾਰ ਤੇ ਸਾਡੇ’ ਵਿਚ ਇਕ ਪੱਕੀ ਕੰਧ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਰੱਬ ਦੀ ਯਾਦ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਕੋਹਾਂ ਦੂਰ ਸੁੱਟ ਦੇਂਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ‘ਹਉਮੈ ਨਾਵੈ ਨਾਲਿ ਵਿਰੋਧੁ ਹੈ ਦੁਇ ਨ ਵਸਹਿ ਇਕ ਠਾਇ ॥’ ਇਸ ਲਈ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਖੁਦ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ‘ਨੀਚ’ ਪਦ ਨਾਲ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜਦ ਆਪ ਨੂੰ ਨੀਚ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਏ ਤਾਂ ਉਹ ਬੋ ਪੈਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਅਤੇ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ‘ਆਪਸ ਕਉ ਜੋ ਜਾਣੈ ਨੀਚਾ ॥ ਸੋਊ ਗਣੀਐ ਸਭ ਤੇ ਉਚਾ’ ॥

੨—ਤੀਜੀ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਇਹ ਦਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਬੇਅੰਤ ਨਾਮ ਤੇ ਬੇਅੰਤ ਟਿਕਾਏ ਹਨ । ਇਸ ਤੋਂ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਨਿਕਲਦਾ

ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਨਾਮ ਨੂੰ 'ਭਾਉ' ਨਾਲ ਯਾਦ ਕਰੀਏ, ਉਹ ਜ਼ਰੂਰ ਸੁਣੇਗਾ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਜਿਥੇ ਵੀ ਵੇਖੀਏ, ਉਥੇ ਹੀ ਦਿਸੇਗਾ, ਲੋੜ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਹੈ ।

ਫਿਰ ਕਿਹਾ ਹੈ ਸਭ ਅਖਰਾਂ ਵਿਚ ਹੈ, ਅਖਰਾਂ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ 'ਜਹਾ ਬੋਲ ਤਹਾ ਅਛਰ ਆਵਾ' । 'ਬੋਲਣਾ' ਅਰਥਾਤ 'ਨਾਮ' ਵਡਿਆਈ ਗਿਆਨ ਦੇ ਗੀਤ, ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਫੀਚਾਰ, ਮੇਲ ਮਿਲਾਪ, ਬਾਣੀ ਦਾ ਲਿਖਣਾ ਤੇ ਬੋਲਣਾ ਅਰਥਾਤ ਪੜ੍ਹਣਾ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਬੋਲਣ ਵਿਚ ਹੈ ਅਤੇ ਸਭ ਅਖਰਾਂ ਵਿਚ ਹੈ । ਦੂਜੇ ਅੰਗ ਵਿਚ ਅਖਰਾਂ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ, 'ਲੇਖੇ ਬੋਲਣ ਬੋਲਣਾ ਲੇਖੇ ਖਾਣਾ ਖਾਉ' । 'ਲੇਖਾ' ਅਰਥਾਤ ਅਸੀਂ ਜੋ ਕੁਝ ਬੋਲਦੇ ਹਾਂ, ਉਹ ਸਾਡੇ ਹਿਸਾਬ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਸਾਂ ਹਰ ਇਕ ਗੱਲ ਦਾ ਲੇਖਾ ਦੇਣਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਲਈ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ—'ਲਿਖੁ ਨਾਮੁ ਸਾਲਾਹ ਲਿਖੁ ਲਿਖੁ ਅੰਤੁ ਨ ਪਾਰਾਵਾਰੁ ॥' 'ਬਾਬਾ ਏਹੁ ਲੇਖਾ ਲਿਖ ਜਾਣੁ ॥ ਜਿਥੈ ਲੇਖਾ ਮੰਗੀਐ ਤਿਥੈ ਹੋਏ ਸਚਾ ਨੀਸਾਣੁ ॥'

ਜਦ ਅਸਾਂ ਹਰੇਕ ਗੱਲ ਦਾ ਲੇਖਾ ਦੇਣਾ ਹੈ ਜਦ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਨਿਸਚੇ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਹਰ ਸਮੇਂ ਸੁਚੇਤ ਰਹਿ ਕੇ ਵਿਹਾਰ ਕਰਾਂਗੇ ਏਹੋ ਗੱਲ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਲਈ ਅੰਤ ਵਿਚ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਇਹ ਅਖਰ ਲਿਖੇ ਹਨ, ਉਸ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਸਾਡੇ ਲੇਖ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ਉਹ ਆਪ 'ਅਲੇਖ' ਕੁਦਰਤਿ ਕਰਿ ਦੇਖੈ ਹੁਕਮਿ ਚਲਾਏ ਸੋਈ ਜੀਉ ॥

ਉਪਦੇਸ਼—ਸਾਨੂੰ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਇਸ ਦਾ ਖਿਆਲ ਛੱਡ ਕੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਤੁਰਨਾ ਤੇ ਨਾਮ ਜਪਣ ਦਾ ਉੱਦਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਅਸੀਂ ਨਾਮ ਜਪਣ ਲਈ ਹੀ ਸਾਜੇ ਗਏ ਹਾਂ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ! ਪਿਛੇ ਹੋ ਚੁਕੇ ਮਰਾਂ ਪੁਰਖਾਂ ਨੇ ਅੰਤਹ

ਕਰਨ ਦੀ ਸੁਧੀ ਵਾਸਤੇ ਪੁੰਨ ਕਰਨੇ ਕਹੇ ਹਨ । ਪੁੰਨੀ ਸੁਰਗਾਂ ਵਿਚ ਜਾਂਦੇ ਤੇ ਪਾਪੀ ਨਰਕ ਭੋਗਦਾ ਹੈ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ, ਜੋ ਅਜ ਤਕ ਅਸੀਂ ਮੰਨ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਕੀ ਇਹ ਖਿਆਲ ਸੱਚ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—

੧. ਭਰੀਐ ਹਥੁ ਪੈਰੁ ਤਨੁ ਦੇਹ ॥ ੨. ਪਾਣੀ ਧੋਤੈ ਉਤਰ ਸੁ ਖੇਹ ॥ ੩. ਮੂਤ ਪਲੀਤੀ ਕਪੜੁ ਹੋਇ ॥ ੪. ਦੇ ਸਾਬਣੁ ਲਈਐ ਓਹੁ ਧੋਇ ॥ ੫. ਭਰੀਐ ਮਤਿ ਪਾਪਾ ਕੈ ਸੰਗਿ ॥ ੬. ਓਹੁ ਧੋਪੈ ਨਾਵੈ ਕੈ ਰੰਗਿ ॥ ੭. ਪੁੰਨੀ ਪਾਪੀ ਆਖਣੁ ਨਾਹਿ ॥ ੮. ਕਰਿ ਕਰਿ ਕਰਣਾ ਲਿਖਿ ਲੈ ਜਾਹੁ ॥ ੯. ਆਪੇ ਬੀਜਿ ਆਪੇ ਹੀ ਖਾਹੁ ॥ ੧੦. ਨਾਨਕ ਹੁਕਮੀ ਆਵਹੁ ਜਾਹੁ ॥੨੦॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਰੰਗਿ-ਪ੍ਰੇਮ ।

ਅਰਥ—੧. ਜਿਵੇਂ ਹੱਥ ਪੈਰ ਜਾਂ 'ਤਨ' ਸਰੀਰ ਮਿੱਟੀ ਨਾਲ ਭਰ ਜਾਏ । ੨. ਤਾਂ ਉਹ ਖੇਹ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਧੋਤਿਆਂ ਉਤਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ੩. ਅਤੇ ਜੇ ਕਪੜਾ ਮੂੜ ਨਾਲ ਪਲੀਤ ਹੋ ਜਾਏ । ੪. ਤਾਂ ਸਾਬਣ ਲਾ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਧੋ ਲਈਦਾ ਹੈ । ੫. ਇਵੇਂ ਹੀ ਜੇ ਮੱਤ ਪਾਪਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਭਰੀ ਗਈ ਹੈ । ੬. ਓਹ ਨਾਮ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਧੁਪੇਗੀ । ੭. ਪੁੰਨਾਂ ਪਾਪਾਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿਚ ਤਾਂ ਕੁਝ ਆਖਣਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ ਅਰਥਾਤ—ਪੁੰਨਾਂ ਨਾਲ

ਖੁਪ ਹੋ ਗੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ । ੮. ਜੀਵ ਜੇਹੇ ਕਰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਉਹ ਕਰਤਬ ਕੁਦਰਤੀ ਲੇਖੇ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ੯. ਇਸ ਲਈ ਜੀਵ ਆਪੇ ਬੀਜੇ ਦਾ ਆਪੇ ਹੀ ਫਲ ਖਾਏਗਾ । ੧੦. ਸਤਿਗੁਰ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਪਾਪ ਪੁੰਨ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਜੀਵ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ॥੨੦॥

ਸਿਧਾਂਤ—‘ਪਾਪ ਪੁੰਨ ਜਗੁ ਜਾਇਆ ਭਾਈ’ ਅਰਥਾਤ ‘ਪਾਪ ਪੁੰਨ ਦੋਇ ਏਕ ਸਮਾਨ’ ਜਨਮ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਜੇਹੇ ਪਾਪ ਹਨ ਤੇਹੇ ਹੀ ਪੁੰਨ ਹਨ । ਜਿਵੇਂ ਲੋਹੇ ਦੀ ਜ਼ੰਜੀਰ ਤੇ ਸੋਨੇ ਦੀ ਜ਼ੰਜੀਰ ਬੰਨਣ ਲਈ ਦੋਵੇਂ ਇਕ ਸਮਾਨ ਹਨ, ਇਵੇਂ ਹੀ ਜਨਮ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਪਾਪ ਤੇ ਪੁੰਨ ਇਕ ਬਰਾਬਰ ਹੈ । ਜਿਵੇਂ ਪਾਪ ਨਰਕ ਭੁਗਾ ਕੇ ਜਗਤ ਵਿਚ ਸੁਟਦਾ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਪੁੰਨ ਸੁਰਗ ਭੁਗਾਕੇ ਜਗਤ ਵਿਚ ਸੁਟਦਾ ਹੈ । ਇਸੇ ਲਈ ਤਾਂ ਕਿਹਾ ਹੈ ‘ਇੰਦ੍ਰ ਲੋਕ ਸ਼ਿਵ ਲੋਕ ਜੈਬੋ । ਹੋਛੇ ਤੁਪ ਕਰ ਬਾਹਰ ਐਬੋ ।’ ਜਦ ਪੁੰਨ ਵੀ ਜਨਮ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਕਰਨਾ ਨਾ ਕਰਨਾ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੁਕਤੀ ਦੀ ਇਛਾ ਹੈ ਉਸ ਲਈ ‘ਪਾਪ ਪੁੰਨ ਦੋਇ ਏਕ ਸਮਾਨ ।’ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਫਲ ਹੈ, ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਹੁਕਮ ਮੁਜਬ ਜੰਮਣਾ ਮਰਨਾ, ਇੰਨਾਂ ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਸਿਟਾ ਨਿਕਲ ਆਇਆ ਕਿ ਮਨ ਨੂੰ ਸੁਧ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਪੁੰਨ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਨਾਮ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ।

ਉਪਦੇਸ਼—ਨਾਮ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਮਨ ਸੁਧ ਹੋ ਜਾਏਗਾ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ! ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਸੁਣਦੇ ਆਏ ਹਾਂ, ਜੋ ਤੀਰਥ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨਾ, ਦਯਾ ਕਰਨੀ, ਦਾਨ ਦੇਣਾ, ਇਹ ਸਾਰੇ ਕਰਮ ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਸਾਧਨ ਹਨ, ਕੀ ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—

੧. ਤੀਰਥ ਤਪੁ ਦਇਆ ਦਤੁ ਦਾਨੁ ॥ ੨.

ਜੇ ਕੋ ਪਾਵੈ ਤਿਲ ਕਾ ਮਾਨੁ ॥ ੩. ਸੁਣਿਆ
ਮੰਨਿਆ ਮਨਿ ਕੀਤਾ ਭਾਉ ॥ ੪. ਅੰਤਰ
ਗਤਿ ਤੀਰਥਿ ਮਲਿ ਨਾਉ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਦਭੁ-ਦੇਣਾ । ਗਤਿ-ਪ੍ਰਾਪਤ ।

ਅਰਥ—੧. ਤੀਰਥ ਇਸ਼ਨਾਨ ਤੇ ਤਪ ਕਰਨਾ, ਦਯਾ ਕਰਨੀ ਤੇ ਦਾਨ ਦੇਣਾ । ੨. ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਫਲ ਪਾਏਗਾ ਤਾਂ ਉਹ ਮਾਨੋ ਤਿਲ ਜਿੰਨਾ ਹੋਵੇਗਾ ਅਰਥਾਤ ਮਾਮੂਲੀ ਵਡਿਆਈ ਮਿਲੇਗੀ ਪਰ ਹਾਂ ੩. ਜਦ ਨਾਮ ਸੁਣਿਆ ਮੰਨਿਆ ਤੇ ਮਨ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਪ੍ਰੇਮ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ, ਤਦ ੪. ਅੰਦਰਲਾ ਤੀਰਥ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇਗਾ, ਉਸ ਵਿਚ ਮਲ ਮਲ ਕੇ ਨ੍ਰਾਉਣ ਨਾਲ [ਮਨ ਸੁਧ ਹੋ ਜਾਏਗਾ] ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ! ਅਸੀਂ ਵੇਖ ਰਹੇ ਹਾਂ ਕਿ ਤੀਰਥ ਇਸ਼ਨਾਨੀ ਨੂੰ ਹਉਮੈ ਹੈ, ਜੋ ਅੰਦਰਲੇ ਤੀਰਥ ਵਿਚ ਨਹਾਏਗਾ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਹਉਮੈ ਹੋਵੇਗੀ ?

ਉੱਤਰ—ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਓਹ ਤਾਂ ਕਹੇਗਾ :—

੫. ਸਭਿ ਗੁਣ ਤੇਰੇ ਮੈ ਨਾਹੀ ਕੋਇ ॥
੬. ਵਿਣੁ ਗੁਣ ਕੀਤੇ ਭਗਤਿ ਨ ਹੋਇ ॥

ਅਰਥ—੫. ਹੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ! ਇਹ ਸਾਰੇ ਤੇਰੇ ਗੁਣ ਹਨ, ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਤਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ । ੬. ਗੁਣ ਧਾਰਨ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਭਗਤੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ । ਜਦ ਜਗਯਾਸੂ ਅੰਦਰਲੇ ਤੀਰਥ ਵਿਚ ਨਹਾਏਗਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਭ ਗੁਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣਗੇ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਾ ਕੇ ਹੰਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ, ਸਗੋਂ ਕਹੇਗਾ, ਹੇ ਕਰਤਾਰ ! ਇਹ ਸਭ ਤੇਰੀ ਮਿਹਰ ਹੈ ।

੭. ਸੁਅਸਤਿ ਆਥਿ ਬਾਣੀ ਬਰਮਾਉ ॥ ੮. ਸਤਿ ਸੁਹਾਣੁ ਸਦਾ ਮਨਿ ਚਾਉ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਸੁਅਸਤਿ=ਕਲਿਆਣ, ਮੁਕਤੀ । ਆਥਿ=ਰਸਤਾ । ਸੁਹਾਣੁ-ਸੋਹਣਾ । ਚਾਉ=ਅਨੰਦ । ਬਾਣੀ ਬਰਮਾਉ-ਬ੍ਰਹਮ ਬਾਣੀ, ਅਕਾਲੀ ਹੁਕਮ, ਭਾਣਾ ਮੰਨਣਾ ।

ਅਰਥ—੭. ਬ੍ਰਹਮ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਆਉਣਾ ਹੀ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਰਾਜ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਭਾਣਾ ਮੰਨਣਾ ਹੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਰਸਤਾ ਹੈ । ੮. ਜੋ ਇਸ ਰਸਤੇ ਤੁਰੇਗਾ ਉਹ ਮਨ ਕਰਕੇ ਸੱਚਾ ਤੇ ਸੋਹਣਾ ਹੋ ਕੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਅਨੰਦ ਰਹੇਗਾ ।

ਸਿਧਾਂਤ—ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਤੀਰਥ ਇਸ਼ਨਾਨ, ਦਯਾ, ਤਪ ਦਾਨ ਆਦਿ ਕਰਮ ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਸਾਧਨ ਮੰਨੇ ਹਨ ਪਰ ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ ਸਾਰੇ ਹੀ ਕਰਮ ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਸਾਧਨ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਮੁਕਤੀ ਤੋਂ ਦੁਰਾਡੇ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਇਸੇ ਲਈ ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ ‘ਨਿਹਫਲ ਧਰਮ ਨ ਕਉਡੀ ਕਾਮੰ ।’ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਸਾਧਨ ਤਾਂ ਇਕੋ ਹੀ ਸੱਚਾ ਤੇ ਸੁਚਾ ‘ਹਰਿ ਭਜਨ’ ਹੈ ‘ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਏਹੁ ਤਤੁ ਬੀਚਾਰਾ ॥ ਬਿਨ ਹਰਿ ਭਜਨ ਨਹੀ ਛੁਟਕਾਰਾ ॥’ ਹਰਿ ਭਜਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨਾ ਫਜੂਲ, ਤਪ ਕਰਨਾ ਬਿਰਥਾ, ਦਾਨ ਦੇਣਾ ਬੇਫਾਇਦਾ ਅਤੇ ਦਯਾ ਕਰਨੀ ਨਿਹਫਲ ਹੈ, ਨਾਮ ਜਪੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਹ ਸਾਰੇ ਕਰਮ ਧਰਮ ਨਾ ਤਾਂ ਪਾਪ ਦੂਰ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮੁਕਤੀ ਦਵਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ‘ਅਵਰ ਕਰਤੂਤਿ ਸਗਲੀ ਜਮੁ ਡਾਨੈ ॥ ਗੋਬਿੰਦ ਭਜਨ ਬਿਨੁ ਤਿਲੁ ਨਹੀ ਮਾਨੈ ॥’ ਇਸ ਲਈ ਹਰਿ ਭਜਨਾ ਹੀ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਸਾਧਨ ਹੈ ।

ਉਪਦੇਸ਼—ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਤੁਰੋ ਏਹੋ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਸਿਧਾ ਰਸਤਾ ਹੈ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ! ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਤਾਂ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਬਿਆਨ

ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਵਾਲ ਜਿੰਨਾ ਵੀ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਕਥਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ । ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਪੈਦਾਇਸ਼ ਦਾ ਸਮਾਂ ਵੀ ਕੱਢ ਕੇ ਲਿਖ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਕੀ ਉਹ ਸੱਚ ਨਹੀਂ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—

੯. ਕਵਣੁ ਸੁ ਵੇਲਾ ਵਖਤੁ ਕਵਣੁ ਕਵਣੁ
 ਥਿਤਿ ਕਵਣੁ ਵਾਰੁ ॥ ੧੦. ਕਵਣਿ ਸਿ ਰੁਤੀ
 ਮਾਹੁ ਕਵਣੁ ਜਿਤੁ ਹੋਆ ਆਕਾਰੁ ॥ ੧੧.
 ਵੇਲ ਨ ਪਾਈਆ ਪੰਡਤੀ ਜਿ ਹੋਵੈ ਲੇਖੁ
 ਪੁਰਾਣੁ ॥ ੧੨. ਵਖਤੁ ਨ ਪਾਇਓ ਕਾਦੀਆ
 ਜਿ ਲਿਖਨਿ ਲੇਖੁ ਕੁਰਾਣੁ ॥ ੧੩. ਥਿਤਿ ਵਾਰੁ
 ਨਾ ਜੋਗੀ ਜਾਣੈ ਰੁਤਿ ਮਾਹੁ ਨਾ ਕੋਈ ॥ ੧੪.
 ਜਾ ਕਰਤਾ ਸਿਰਠੀ ਕਉ ਸਾਜੇ ਆਪੇ ਜਾਣੈ
 ਸੋਈ ॥ ੧੫. ਕਿਵ ਕਰਿ ਆਖਾ ਕਿਵ
 ਸਾਲਾਹੀ ਕਿਉ ਵਰਨੀ ਕਿਵ ਜਾਣਾ ॥ ੧੬.
 ਨਾਨਕ ਆਖਣਿ ਸਭੁ ਕੋ ਆਖੈ ਇਕ ਦੂ ਇਕੁ
 ਸਿਆਣਾ ॥ ੧੭. ਵਡਾ ਸਾਹਿਬੁ ਵਡੀ ਨਾਈ
 ਕੀਤਾ ਜਾ ਕਾ ਹੋਵੈ ॥ ੧੮. ਨਾਨਕ ਜੇ ਕੋ
 ਆਪੋ ਜਾਣੈ ਅਗੈ ਗਇਆ ਨ ਸੋਹੈ ॥੨੧॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਆਕਾਰੁ-ਜਗਤ । ਕਾਦੀਆ-ਕਾਜ਼ੀਆਂ । ਸਾਲਾਹੀ-
ਸਿਫਤ ਕਰਾਂ । ਵਰਨੀ-ਬਿਆਨ ਕਰਾਂ । ਆਖਣਿ-ਪ੍ਰਸੰਗ ਜਾਂ ਮੂੰਹ ।

ਅਰਥ—੯. ਵੇਲਾ ਕਿਹੜਾ, ਵਰਤ ਕਿਹੜਾ, ਥਿਤ ਕਿਹੜੀ ਤੇ
ਵਾਰ ਕਿਹੜਾ ਸੀ ? ੧੦. ਉਹ ਰੁਤ ਕਿਹੜੀ ਤੇ ਮਹੀਨਾ ਕਿਹੜਾ ਸੀ,
ਜਦੋਂ ਜਗਤ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ? ੧੧. ਪੰਡਤਾਂ ਨੇ ਵੇਲਾ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ
ਜੇ ਪੁਰਾਣਾਂ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਇਸ ਦਾ ਲੇਖ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੇਲਾ ਲੱਭਦਾ ।
੧੨. ਕਾਜ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਵਕਤ ਨਹੀਂ ਲੱਭਾ, ਕੁਰਾਨ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਇਸ ਗੱਲ
ਦਾ ਲੇਖ ਲਿਖਿਆ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਭਦਾ । ੧੩. ਕੀ ਕੋਈ
ਜੋਗੀ ਭੀ ਥਿੱਤ, ਵਾਰ, ਰੁਤ, ਮਹੀਨੇ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ? ੧੪. ਜਿਸ ਕਰਤੇ
ਨੇ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾਜਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ । ੧੫. ਕੀ
ਕਰਕੇ ਕਰਾਂ ? ਕਿਵੇਂ ਸਿਫਤ ਕਰਾਂ ? ਕਿਵੇਂ ਬਿਆਨ ਕਰਾਂ ? ਅਤੇ ਕਿਵੇਂ
ਜਾਣਾਂ ? ੧੬. ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਪ੍ਰਸੰਗ ਤਾਂ ਸਭ ਕੋਈ ਇਕ
ਤੋਂ ਇਕ ਸਿਆਣਾ ਹੋ ਕੇ ਆਖਦਾ ਹੈ । ੧੭. ਜਿਸ ਦਾ ਕੀਤਾ ਹੁੰਦਾ
ਹੈ, ਉਹ ਮਾਲਕ ਵੱਡਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਵੀ ਵੱਡੀ ਹੈ । ੧੮.
ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜਾ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੀ ਚੰਗਾ
ਜਾਣੇਗਾ, ਉਹ ਅਗੇ ਗਿਆ ਸੋਭਾ ਨਹੀਂ ਪਾਏਗਾ ॥੨੧॥

ਸਿਧਾਂਤ—‘ਗੱਲਾਂ ਵਾਲੇ ਹੈਨ ਘਨੇਰੇ’ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਆਪਣੇ
ਆਪ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਬਿਆਨ ਕਰਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਗਰ
ਲਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਪੂਜਾ ਕਰਾਉਣ ਵਾਲੇ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਹਨ ਪਰ ਸਚ ਨੂੰ ਕੋਈ
ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਸਕਦਾ । ਜਦ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਸਕਦਾ
ਤਾਂ ਕਾਦਰ ਦਾ ਕਥਨ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਜਿਹੜੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ
ਚੰਗਾ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਉਹ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਸੋਭਾ ਨਹੀਂ ਪਾਉਣਗੇ । ‘ਆਪਸ
ਕਉ ਜੋ ਭਲਾ ਕਹਾਵੈ ॥ ਤਿਸਹਿ ਭਲਾਈ ਨਿਕਟਿ ਨ ਆਵੈ ॥’

ਉਪਦੇਸ਼—ਸਿਆਣਪਾਂ, ਚੜ੍ਹਾਈਆਂ ਛੱਡ ਕੇ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਦਰ

ਉਤੇ ਡਿਗ ਪਵੇ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ! ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਚੌਦਾਂ ਤਬਕ ਤੇ ਚੌਦਾਂ ਹੀ ਲੋਕ ਬਹੇ ਹਨ, ਕੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਿਹਾ ਸੱਚ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—

੧. ਪਾਤਾਲਾ ਪਾਤਾਲ ਲਖ ਆਗਾਸਾ ਆਗਾਸ ॥ ੨. ਓੜਕ ਓੜਕ ਭਾਲਿ ਬਕੇ ਵੇਦ ਕਹਨਿ ਇਕ ਵਾਤ ॥ ੩. ਸਹਸ ਅਠਾਰਹ ਕਹਨਿ ਕਤੇਬਾ ਅਸੁਲੂ ਇਕੁ ਧਾਤੁ ॥ ੪. ਲੇਖਾ ਹੋਇ ਤ ਲਿਖੀਐ ਲੇਖੈ ਹੋਇ ਵਿਣਾਸੁ ॥ ੫. ਨਾਨਕ ਵਡਾ ਆਖੀਐ ਆਪੇ ਜਾਣੈ ਆਪੁ ॥੨੨॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਓੜਕ-ਅੰਤ, ਅਖੀਰ । ਵਾਤ ਗੱਲ । ਸਹਸ-ਹਜ਼ਾਰਾਂ । ਅਠਾਰਹ-੧੮ ਪੁਰਾਣ । ਅਸੁਲੂ-ਅਸਲ ਵਿਚ । ਧਾਤੁ-ਅਸਲ ਚੀਜ਼, ਆਤਮਾ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ।

ਅਰਥ—੧. ਪਤਾਲਾਂ ਹੇਠਾਂ ਪਤਾਲ ਲੱਖਾਂ ਹਨ ਅਤੇ ਅਸਮਾਨਾਂ ਉਪਰ ਅਸਮਾਨ ਵੀ ਲੱਖਾਂ ਹਨ । ੨. ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਅੰਤ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਆਪਣੇ ਅਖੀਰ ਤਕ ਢੂੰਡ ਖੱਕੇ ਹਾਰ ਕੇ ਵੇਦਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਵੀ ਇਕੋ ਗੱਲ 'ਬੇਅੰਤ' ਹੀ ਕਹੀ ਹੈ । ੩. ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਅਠਾਰਾਂ ਪੁਰਾਣ ਤੇ ਅੰਜੀਲ ਆਦਿਕ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵੀ ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਕੋ ਅਸਲ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਬਿਆਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ । ੪. ਜੇ ਉਸ ਦਾ ਲੇਖਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਲਿਖੀਏ ? ਕਿਉਂਕਿ ਲੇਖੇ ਵਾਲੇ ਦਾ ਨਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ੫. ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ

ਆਖਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਆਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣੀ ਵਡਿਆਈ ਨੂੰ ਆਪੇ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ॥੨੨॥

ਸਿਧਾਂਤ—ਸਭ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚ ਨਿਰੰਕਾਰ ਨੂੰ ਬੇਅੰਤ ਬੇਅੰਤ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਖਰੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨੇ ਸਿੱਧਾ ਨੱਕ ਨੂੰ ਹੱਥ ਲਾਇਆ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵਿੰਗ ਪਾ ਕੇ, ਪਰ ਸਿਧਾਂਤ ਸਭ ਦਾ ਇਕੋ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਕਿਸੇ ਵਿਰਲੇ ਨੂੰ ਦਿਸੀ ਹੈ ਕਿ ਸਭਨਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਾਰੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਹੀ ਨਿਰੰਕਾਰ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਵੀ ਕੀਤਾ ‘ਏ ਨੇਕ੍ਰੁ ਮੇਰਿਓ ਹਰਿ ਤੁਮ ਮਹਿ ਜੋਤਿ ਧਰੀ ਹਰਿ ਬਿਨੁ ਅਵਰੁ ਨ ਦੇਖੁ ਕੋਈ’। ਜਿਸ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਵੇਦਾਂ, ਪੁਰਾਣਾਂ, ਕਤੇਬਾਂ ਵਿਚ ਕਰਤਾਰ ਦਾ ਹੀ ਰੂਪ ਦਿਸਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਕਿਹਾ ਹੈ ਜੋ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਤੱਤ ਵਸਤੂ ਨਿਰੰਕਾਰ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਹੈ।

ਉਪਦੇਸ਼—ਕਰਤਾਰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਬੇਅੰਤ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ! ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਭਗਤਾਂ ਨੇ ਕਰਤਾਰ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗ ਗਿਆ ਹੋਵੇਗਾ ਜੋ ਕਰਤਾਰ ਕਿੱਡਾ ਕੁ ਵੱਡਾ ਹੈ?

ਉੱਤਰ—

੧. ਸਾਲਾਹੀ ਸਾਲਾਹਿ ਏਤੀ ਸੁਰਤਿ ਨ
ਪਾਈਆ ॥ ੨. ਨਦੀਆ ਅਤੈ ਵਾਹ ਪਵਹਿ
ਸਮੁੰਦਿ ਨ ਜਾਣੀਅਹਿ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਸਾਲਾਹੀ=ਸਲਾਹੁਣ ਵਾਲੇ। ਸੁਰਤਿ=ਖਬਰ। ਵਾਹ=ਵਹਿਣ, ਬਰਸਾਤੀ ਨਾਲੇ।

ਅਰਥ—੧. ਸਲਾਹੁਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਸਲਾਹਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ

ਵੀ ਐਨੀ ਖਬਰ ਨਹੀਂ ਪਾਈ ਜੋ ਕਰਤਾਰ ਕੇਡਾ ਕੁ ਵੱਡਾ ਹੈ । ੨. ਜਿਵੇਂ ਨਦੀਆਂ ਅਤੇ ਨਾਲੇ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਜਾ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਡੂੰਘਾਈ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਸਕਦੇ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ! ਜੋ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਲੱਗਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਸਿਮਰਨ ਵਲੋਂ ਹਟਾਇਆ ਵੀ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—

੩. ਸਮੁੰਦ ਸਾਹ ਸੁਲਤਾਨ ਗਿਰਹਾ ਸੇਤੀ
ਮਾਲੁ ਧਨੁ ॥ ੪. ਕੀੜੀ ਤੁਲਿ ਨ ਹੋਵਨੀ ਜੇ
ਤਿਸੁ ਮਨਹੁ ਨ ਵੀਸਰਹਿ ॥੨੩॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਗਿਰਹਾ-ਪਹਾੜਾਂ । ਸੇਤੀ-ਸਮਾਨ, ਜਿੰਨਾ ।

ਅਰਥ—੩. ਕੋਈ ਸਮੁੰਦਰਾਂ ਦਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਦਾ ਵੀ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਹੋਵੇ, ਜਿਸ ਕੋਲ ਪਹਾੜਾਂ ਜਿੰਨਾਂ ਧਨ ਮਾਲ ਹੋਵੇ । ੪. ਜੇਕਰ ਜਗਤਸੂ ਦੇ ਮਨੋਂ ਕਰਤਾਰ ਨ ਭੁਲੇ ਤਾਂ ਜਗਤਸੂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਹੇਠਾਂ ਉਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕੀੜੀ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ॥੨੩॥

ਸਿਧਾਂਤ—ਜਦ ਸਿੱਖ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸਿਮਰਨ ਤੋਂ ਕੋਈ ਹਟਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ । ਇਹ ਗੱਲ ਇਤਿਹਾਸ ਤੋਂ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਿਖ ਸਚ ਦੀ ਓਟ ਲੈ ਕੇ ਕਿਸੇ ਡਰ ਜਾਂ ਧਮਕੀ ਹੇਠਾਂ ਆ ਕੇ ਸਚ ਤੋਂ ਪਿਛੇ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਹਟਿਆ । ਤਲਵਾਰ, ਬੰਦੂਕ, ਕੈਦ, ਅੱਗ, ਤੀਰ, ਤੋਪ ਇਹ ਸਾਰੇ ਹਥਿਆਰ ਸਚ ਦੇ ਪਿਆਰੇ ਅੱਗੇ ਖੁੰਢੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰਾਂ ਦਾ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਸਿਖ ਨੂੰ ਸਚ ਤੋਂ ਛੇਗਣਾ ਚਾਹੇ ਤਾਂ ਸਿਖ ਉਸ ਨੂੰ ਕੀੜੀ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ।

੨—ਜਗਾਸੂ 'ਝੁੰ ਝੁੰ' ਕਰਦਾ 'ਝੁੰ' ਦਾ ਰੂਪ ਤਾਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ। ਜਿਵੇਂ ਲੂਣ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਰੂਪ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਪਾਣੀ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਲਾ ਸਕਦਾ ਜੁ ਪਾਣੀ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਹੈ? ਇਹ ਗੱਲ ਹੈ ਵੀ ਸੱਚ, ਕਿਉਂਕਿ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਉਹ ਲਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਹਸਤੀ ਵਖਰੀ ਹੋਵੇ। ਜਦ ਆਪਣੀ 'ਹੋਂਦ' ਹੀ ਨਾ ਰਹੀ ਤਾਂ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾਏਗਾ ਕੌਣ? ਅਤੇ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਮਿਲੇਗਾ ਕਿਸਦਾ?

ਉਪਦੇਸ਼—ਕਰਤਾਰ ਦਾ ਅੰਤ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦਾ। ਸਾਡਾ ਧਰਮ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ! ਆਪ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਸੋ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਕੇ ਦਸੋ ਜੋ ਕਿਹੜੀਆਂ-ਕਿਹੜੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ?

ਉੱਤਰ—

੧. ਅੰਤੁ ਨ ਸਿਫਤੀ ਕਹਣਿ ਨ ਅੰਤੁ ॥
 ੨. ਅੰਤੁ ਨ ਕਰਣੈ ਦੇਣਿ ਨ ਅੰਤੁ ॥ ੩. ਅੰਤੁ
 ਨ ਵੇਖਣਿ ਸੁਣਣਿ ਨ ਅੰਤੁ ॥ ੪. ਅੰਤੁ ਨ
 ਜਾਪੈ ਕਿਆ ਮਨਿ ਮੰਤੁ ॥ ੫. ਅੰਤੁ ਨ ਜਾਪੈ
 ਕੀਤਾ ਆਕਾਰੁ ॥ ੬. ਅੰਤੁ ਨ ਜਾਪੈ
 ਪਾਰਾਵਾਰੁ ॥ ੭. ਅੰਤੁ ਕਾਰਣਿ ਕੇਤੇ
 ਬਿਲਲਾਹਿ ॥ ੮. ਤਾ ਕੇ ਅੰਤੁ ਨ ਪਾਏ
 ਜਾਹਿ ॥ ੯. ਏਹੁ ਅੰਤੁ ਨ ਜਾਣੈ ਕੋਇ ॥ ੧੦.

ਬਹੁਤਾ ਕਹੀਐ ਬਹੁਤਾ ਹੋਇ ॥ ੧੧. ਵਡਾ
 ਸਾਹਿਬੁ ਉਚਾ ਬਾਉ ॥ ੧੨. ਉਚੇ ਉਪਰਿ
 ਉਚਾ ਨਾਉ ॥ ੧੩. ਏਵਡੁ ਉਚਾ ਹੋਵੈ ਕੋਇ ॥
 ੧੪. ਤਿਸੁ ਉਚੇ ਕਉ ਜਾਣੈ ਸੋਇ ॥ ੧੫.
 ਜੇਵਡੁ ਆਪਿ ਜਾਣੈ ਆਪਿ ਆਪਿ ॥ ੧੬.
 ਨਾਨਕ ਲਦਰੀ ਕਰਮੀ ਦਾਤਿ ॥੨੪॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਸਿਫਤੀ-ਉਪਮਾ, ਤਾਰੀਫ਼ । ਕਰਣੈ-ਕੰਮਾਂ । ਮੰਤੁ-
 ਮਸ਼ਵਰਾ, ਗੁਪਤ ਸਲਾਹ । ਪਾਰਾਵਾਰੁ-ਉਰਾਰ ਪਾਰ । ਆਕਾਰੁ-ਜਗਤ ।
 ਕਾਰਣਿ-ਵਾਸਤੇ । ਬਿਲਲਾਹਿ ਰੋਢੇ ਹਨ ।

ਅਰਥ—੧. ਸਿਫਤਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ, ਕਹਿਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਅੰਤ
 ਨਹੀਂ । ੨. ਕੰਮਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ, ਦਾਤਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ । ੩. ਵੇਖਣ
 ਦਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ, ਸੁਣਨ ਦਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ । ੪. ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦਾ ਜੋ
 ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਕੀ ਸਲਾਹ ਹੈ ? ੫. ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦਾ ਜੋ ਉਸ
 ਨੇ ਜਗਤ ਕਿਵੇਂ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ? ੬. ਉਸ ਦੇ ਪਾਰ ਉਰਾਰ ਦਾ ਵੀ ਅੰਤ
 ਨਹੀਂ ਜਾਪਦਾ । ੭. ਅੰਤ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਰੋਢੇ ਹਨ । ੮. ਪਰ
 ਉਸ ਦਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ । ੯. ਇਹ ਅੰਤ ਹੈ, ਇਹ ਗੱਲ
 ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ, ਅਰਥਾਤ ਅਖੀਰ ਕਿਸੇ ਵੇਖਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ । ੧੦.
 ਜਿੰਨਾਂ ਬਹੁਤਾ ਕਹੀਐ ਉਹ ਉੱਨਾ ਹੀ ਬਹੁਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ੧੧. ਮਾਲਕ
 ਵੱਡਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਵੀ ਉੱਚੀ ਹੈ । ੧੨. ਪਰ ਉਸ ਉੱਚੇ ਨਾਲੋਂ
 ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਉੱਚਾ ਹੈ । ੧੩. ਕੋਈ ਏਡਾ ਉੱਚਾ ਹੋਵੇ । ੧੪. ਤਾਂ
 ਉਸ ਉੱਚੇ ਨੂੰ ਜਾਣੇਗਾ । ੧੫. ਜੇਡਾ ਵੱਡਾ ਉਹ ਆਪ ਹੈ, ਆਪਣੀ

ਵਡਿਆਈ ਨੂੰ ਆਪੇ ਜਾਣਦਾ ਹੈ । ੧੬. ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ,
ਉਸ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਹੀ ਦਾਤ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ॥੨੪॥

ਸਿਧਾਂਤ—ਜਿਵੇਂ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਉਪਰਲੀ ਛਤ ਉੱਤੇ
ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਪੁਲ ਤੇ
ਖੜਾ ਸਿਖ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ, ਪਰ ਹਾਂ ਜੇਕਰ ਸ੍ਰੀ ਬਾਬਾ ਅਟੱਲ ਜੀ
ਦੀ ਉਪਰਲੀ ਮੰਜ਼ਲ ਤੇ ਸਿਖ ਪਹੁੰਚ ਜਾਏ ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ
ਜੀ ਉਪਰਲੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਬਖੁਬੀ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਇਵੇਂ
ਕਰਤਾਰ ਵੱਡਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਜਗਤ ਨਾਲੋਂ ਉੱਚੀ ਹੈ ।
ਜਗਤ ਦੇ ਜੰਜਾਲਾਂ ਵਿਚ ਫਸਿਆ ਜੀਵ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਤੋਂ
ਵਾਂਜਿਆ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਪਰ 'ਨਾਮ' ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਹੈ, ਜੋ ਨਾਮ
ਦੇ ਆਸਰੇ ਹੋਵੇਗਾ ਉਹ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਸਕੇਗਾ ।

ਉਪਦੇਸ਼—ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ । ਅੰਤ ਲੈਣ ਦਾ
ਖਿਆਲ ਛੱਡ ਕੇ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਲਾਓ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ! ਕਰਤਾਰ ਜੋ ਮਿਹਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦੇ
ਸਿਲੇ ਵਿਚ ਉਹ ਕੁਝ ਲੈਂਦਾ ਵੀ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ?

ਉੱਤਰ—

੧. ਬਹੁਤਾ ਕਰਮੁ ਲਿਖਿਆ ਨਾ ਜਾਇ ॥
੨. ਵਡਾ ਦਾਤਾ ਤਿਲੁ ਨ ਤਮਾਇ ॥ ੩. ਕੇਤੇ
ਮੰਗਹਿ ਜੋਧ ਅਪਾਰ ॥ ੪. ਕੇਤਿਆ ਗਣਤ
ਨਹੀ ਵੀਚਾਰੁ ॥ ੫. ਕੇਤੇ ਖਪਿ ਤੁਟਹਿ
ਵੇਕਾਰ ॥ ੬. ਕੇਤੇ ਲੈ ਲੈ ਮੁਕਰੁ ਪਾਹਿ ॥ ੭.
ਕੇਤੇ ਮੂਰਖ ਖਾਹੀ ਖਾਹਿ ॥ ੮. ਕੇਤਿਆ ਦੂਖ

ਭੂਖ ਸਦ ਮਾਰ ॥ ੯. ਏਹਿ ਭਿ ਦਾਤਿ ਤੇਰੀ
 ਦਾਤਾਰ ॥ ੧੦. ਬੰਦਿ ਖਲਾਸੀ ਭਾਣੈ ਹੋਇ ॥
 ੧੧. ਹੋਰੁ ਆਖਿ ਨ ਸਕੈ ਕੋਇ ॥ ੧੨. ਜੇ
 ਕੋ ਖਾਇਕੁ ਆਖਣਿ ਪਾਇ ॥ ੧੩. ਓਹੁ ਜਾਣੈ
 ਜੇਤੀਆ ਮੁਹਿ ਖਾਇ ॥ ੧੪. ਆਪੇ ਜਾਣੈ
 ਆਪੇ ਦੇਇ ॥ ੧੫. ਆਖਹਿ ਸਿ ਭਿ ਕੇਈ
 ਕੋਇ ॥ ੧੬. ਜਿਸ ਨੋ ਬਖਸੇ ਸਿਫਤਿ
 ਸਾਲਾਹ ॥ ੧੭. ਨਾਨਕ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਪਾਤਿਸਾਹੁ
 ॥੨੫॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਤਮਾਇ=ਘਾਟਾ । ਕਰਮੁ ਬਖਸ਼ਸ਼ । ਖਾਇਕੁ=ਮੂਰਖ ।

ਅਰਥ—੧. ਬਖਸ਼ਸ਼ ਬਹੁਤ ਹੈ, ਲਿਖੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ । ੨. ਦਾਤਾ
 ਵੱਡਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਤਿਲ ਜਿੰਨਾ ਵੀ ਘਾਟਾ ਨਹੀਂ । ੩. ਕਿੰਨੇ ਹੀ
 ਮਹਾਂ ਬਲੀ ਯਥੇ ਉਸ ਤੋਂ ਮੰਗਦੇ ਹਨ । ੪. ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਹੋਰ ਮੰਗਤੇ ਹਨ,
 ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ । ੫, ਕਿੰਨੇ ਹੀ
 ਉਸ ਤੋਂ ਦਾਤ ਲੈ ਕੇ ਵੇਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਖਪ ਕੇ ਟੁਟ ਪਏ ਹਨ । ੬. ਕਿੰਨੇ
 ਹੀ ਦਾਤਾਂ ਲੈ ਲੈ ਕੇ ਮੁਕਰ ਪਏ ਹਨ । ੭. ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਮੂਰਖ ਅਜਿਹੇ
 ਹਨ ਜੋ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਖਾਂਦੇ ਹੀ ਖਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਰਥਾਤ ਰੱਬ ਤੋਂ ਭੁਲ ਕੇ ਖਾਊਂ
 ਖਾਊਂ ਹੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ । ੮. ਕਿੰਨਿਆਂ ਨੂੰ ਦੁਖ ਤੇ ਭੁਖ ਦੀ ਸਦਾ ਮਾਰ
 ਪੈਂਦੀ ਹੈ । ੯. ਪਰ ਹੇ ਦਾਤੇ ! ਇਹ ਵੀ ਤੇਰੀ ਦਾਤ ਹੈ । ੧੦. ਤੇਰੇ
 ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਹੀ ਬੱਝਣਾ ਤੇ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਈਦਾ ਹੈ । ੧੧. ਭਾਣੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ

ਹੋਰ ਕੋਈ ਗੱਲ ਆਖ ਨਹੀਂ ਸਕੀਦੀ। ੧੨. ਜੇ ਕੋਈ ਮੂਰਖ ਬੁਝ ਆਖਣ ਲਗ ਪਵੇ। ੧੩. ਤਾਂ ਜਿੰਨੀਆਂ ਸੱਟਾਂ ਮੂੰਹ ਤੇ ਖਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਓਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ੧੪. ਪਰ ਨਾਮ ਦੇ ਰਸੀਆਂ ਦਾ ਨਿਸਚਾ ਹੈ ਜੁ ਕਰਤਾਰ ਆਪੇ ਸਾਡੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਆਪੇ ਹੀ ਦੇਵੇਗਾ ਇਸ ਲਈ ਮੰਗਦੇ ਨਹੀਂ। ੧੫. ਜੋ ਅਜਿਹੇ ਨਿਸਚੇ ਵਾਲੇ ਹਨ ਉਹ ਵੀ ਕੋਈ ਕੋਈ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਰਥਾਤ ਸਬਰ ਵਾਲੇ ਵਿਰਲੇ ਹਨ। ੧੬. ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਿਫਤੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਲਾਹੁਤਾ ਬਖਸ਼ੀ ਹੈ। ੧੭. ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਪਾਤਸ਼ਾਹਾਂ ਦਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਹੈ ॥੨੫॥

ਸਿਧਾਂਤ—‘ਦੁਖ ਦਾਰੂ’। ਜਦ ਕੋਈ ਦੇਸ, ਕੰਮ ਜਾਂ ਪੁਰਖ ਆਪਣੇ ਬਲ, ਪੁਰਖੱਤ ਤੇ ਇੱਜ਼ਤ ਤੋਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸੁਸਤ ਤੇ ਬੇ-ਸਮਝ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਰਖਿਆ ਤੋਂ ਆਪ ਅਸਮਰੱਥ ਹੋ ਕੇ ਉਦਾਸ ਹੋ ਬੈਠਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਤੋਂ ਮਾਰ ਖਾਣ ਦਾ ਆਦੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਨਿਰੰਕਾਰ ਉਸ ਨੂੰ ਦੁਖ ਭੁਖ ਦੀ ਮਾਰ ਬਖਸ਼ਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਸੁੱਤਾ ਆਦਮੀ ਆਵਾਜ਼ ਮਾਰਨ ਨਾਲ ਨਾ ਜਾਗੇ, ਹਲੂਣਾ ਮਾਰਨ ਨਾਲ ਨਾ ਜਾਗੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਟੁੰਬ ਕੇ ਜਗਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਚੁੰਢੀਆਂ ਵੱਢ ਕੇ ਜਗਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਵੇਂ ਹੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਰਖਿਆ ਦਾ ਖਿਆਲ ਨਹੀਂ, ਨਿਰੰਕਾਰ ਉਸ ਨੂੰ ਦੁਖ ਭੁੱਖ ਬਖਸ਼ ਕੇ ਉਭਾਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੁਖ ਭੁਖ ਤੋਂ ਕਈ ਗੁਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਅਕਲ ਟਿਕਾਣੇ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਸੁਸਤੀ, ਆਲਸ, ਨਾ ਉਮੀਦੀ, ਬੇ-ਪ੍ਰਵਾਹੀ ਪਰ ਲਾ ਕੇ ਉਡ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਆਕੜ, ਹੈਂਕੜ, ਗੁਮਾਨ ਮਗਰੋਂ ਲਬ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਕਰਤਾਰ ਚੇਤੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਆਪ ਸੁਆਰਨ ਦੀ ਸਮਝ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਪੈਰਾਂ ਤੇ ਖੜੇ ਹੋਣ ਦੀ ਜਾਚ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਅਟਕਲ ਸਿੱਖੀਦੀ ਹੈ, ਹਿੰਮਤ, ਹੌਸਲਾ, ਦਲੇਰੀ ਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦਾ ਮਾਦਾ ਪੈਦਾ

ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਧੀਰਜ ਤੇ ਸਾਹਸ ਵਧਦਾ ਹੈ ।

ਇਸ ਦੁਖ ਭੁਖ ਦੀ ਮਾਰ ਨਾਲ ਕਈ ਗਏ ਗੁਜਰੇ ਦੇਸ ਵੱਸ ਚੁਕੇ ਹਨ, ਮੁਰਦੀਆਂ ਰੂਹਾਂ ਜਿੰਦਾ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਗੁਲਾਮੀ ਵਿਚ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਿਤਾਉਣ ਵਾਲੇ ਖੁਦ ਮੁਖਤਾਰ ਹੋ ਗਏ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ ‘ਦੁਖੁ ਦਾਰੂ ਸੁਖੁ ਰੋਗੁ ਭਇਆ’ । ਕਿਉਂਕਿ ਜਦੋਂ ਸੁਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਓਦੋਂ ਆਪਣੀ ਉਨਤੀ ਦਾ ਖਿਆਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

ਉਪਦੇਸ਼—ਦੁਖ ਭੁਖ ਵੇਲੇ ਘਾਬਰੋ ਨਾ, ਰੱਬ ਦੀ ਦਾਤ ਸਮਝ ਕੇ ਉਸ ਤੋਂ ਸਿਖਿਆ ਲੈਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰੋ, ਗੁਣ ਗਾਓ, ਉੱਦਮ ਕਰੋ, ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਕਾਰਜ ਰਾਸ ਹੋ ਜਾਣਗੇ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ! ਕਰਤਾਰ ਕੌਲੋਂ ਕੋਈ ਵਸਤੂ ਲੈਣੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕੀ ਕੁਝ ਮੁਲ ਦੇ ਕੇ ਜਾਂ ਯੱਗ, ਤਪ, ਦਾਨ, ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਕੇ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਕਈ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਫਲਾਣਾ-ਫਲਾਣਾ ਕੰਮ ਜਾਂ ਪਾਠ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਇਹ ਕੁਝ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇੰਦਰ ਬਨਣ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਸੌ ਇਕ ਅਸੁਮੇਧ ਯਗ ਕਰਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਹੇ ਹਨ, ਇਵੇਂ ਹੀ ਸਾਰੇ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਸਾਧਨ ਕਹੇ ਹਨ ਕੀ ਇਹ ਸੱਚ ਹਨ ?

ਉੱਤਰ—

੧. ਅਮੁਲ ਗੁਣ ਅਮੁਲ ਵਾਪਾਰ ॥
੨. ਅਮੁਲ ਵਾਪਾਰੀਏ ਅਮੁਲ ਭੰਡਾਰ ॥
੩. ਅਮੁਲ ਆਵਹਿ ਅਮੁਲ ਲੈ ਜਾਹਿ ॥ ੪.
- ਅਮੁਲ ਭਾਇ ਅਮੁਲਾ ਸਮਾਹਿ ॥ ੫. ਅਮੁਲੁ
- ਧਰਮੁ ਅਮੁਲੁ ਦੀਬਾਣੁ ॥ ੬. ਅਮੁਲੁ ਤੁਲੁ

ਅਮੁਲੁ ਪਰਵਾਣੁ ॥ ੭. ਅਮੁਲੁ ਬਖਸੀਸ
 ਅਮੁਲੁ ਨੀਸਾਣੁ ॥ ੮. ਅਮੁਲੁ ਕਰਮੁ ਅਮੁਲੁ
 ਫੁਰਮਾਣੁ ॥ ੯. ਅਮੁਲੋ ਅਮੁਲੁ ਆਖਿਆ ਨ
 ਜਾਇ ॥ ੧੦. ਆਖਿ ਆਖਿ ਰਹੇ ਲਿਵ
 ਲਾਇ ॥ ੧੧. ਆਖਹਿ ਵੇਦ ਪਾਠ ਪੁਰਾਣ ॥
 ੧੨. ਆਖਹਿ ਪੜੇ ਕਰਹਿ ਵਖਿਆਣ ॥
 ੧੩. ਆਖਹਿ ਬਰਮੇ ਆਖਹਿ ਇੰਦ ॥ ੧੪.
 ਆਖਹਿ ਗੋਪੀ ਤੈ ਗੋਵਿੰਦ ॥ ੧੫. ਆਖਹਿ
 ਈਸਰ ਆਖਹਿ ਸਿਧ ॥ ੧੬. ਆਖਹਿ ਕੇਤੇ
 ਕੀਤੇ ਬੁਧ ॥ ੧੭. ਆਖਹਿ ਦਾਨਵ ਆਖਹਿ
 ਦੇਵ ॥ ੧੮. ਆਖਹਿ ਸੁਰਿ ਨਰ ਮੁਨਿ ਜਨ
 ਸੇਵ ॥ ੧੯. ਕੇਤੇ ਆਖਹਿ ਆਖਣਿ ਪਾਹਿ ॥
 ੨੦. ਕੇਤੇ ਕਹਿ ਕਹਿ ਉਠਿ ਉਠਿ ਜਾਹਿ ॥
 ੨੧. ਏਤੇ ਕੀਤੇ ਹੋਰਿ ਕਰੇਹਿ ॥ ੨੨. ਤਾ
 ਆਖਿ ਨ ਸਕਹਿ ਕੇਈ ਕੇਇ ॥ ੨੩. ਜੇਵਡੁ
 ਭਾਵੈ ਤੇਵਡੁ ਹੋਇ ॥ ੨੪. ਨਾਨਕ ਜਾਣੈ

ਸਾਚਾ ਸੋਇ ॥ ੨੫. ਜੇ ਕੋ ਆਖੈ ਬੋਲੁ
ਵਿਗਾਰੁ ॥ ੨੬. ਤਾ ਲਿਖੀਐ ਸਿਰਿ ਗਵਾਰਾ
ਗਾਵਾਰੁ ॥੨੬॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਅਮੁਲ-ਜਿਸ ਦਾ ਮੁਲ ਨ ਪੈ ਸਕੇ, ਬੇ-ਕੀਮਤਾ।
ਵਾਪਾਰ-ਲੈਣ ਦੇਣ, ਵਣਜ। ਭਾਇ-ਪ੍ਰੇਮ। ਸਮਾਹਿ-ਅਨੰਦ। ਦੀਬਾਣੁ-
ਦਰਬਾਰ। ਧਰਮੁ-ਇਨਸਾਫ। ਤੁਲੁ-ਤਕੜੀ, ਵਿਚਾਰ। ਪਰਵਾਣੁ-ਵੱਟਾ,
ਮਾਪ, ਦਲੀਲ। ਕਰਮੁ-ਕ੍ਰਿਪਾ। ਫੁਰਮਾਣੁ-ਹੁਕਮ। ਗੋਵਿੰਦ-ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ।
ਈਸਰ-ਸ਼ਿਵ ਜੀ। ਦਾਨਵ-ਦੈਂਤ। ਸੁਰਿ-ਸੁਭ ਕਰਮਾਂ ਵਾਲੇ ਪੁਰਸ਼,
ਦੇਵਤੇ। ਗਾਵਾਰਾ ਗਾਵਾਰੁ-ਮਹਾਂ ਮੁਰਖ।

ਅਰਥ—੧. ਗੁਣ ਅਮੁਲ ਹਨ, ਵਪਾਰ ਅਮੁਲ ਹਨ। ੨. ਵਪਾਰੀ
ਅਮੁਲ ਹਨ, ਖਜ਼ਾਨੇ ਅਮੁਲ ਹਨ। ੩. ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਅਮੁਲ ਹਨ,
ਲੈ ਕੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਅਮੁਲ ਹਨ। ੪. ਪ੍ਰੇਮ ਅਮੁਲ ਹੈ, ਅਨੰਦ ਅਮੁਲ
ਹੈ। ੫. ਇਨਸਾਫ ਅਮੁਲ ਹੈ ਦਰਬਾਰ ਅਮੁਲ ਹੈ। ੬. ਵਿਚਾਰ ਅਮੁਲ
ਹੈ, ਦਲੀਲ ਅਮੁਲ ਹੈ। ੭. ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਅਮੁਲ ਹੈ, ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਅਮੁਲ ਹੈ।
੮ ਕ੍ਰਿਪਾ ਅਮੁਲ ਹੈ, ਹੁਕਮ ਅਮੁਲ ਹੈ। ੯. ਸਭ ਕੁਝ ਅਮੁਲ ਹੀ ਅਮੁਲ
ਹੈ ਮੁਲ ਕਿਸੇ ਦਾ ਵੀ ਕਿਹਾ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ। ੧੦. ਕਈ ਕਹਿ ਕਹਿ ਕੇ
ਅੰਤ ਨੂੰ ਲਿਵ ਲਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਅਰਥਾਤ ਥਕ ਕੇ ਚੁਪ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।
੧੧. ਵੇਦਾਂ ਤੇ ਪੁਰਾਣਾਂ ਦੇ ਪਾਠ ਵੀ ਉਸੇ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ। ੧੨. ਉਨ੍ਹਾਂ
ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਪੰਡਤ ਵੀ ਵਖਿਆਨ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ। ੧੩. ਬ੍ਰਹਮੇ
ਆਖਦੇ ਹਨ, ਇੰਦ੍ਰ ਆਖਦੇ ਹਨ। ੧੪. ਗੋਪੀਆਂ ਤੇ ਕਾਹਨ ਵੀ ਆਖਦੇ
ਹਨ। ੧੫. ਸ਼ਿਵ ਜੀ ਆਖਦਾ ਹੈ ਸਿਧ ਆਖਦੇ ਹਨ। ੧੬. ਹੋਰ ਕਿੰਨੇ
ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਬੁਧ ਆਦਿਕ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ ਆਖਦੇ ਹਨ। ੧੭.
ਦੈਂਤ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਦੇਵਤੇ ਆਖਦੇ ਹਨ। ੧੮. ਸੁਰ, ਮਨੁੱਖ, ਮੁਨੀ,

ਭਗਤ ਜਨ ਤੇ ਸੇਵਕ ਆਖਦੇ ਹਨ । ੧੯. ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਆਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ । ੨੦. ਕਿੰਨੇ ਕਹਿੰਦੇ ਕਹਿੰਦੇ ਉਠ ਉਠ ਕੇ ਤੁਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਰਥਾਤ ਮਰਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ੨੧. ਜਿੰਨੇ ਜੀਵ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਹਨ ਏਨੇ ਹੀ ਹੋਰ ਕਰ ਦੇਵੇ । ੨੨. ਤਾਂ ਉਹ ਸਾਰੇ ਮਿਲ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਸਿਫਤ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਆਖ ਸਕਣਗੇ । ੨੩. ਜਿਡਾ ਵੱਡਾ ਉਹ ਹੋਣਾ ਚਾਹੇ ਓਡਾ ਵੱਡਾ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ੨੪. ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਉਹ ਸੱਚਾ ਆਪ ਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ । ੨੫. ਜਿਹੜਾ ਕੋਈ ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਵਿਚ ਬੁਰਾ ਬਚਨ ਆਖੇਗਾ । ੨੬. ਉਹ ਤਾਂ ਮੂਰਖਾਂ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਮਹਾਂ ਮੂਰਖ ਲਿਖਿਆ ਜਾਏਗਾ । ਅਰਥਾਤ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮਹਾਂ ਮੂਰਖ ਸਮਝੇਗੀ ਤੇ ਦਰਗਾਹੇ ਦੋਈ ਨਹੀਂ ਪਾਏਗਾ ॥੨੬॥

ਉਪਦੇਸ਼—ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਮੁਲ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕੀਦੀ ਸਭ ਕੁਝ ਅਮੁਲ ਹੈ, ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਉਸ ਦਾ ਮੁਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ।

੨—ਬ੍ਰਹਮਾ, ਇੰਦ੍ਰ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਤੇ ਸ਼ਿਵ ਜੀ ਆਦਿਕ ਸਾਰੇ ਉਸ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਜਸ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ! ਉਸ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਦਾ ਪਤਾ ਦੱਸੋ, ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਤੇ ਕਿਥੇ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—

੧. ਸੌ ਦਰੁ ਕੇਹਾ ਸੌ ਘਰੁ ਕੇਹਾ ਜਿਤੁ ਬਹਿ
ਸੁਰਬ ਸਮਾਲੇ ॥ ੨. ਵਾਜੇ ਨਾਦ ਅਨੇਕ
ਅਸੰਖਾ ਕੇਤੇ ਵਾਵਣਹਾਰੇ ॥ ੩. ਕੇਤੇ ਰਾਗ
ਪਰੀ ਸਿਉ ਕਹੀਅਨਿ ਕੇਤੇ ਗਾਵਣਹਾਰੇ ॥

੪. ਗਾਵਹਿ ਤੁਹਨੋ ਪਉਣੁ ਪਾਣੀ ਬੈਸੰਤਰੁ
ਗਾਵੈ ਰਾਜਾ ਧਰਮੁ ਦੁਆਰੇ ॥ ੫. ਗਾਵਹਿ
ਚਿਤੁ ਗੁਪਤੁ ਲਿਖਿ ਜਾਣਹਿ ਲਿਖਿ ਲਿਖਿ
ਧਰਮੁ ਵੀਚਾਰੇ ॥ ੬. ਗਾਵਹਿ ਈਸਰੁ ਬਰਮਾ
ਦੇਵੀ ਸੋਹਨਿ ਸਦਾ ਸਵਾਰੇ ॥ ੭. ਗਾਵਹਿ
ਇੰਦ ਝਿਦਾਸਣਿ ਬੈਠੇ ਦੇਵਤਿਆ ਦਰਿ
ਨਾਲੇ ॥ ੮. ਗਾਵਹਿ ਸਿਧ ਸਮਾਧੀ ਅੰਦਰਿ
ਗਾਵਨਿ ਸਾਧ ਵਿਚਾਰੇ ॥ ੯. ਗਾਵਨਿ ਜਤੀ
ਸਤੀ ਸੰਤੋਖੀ ਗਾਵਹਿ ਵੀਰ ਕਰਾਰੇ ॥ ੧੦.
ਗਾਵਨਿ ਪੰਡਿਤ ਪੜਨਿ ਰਖੀਸਰ ਜੁਗੁ ਜੁਗੁ
ਵੇਦਾ ਨਾਲੇ ॥ ੧੧. ਗਾਵਹਿ ਮੋਹਣੀਆ ਮਨੁ
ਮੋਹਨਿ ਸੁਰਗਾ ਮਛ ਪਇਆਲੇ ॥ ੧੨.
ਗਾਵਨਿ ਰਤਨ ਉਪਾਏ ਤੇਰੇ ਅਠਸਠਿ ਤੀਰਥ
ਨਾਲੇ ॥ ੧੩. ਗਾਵਹਿ ਜੋਧ ਮਹਾਬਲ ਸੂਰਾ
ਗਾਵਹਿ ਖਾਣੀ ਚਾਰੇ ॥ ੧੪. ਗਾਵਹਿ ਖੰਡ
ਮੰਡਲ ਵਰਭੰਡਾ ਕਰਿ ਕਰਿ ਰਖੇ ਧਾਰੇ ॥ ੧੫.

ਸੋਈ ਤੁਧੁਨੋ ਗਾਵਹਿ ਜੋ ਤੁਧੁ ਭਾਵਨਿ ਰਤੇ
 ਤੇਰੇ ਭਗਤ ਰਸਾਲੇ ॥ ੧੬. ਹੋਰਿ ਕੇਤੇ
 ਗਾਵਨਿ ਸੇ ਮੈ ਚਿਤਿ ਨ ਆਵਨਿ ਨਾਨਕੁ
 ਕਿਆ ਵੀਚਾਰੇ ॥ ੧੭. ਸੋਈ ਸੋਈ ਸਦਾ ਸਚੁ
 ਸਾਹਿਬੁ ਸਾਚਾ ਸਾਚਾ ਨਾਈ ॥ ੧੮. ਹੈ ਭੀ
 ਹੋਸੀ ਜਾਇ ਨ ਜਾਸੀ ਰਚਨਾ ਜਿਨਿ ਰਚਾਈ ॥
 ੧੯. ਰੰਗੀ ਰੰਗੀ ਭਾਤੀ ਕਰਿ ਕਰਿ ਜਿਨਸੀ
 ਮਾਇਆ ਜਿਨਿ ਉਪਾਈ ॥ ੨੦. ਕਰਿ ਕਰਿ
 ਵੇਖੈ ਕੀਤਾ ਆਪਣਾ ਜਿਵ ਤਿਸ ਦੀ
 ਵਡਿਆਈ ॥ ੨੧. ਜੋ ਤਿਸੁ ਭਾਵੈ ਸੋਈ
 ਕਰਸੀ ਹੁਕਮੁ ਨ ਕਰਣਾ ਜਾਈ ॥ ੨੨. ਸੋ
 ਪਾਤਿਸਾਹੁ ਸਾਹਾ ਪਾਤਿਸਾਹਿਬੁ ਨਾਨਕ ਰਹਣੁ
 ਰਜਾਈ ॥੨੩॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਸੋ ਦਰੁ-ਉਹ ਦਰਵਾਜਾ । ਵਾਵਟਹਾਰੇ-ਵਜਾਟ
 ਵਾਲੇ, ਵਜੰਡੀ । ਪਰੀ-ਰਾਗਨੀਆਂ । ਨਾਦ-ਸ਼ਬਦ, ਅਵਾਜ਼ । ਈਸਰੁ-
 ਸ਼ਿਵ । ਵੀਰ ਕਰਾਰੇ-ਤਕੜੇ ਸੂਰਮੇ, ਜੋਸ਼ੀਲੇ ਯੋਧੇ । ਰਿਖੀਸਰ-ਮਹਾਂ
 ਰਿਖੀ । ਜੁਗੁ-ਚਾਰ । ਮਛ-ਮਾਤ ਲੋਕ, ਇਹ ਦੁਨੀਆਂ । ਪਇਆਲੇ-
 ਪਤਾਲ, ਅਮਰੀਕਾ ਆਦਿਕ ਮੁਲਕ । ਅਠਸਠਿ-੬੮, ਅਠਾਹਠ । ਖਾਣੀ

ਚਾਰੇ-ਚਾਰ ਖਾਣੀਆਂ (ੳ) ਅੰਡਜ, ਅੰਡਿਆਂ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਪੰਛੀ
 ਆਦਿਕ (ਅ) ਜੇਰਜ, ਜੇਰ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਪਸ਼ੂ, ਮਨੁੱਖ ਆਦਿਕ
 (ੲ) ਸੇਤਜ, ਪਸੀਨੇ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਜੁਆਂ ਪਿਸ਼ੂ ਆਦਿ (ਸ)
 ਉਤਤੁਜ, ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਪਾੜ ਕੇ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਘਾਹ ਦਰਖਤ ਆਦਿਕ ।
 ਮੰਡਲ ਇਕ ਦੇਸ਼ । ਵਰਭੰਡਾ=ਬ੍ਰਹਮੰਡ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਦੇਸ਼ ਤੇ
 ਖੰਡ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਰਸਾਲੇ=ਰਸਾਂ ਦੇ ਘਰ, ਪ੍ਰੇਮੀ । ਨਾਈ=ਵਡਿਆਈ ।

ਅਰਥ—੧. ਹੇ ਦਾਤਾ ! ਉਹ ਦਰ ਕੇਹਾ ਹੈ, ਉਹ ਘਰ ਕੇਹਾ ਹੈ
 ਜਿਥੇ ਬੈਠ ਕੇ ਤੂੰ ਸਭਨਾਂ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈਂ ? ੨. ਤੇਰੇ ਦਰਬਾਰ
 ਅਗੇ ਅਨੇਕਾਂ ਵਾਜੇ ਤੇ ਅਸੰਖਾਂ ਨਾਦ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿੰਨੇ ਵਜਾਣ ਵਾਲੇ
 ਹਨ । ੩. ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਰਾਗ ਰਾਗਣੀਆਂ ਸਣੇ ਤੇਰੇ ਦਰ ਤੇ ਖੜੇ ਹਨ,
 ਅਤੇ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗਾਉਣ ਵਾਲੇ ਹਨ । ੪. ਪੱਟ ਪਾਣੀ ਤੇ ਅੱਗ
 ਤੈਨੂੰ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਤੇਰੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੇ ਖੜੋਤਾ ਧਰਮ ਰਾਜ ਵੀ
 ਗਾਉਂਦਾ ਹੈ । ੫. ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ ਚਿਤ੍ਰ ਗੁਪਤ ਜੋ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਕਰਮ ਲਿਖਣਾ
 ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲਿਖੀ ਲਿਖਤ ਨੂੰ ਧਰਮ ਰਾਜਾ ਵਿਚਾਰਦਾ
 ਹੈ । ੬. ਸ਼ਿਵ ਜੀ, ਬ੍ਰਹਮਾ ਤੇ ਦੇਵੀ ਗਾਉਂਦੀ ਹੈ । ਜੋ ਤੇਰੇ ਸਵਾਰੇ
 ਹੋਏ ਸਦਾ ਹੀ ਸੋਭਾ ਪਾ ਰਹੇ ਹਨ । ੭. ਇੰਦ੍ਰ ਤਖਤ ਤੇ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਦੇਵਤਿਆਂ
 ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਸਣੇ ਤੈਨੂੰ ਹੀ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ । ੮. ਸਿਧ ਸਮਾਧੀਆਂ ਅੰਦਰ
 ਅਤੇ ਸਾਧ ਵਿਚਾਰ ਵਿਚ ਤੈਨੂੰ ਹੀ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ । ੯. ਜਤੀ ਸਤੀ ਤੇ
 ਸੰਤੋਖੀ ਤੈਨੂੰ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜੋਸ਼ੀਲੇ ਜੋਧੇ ਵੀ ਤੇਰਾ ਜਸ ਗਾਉਂਦੇ
 ਹਨ । ੧੦. ਚੰਗਾਂ ਜੁਗਾਂ ਵਿਚ ਵੇਦਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਪੰਡਤ ਤੇ ਮਹਾਂ
 ਰਿਖੀ ਵੀ ਤੈਨੂੰ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ । ੧੧. ਸੂਰਗ, ਮਾਤ ਲੋਕ ਤੇ ਪਤਾਲ
 ਦੀਆਂ ਮਨ ਨੂੰ ਮੋਹਣ ਵਾਲੀਆਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਵੀ ਤੈਨੂੰ ਗਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ।
 ੧੨. ਤੇਰੇ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਰਤਨ, ਅਠਾਹਠ ਤੀਰਥ ਅਤੇ ਨਾਲੇ ਦਰਿਆ
 ਵੀ ਤੈਨੂੰ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ । ੧੩. ਜੋਧੇ, ਮਹਾਂ ਬਲੀ ਤੇ ਸੂਰਮੇ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ

ਅਤੇ ਚੌਹਾਂ ਖਾਣੀਆਂ ਦੇ ਜੀਵ ਵੀ ਤੈਨੂੰ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ । ੧੪. ਖੰਡ, ਮੰਡਲ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਜੋ ਤੂੰ ਬਣਾ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਆਸਰੇ ਰਖੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਹ ਵੀ ਤੈਨੂੰ ਹੀ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ । ੧੫. ਤੈਨੂੰ ਓਹੀ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਤੈਨੂੰ ਭਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਤੇਰੇ ਭਗਤ ਤਾਂ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਰੱਤੇ ਹੋਏ ਹਨ । ੧੬. ਹੋਰ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਚੇਤੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ, ਵਿਚਾਰਾ ਨਾਨਕ ਕੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਪਾ ਸਕੇ ? ੧੭. ਉਹ ਸਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਉਹ ਸੱਚਾ ਸਾਹਿਬ ਹੈ ਅਤੇ ਸਰੇ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਵੀ ਸੱਚੀ ਹੈ । ੧੮. ਜਿਸ ਨੇ ਇਹ ਰਚਨਾ ਰਚਾਈ ਹੈ, ਉਹ ਹੁਣ ਵੀ ਹੈ, ਅਗੇ ਨੂੰ ਵੀ ਹੋਵੇਗਾ, ਨਾ ਕਦੇ ਗਿਆ ਹੈ ਨਾ ਜਾਏਗਾ । ੧੯. ਜਿਸ ਨੇ ਰੰਗਾਂ ਰੰਗਾਂ ਤੇ ਭਾਂਤਾਂ ਭਾਂਤਾਂ ਅਤੇ ਵੰਨੇ ਵੰਨੀ ਦੀ ਮਾਇਆ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਹੈ । ੨੦. ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਮਰਜ਼ੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਬਣਾ ਬਣਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਨੂੰ ਵੇਖਦਾ ਹੈ । ੨੧. ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਭਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਓਹੀ ਕਰੇਗਾ, ਉਸ ਉਤੇ ਹੁਕਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ । ੨੨. ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਉਹ ਮਾਲਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹਾਂ ਦਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ ਹੀ ਚੰਗਾ ਹੈ ॥੨੭॥

ਸਿਧਾਂਤ—ਅੱਗ, ਪੌਣ, ਪਾਣੀ, ਧਰਤੀ, ਚੰਦ, ਸੂਰਜ, ਦੇਵੀ, ਦੇਵਤੇ, ਦਰਿਆ, ਤੀਰਥ, ਰਤਨ ਆਦਿਕ ਸਾਰੇ ਹੀ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ । ਇਥੇ ਸ਼ੰਕਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਚੇਤੰਨ ਦਾ ਗਾਉਣਾ ਤਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜੜ੍ਹ ਵਸਤਾਂ ਕਿਵੇਂ ਗਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ? ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਬਣੀ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਕਾਰੀਗਰ ਚੇਤੇ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਵੇਂ ਹੀ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਜ਼ਾਰੇ ਵੇਖਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਮੂੰਹੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਧੰਨ ਰਚਨਹਾਰ' ਬਸ ! ਅਦਭੁਤ ਕੁਦਰਤ ਆਪਣੇ ਕਾਦਰ ਨੂੰ ਜਨਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਾਦਰ ਨੂੰ ਜਨਾਉਣਾ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਉਣੇ ਹਨ ।

ਉਪਦੇਸ਼—ਕਰਤਾਰ ਅਗੇ ਹੁਕਮ ਨਹੀਂ ਤੁਰਦਾ, ਸਾਨੂੰ ਉਸ ਦੇ

ਰੁਕਮ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਉਥਾਨਕਾ—ਜਦ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸੁਮੇਰ ਤੇ ਪੁਜੇ ਤਾਂ ਗੋਰਖ ਆਦਿ ਸਿੱਧਾਂ ਨੇ ਮਿਲ ਕੇ ਆਪ ਜੀ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ । ਚਰਚਾ ਦਾ ਮੁਢ ਇਹ ਸੀ :— ਸਿਧ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਜੋ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਜੋਗ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲੈਣ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰ ਉੱਤਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿਤਾ ਸੀ, ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਹਿੱਸਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਗਲੀਆਂ ਪਉੜੀਆਂ ਵਿਚ ਹੈ ।

ਜੋਗੀ—ਤਪਾ ਜੀ ! ਜੋਗ ਸੁਧ ਮਾਰਗ ਹੈ, ਆਪ ਇਸ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰੋ, ਫਿਰ ਨਿਰੰਕਾਰ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਣਗੇ । ਇਸ ਲਈ ਮੁੰਦਾ ਪਾਓ, ਝੋਲੀ ਫੜੋ, ਬਿਭੂਤ ਰਮਾਓ, ਖਿੰਥਾ ਪਾਓ ਅਤੇ ਡੰਡਾ ਫੜ ਕੇ ਸਾਡੇ ਜਮਾਤੀ ਬਣ ਜਾਓ ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ—ਸਿਧੋ ! ਅਸੀਂ ਸੱਚੇ ਜੋਗੀ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਾਂ, ਜਿਹੜਾ ਜੋਗ ਤੁਸਾਂ ਕਿਹਾ ਹੈ ਇਹ ਜੋਗ ਨਹੀਂ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ! ਜਦ ਖਿੰਥਾ, ਡੰਡਾ ਆਦਿਕ ਜੋਗ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਫਿਰ ਜੋਗ ਕਿਹੜਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—

੧. ਮੁੰਦਾ ਸੰਤੋਖੁ ਸਰਮੁ ਪਤੁ ਝੋਲੀ ਧਿਆਨ
ਕੀ ਕਰਹਿ ਬਿਭੂਤਿ ॥ ੨. ਖਿੰਥਾ ਕਾਲੁ
ਕੁਆਰੀ ਕਾਇਆ ਜੁਗਤਿ ਡੰਡਾ ਪਰਤੀਤਿ ॥
੩. ਆਈ ਪੰਥੀ ਸਗਲ ਜਮਾਤੀ ਮਨਿ ਜੀਤੈ
ਜਗੁ ਜੀਤੁ ॥ ੪. ਆਦੇਸੁ ਤਿਸੈ ਆਦੇਸੁ ॥
ਆਦਿ ਅਨੀਲੁ ਅਨਾਦਿ ਅਨਾਹਤਿ ਜੁਗੁ

ਜੁਗੁ ਏਕੋ ਵੇਸੁ ॥੨੮॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਸਰਮੁ=ਬੁਰੇ ਕਰਮਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ਰਮ ਕਰਨੀ, ਵੈਰਾਗ। ਪਤ੍ਰ-ਪਾਤ੍ਰ, ਖੱਪਰ। ਝੋਲੀ-ਝੋਲੀ ਵਿਚ ਆਟਾ ਆਦਿਕ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਸ਼ਰਧਾ ਦੀ ਝੋਲੀ ਹੈ। ਕੁਆਰੀ-ਕੁੜੀ ਵਿਆਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਵਿਆਹੀ ਹੋਈ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ, ਇਸ ਲਈ ਦੇਹ ਕੁਆਰੀ ਕੁੜੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਾਲ ਨੇ ਵਿਆਹ ਲਿਜਾਣਾ ਹੈ। [ਜਿੰਦ ਵਹੁਟੀ ਮਰਣ ਵਰੁ ਲੈ ਜਾਸੀ ਪਰਨਾਇ ॥] ਪਰਤੀਤਿ-ਯਕੀਨ। ਆਈ ਪੰਥੀ-ਜੋਗੀਆਂ ਦੇ ਬਾਰਾਂ ਪੰਥਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਪੰਥ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ, ਜੋ ਸਭ ਦਾ ਸਿਰਤਾਜ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਇਧਰ ਸਭਨਾਂ ਵਿਚ ਆਈ ਹੋਈ ਚੇਤਨਾ ਸੱਤਾ 'ਆਈ ਪੰਥ' ਹੈ। ਆਦੇਸੁ-ਨਮਸਕਾਰ, ਜੋਗੀਆਂ ਦੇ ਮਤ ਵਿਚ ਆਦੇਸ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਨੀਲ-ਗਿਣਤੀ ਤੋਂ ਰਹਿਤ। ਅਨਾਹਤਿ ਨਾਸ ਨਾ ਹੋਣ ਵਾਲਾ। ਕਾਇਆ-ਜਿੰਦ।

ਅਰਥ—੧. ਸੰਤੋਖ ਮੁੰਦਾਂ ਹਨ, ਵੈਰਾਗ ਖੱਪਰ ਹੈ, ਸ਼ਰਧਾ ਦੀ ਝੋਲੀ ਅਤੇ ਧਿਆਨ ਦੀ ਬਿਭੂਤ ਕੀਤੀ ਹੈ। ੨. ਜਿੰਦ ਨੂੰ ਕਾਲ ਦੀ ਅਨ ਵਿਆਹੀ ਵਹੁਟੀ ਸਮਝਨਾ ਖਿੰਬਾ ਹੈ, ਦਲੀਲ ਵਾਲਾ ਯਕੀਨ ਡੰਡਾ ਹੈ। ੩. ਨਾਰੇ ਸਾਡੇ ਜਮਾਤੀ ਹਨ, ਇਹੋ ਆਈ ਪੰਥ ਹੈ, ਮਨ ਨੂੰ ਜਿਤਣਾ ਹੀ ਜਗਤ ਨੂੰ ਜਿਤਣਾ ਹੈ। ੪. ਆਦੇਸ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਆਦੇਸ ਹੈ, ਜੋ ਸਭ ਦਾ ਮੁੱਢ, ਗਿਣਤੀ ਤੋਂ ਪਰੇ, ਆਦਿ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਅਤੇ ਨਾਸ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਜੁਗਾਂ ਜੁਗਾਂ ਵਿਚ ਇਕੋ ਰੂਪ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ॥੨੮॥

੧. ਭੁਗਤਿ ਗਿਆਨੁ ਦਇਆ ਭੰਡਾਰਣਿ
ਘਟਿ ਘਟਿ ਵਾਜਹਿ ਨਾਦ ॥ ੨. ਆਪਿ ਨਾਥੁ
ਨਾਥੀ ਸਭ ਜਾ ਕੀ ਰਿਧਿ ਸਿਧਿ ਅਵਰਾ

ਸਾਦ ॥ ੩. ਸੰਜੋਗੁ ਵਿਜੋਗੁ ਦੁਇ ਕਾਰ
ਚਲਾਵਹਿ ਲੇਖੇ ਆਵਹਿ ਭਾਗ ॥ ੪. ਆਦੇਸੁ
ਤਿਸੈ ਆਦੇਸੁ ॥ ਆਦਿ ਅਨੀਲੁ ਅਨਾਦਿ
ਅਨਾਹਤਿ ਜੁਗੁ ਜੁਗੁ ਏਕੋ ਵੇਸੁ ॥੨੯॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਭੁਗਤਿ-ਭੋਜਨ । ਭੰਡਾਰਣਿ-ਭੋਜਨ ਵਰਤਾਣ ਵਾਲੀ । ਨਾਦ-ਸੰਖ । ਅਵਰਾ-ਹੋਰ, ਵਾਧੂ । ਸੰਜੋਗੁ ਵਿਜੋਗੁ-ਮਿਲਣਾ ਵਿਛੜਨਾ ।

ਅਰਥ—੧. ਗਿਆਨ ਭੋਜਨ ਹੈ, ਰੱਬ ਦੀ ਮਿਹਰ ਭੋਜਨ ਵਰਤਾਣ ਵਾਲੀ ਹੈ, ਘਟਾਂ ਘਟਾਂ ਵਿਚ ਜੋ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਜਾਣਿਆ ਹੈ; ਏਹੋ ਸੰਖ ਵਜਾਇਆ ਹੈ । ੨. ਉਹ ਆਪ ਨਾਥ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਨੱਥੀ ਹੋਈ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਹੈ ਰਿਧਾਂ ਸਿਧਾਂ ਦਾ ਸਵਾਦ ਹੀ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਰਿਧਾਂ ਸਿਧਾਂ ਦਾ ਰਸ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ । ੩. ਮਿਲਣਾ ਤੇ ਵਿਛੜਨਾ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਕੰਮ ਤੌਰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਹਿੱਸਾ ਆਪੇ ਹੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ । ੪. ਅਰਥ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ ॥੨੯॥

ਸਿਧਾਂਤ—ਜੋਗੀਆਂ ਦੇ ਮਤ ਵਿਚ ਲੰਗਰ ਵਰਤਾਣ ਵੇਲੇ ਸੰਖ ਵੱਜਦਾ ਹੈ । ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਇਕ ਨਾਥ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਚੇਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਚੇਲੇ ਵਡੇ ਵਡੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭੁਗਤ ਵਧ ਘਟ ਮਿਲਦੀ ਹੈ । ਪਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਲੋੜ ਤਾਂ ਗਿਆਨ ਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਮਿਹਰ ਤੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ । ਜਦ ਸਾਡੇ ਮਨ ਨੂੰ ਇਹ ਖਿਚ ਹੋਵੇ ਕਿ ਹਾਇ ਮੈਂ ਸਿਰਜਨਹਾਰ ਤੋਂ ਵਿਛੜਕੇ ਕੋਹਾਂ ਦੂਰ ਜਾ ਪਿਆ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਚੇਤੇ ਆਉਣਾ ਹੀ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਮਿਹਰ ਹੈ ਤੇ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਾਉਂਦੀ

ਹੈ। 'ਭੇਖੀ ਪ੍ਰਭੂ ਨ ਪਾਈਐ'।

ਉਪਦੇਸ਼—ਸੰਤੋਖ ਰਖਣਾ, ਬੁਰੇ ਕੰਮਾਂ ਤੋਂ ਭਰਨਾ, ਮੌਤ ਚੇਤੇ ਰਖਣੀ, ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਸਮਝਨਾ, ਰਿਧਾਂ ਸਿਧਾਂ ਦੀ ਚਾਹ ਨਾ ਕਰਨੀ, ਮਨ ਨੂੰ ਜਿਤਣਾ, ਇਹ ਗਿਆਨ ਦੇ ਸਾਧਨ ਹਨ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ! ਆਪ ਨੇ ਯੋਗ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਖਰਾ ਹੀ ਯੋਗ ਕਿਹਾ ਹੈ, ਪਰ ਯੋਗ ਦਾ ਕਰਤਾ ਤਾਂ ਸ਼ਿਵ ਜੀ ਹੈ, ਜੋ ਤਿੰਨਾਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਵਿਚ ਗਿਣਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਨਾਥ ਤਾਂ ਓਹੀ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਨੇ ਵੀ ਤਾਂ ਉਸੇ ਨੂੰ ਨਾਥ ਕਿਹਾ ਹੈ। 'ਜਿਸ ਦੀ ਨੱਥੀ ਹੋਈ ਸਾਰੀ ਸ਼ਿਸ਼ਟੀ ਹੈ।' ਸੋ ਸ਼ਿਵ ਜੀ ਨੇ ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਨੱਥਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜਦ ਤੁਸਾਂ ਉਸੇ ਨੂੰ ਨਾਥ ਮੰਨ ਲਿਆ ਤਾਂ ਜੋਗ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕਿਵੇਂ ਹੋਇਆ ?

ਉੱਤਰ—

੧. ਏਕਾ ਮਾਈ ਜੁਗਤਿ ਵਿਆਈ ਤਿਨਿ
ਚੇਲੇ ਪਰਵਾਣੁ ॥ ੨. ਇਕੁ ਸੰਸਾਰੀ ਇਕੁ
ਭੰਡਾਰੀ ਇਕੁ ਲਾਏ ਦੀਬਾਣੁ ॥ ੩. ਜਿਵ ਤਿਸੁ
ਭਾਵੈ ਤਿਵੈ ਚਲਾਵੈ ਜਿਵ ਹੋਵੈ ਫੁਰਮਾਣੁ ॥ ੪.
ਓਹੁ ਵੇਖੈ ਓਨਾ ਨਦਰਿ ਨ ਆਵੈ ਬਹੁਤਾ ਏਹੁ
ਵਿਡਾਣੁ ॥ ੫. ਆਦੇਸੁ ਤਿਸੈ ਆਦੇਸੁ ॥
ਆਦਿ ਅਨੀਲੁ ਅਨਾਦਿ ਅਨਾਹਤਿ ਜੁਗੁ
ਜੁਗੁ ਏਕੋ ਵੇਸੁ ॥੩੦॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਮਾਈ-ਮਾਯਾ । ਜੁਗਤਿ-ਜੁੜੀ । ਵਿਆਈ-ਬੱਚੇ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ । ਲਾਏ ਦੀਬਾਣੁ-ਮਾਰਨ ਦਾ ਸੁਭਾਵ । ਵਿਡਾਣੁ-ਅਚਰਜ ।

ਅਰਥ—੧. ਇਕ ਨਾਲ ਮਾਯਾ ਜੁੜੀ ਤਾਂ ਉਹ ਸੁਈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਚੇਲੇ ਪੈਦਾ ਹੋਏ । ੨. ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਕ ਭੰਡਾਰੀ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਕ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਦਾ ਸੁਭਾਵ ਹੈ । ਭਾਵ-ਬ੍ਰਹਮਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ, ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਪਾਲਦਾ ਅਤੇ ਸ਼ਿਵਜੀ ਨਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ । ੩. ਪਰ ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਭਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤਿਵੇਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤੋਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਰਤਾਰ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, (ਤਿਵੇਂ ਇਹ ਕਰਦੇ ਹਨ) । ੪. ਉਹ ਕਰਤਾਰ ਤਿੰਨਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰੰਕਾਰ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਇਹ ਵਡਾ ਅਚਰਜ ਹੈ । ੫. (ਅਰਥ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ) ॥੩੦॥

ਉਪਦੇਸ਼—ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅੰਦਰ ਹੀ ਬ੍ਰਹਮਾ, ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਤੇ ਸ਼ਿਵ ਹਨ, ਇਹ ਉਸ ਤੇ ਉਲਟ ਹੋ ਕੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਉਪਰ ਜੋ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਹੈ ਓਹੀ ਸਾਡਾ ਨਾਥ ਹੈ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ! ਜੇ ਤੁਸਾਂ ਨਾਥਾਂ ਦਾ ਨਾਥ ਕਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਨਥੀ ਹੋਈ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਹੈ, ਉਹ ਰਹਿੰਦਾ ਕਿਥੇ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—

੧. ਆਸਣੁ ਲੋਇ ਲੋਇ ਭੰਡਾਰ ॥ ੨. ਜੋ ਕਿਛੁ ਪਾਇਆ ਸੁ ਏਕਾ ਵਾਰ ॥ ੩. ਕਰਿ ਕਰਿ ਵੇਖੈ ਸਿਰਜਣਹਾਰੁ ॥ ੪. ਨਾਨਕ ਸਚੇ ਕੀ ਸਾਚੀ ਕਾਰ ॥ ੫. ਆਦੇਸੁ ਤਿਸੈ ਆਦੇਸੁ ॥ ਆਦਿ ਅਨੀਲੁ ਅਨਾਦਿ ਅਨਾਹਤਿ

ਜੁਗੁ ਜੁਗੁ ਏਕੋ ਵੇਸੁ ॥੩੧॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਲੋਇ ਲੋਇ-ਹਰੇਕ ਲੋਕ ।

ਅਰਥ—੧. ਹਰੇਕ ਲੋਕ ਉਸ ਦਾ ਆਸਣ ਅਤੇ ਭੰਡਾਰ ਹੈ । ੨. ਜੋ ਕੁਝ ਭੰਡਾਰੇ ਵਿਚ ਪਾਇਆ ਹੈ ਉਹ ਇਕੋ ਵਾਰ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ੩. ਸਿਰਜਨਹਾਰ ਸਭ ਕੁਝ ਬਣਾ ਬਣਾ ਕੇ ਵੇਖਦਾ ਹੈ । ੪. ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਸਚੇ ਦੀ ਸਾਰੀ ਕਾਰ ਸੱਚੀ ਹੈ । ੫. (ਅਰਥ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ) ॥੩੧॥

ਸਿਧਾਂਤ—ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਵਿਆਪਕ ਹੈ, ਸਭ ਜਗ੍ਹਾ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਭੰਡਾਰਾ ਮੌਜੂਦ ਹੈ । ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਉਹ ਸਭਨਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਪੋਖਣਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਭੰਡਾਰਾ ਅਜਿਹਾ ਹੈ ਜੋ ਇਕ ਵੇਰਾਂ ਭਰਿਆ ਜਾ ਚੁਕਾ ਹੈ ਕਦੇ ਖਾਲੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਉਸ ਭੰਡਾਰੇ ਦਾ ਪਤਾ ਇਉਂ ਦਿਤਾ ਹੈ, 'ਧਰਤੀ ਦੇਗ ਮਿਲੈ ਇਕ ਵੇਰਾਂ ਭਾਗ ਤੇਰਾ ਭੰਡਾਰੀ' ।

ਉਪਦੇਸ਼—ਹੇ ਬੰਦੇ ! ਕਰਤਾਰ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਧਰਤੀ ਭੰਡਾਰਾ ਬਖਸ਼ਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਤੇਰੀ ਕਿਸਮਤ ਭੰਡਾਰਾ ਵਰਤਾਣ ਵਾਲੀ ਹੈ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ! ਉਸ ਨਿਰੰਕਾਰ ਜੀ ਦੇ ਦੇਸ ਵਿਚ ਪੁਜਣ ਦਾ ਰਸਤਾ ਕਿਹੜਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—

੧. ਇਕ ਦੂ ਜੀਭੋ ਲਖ ਹੋਹਿ ਲਖ ਹੋਵਹਿ
ਲਖ ਵੀਸ ॥ ੨. ਲਖੁ ਲਖੁ ਗੇੜਾ ਆਖੀਅਹਿ
ਏਕੁ ਨਾਮੁ ਜਗਦੀਸ ॥ ੩. ਏਤੁ ਰਾਹਿ ਪਤਿ
ਪਵੜੀਆ ਚੜੀਐ ਹੋਇ ਇਕੀਸ ॥ ੪. ਸੁਣਿ
ਗਲਾ ਆਕਾਸ ਕੀ ਕੀਟਾ ਆਈ ਰੀਸ ॥ ੫.

ਨਾਨਕ ਨਦਰੀ ਪਾਈਐ ਕੂੜੀ ਕੂੜੇ ਠੀਸ ॥੩੨॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਜਗਦੀਸ [ਜਗਤ+ਈਸ] ਵਾਹਿਗੁਰੂ। ਗੇੜਾ-ਵਾਰੀ।

ਅਰਥ—੧. ਇਕ ਜੀਭ ਤੋਂ ਲੱਖ ਹੋਵੇ, ਫਿਰ ਲੱਖ ਤੋਂ ਵੀਹ ਲਖ ਹੋ ਜਾਵੇ। ੨. ਹਰੇਕ ਜੀਭ ਨਾਲ ਲੱਖ ਲੱਖ ਵਾਰੀ ਇਕ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪੀਏ। ੩. ਪਤੀ ਇਹ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦਾ ਰਸਤਾ ਹੈ ਇਉਂ ਪਉੜੀਆਂ ਚੜ੍ਹਦਿਆਂ-ਚੜ੍ਹਦਿਆਂ ਇਕ ਹੋ ਜਾਣ, ਇਸ ਤੋਂ ਅਗੇ ਪੰਜਵੀਂ ਅੱਧੀ ਤੁਕ ਦਾ ਅਰਥ—ਤਦ ਨਦਰੀ ਨੂੰ ਪਾਈਦਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਮਿਹਰ ਦਾ ਦਾਤਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ੪. ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਕਾਸ਼ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੀੜਿਆਂ ਨੂੰ ਰੀਸ ਆਈ ਹੈ। ੫. ਉਨ੍ਹਾਂ ਝੂਠਿਆਂ ਦੀਆਂ ਝੂਠੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹਨ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ॥੩੨॥

ਸਿਧਾਂਤ—ਇਸ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ‘ਹੋਇ ਇਕੀਸ’ ਦਾ ਅਰਥ ਕਈ ਸਜਣ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ‘ਇਕ ਦਾ ਰੂਪ ਹੋਈਦਾ ਹੈ’ ਜਾਂ ਇਕ ਮਿਕ ਹੋ ਜਾਈਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਵਿਚਾਰ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ ‘ਗੁਰਮਤਿ ਮਿਲਿਐ ਬੀਸ ਇਕੀਸ’।

ਇਥੇ ਵੀ ਵੀਹ ਮਗਰੋਂ ਇਕੀ ਅਤੇ ਜਪ ਵਿਚ ਵੀ ‘ਲਖ ਵੀਸ’ ਮਗਰੋਂ ‘ਇਕੀਸ’ ਫਿਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕਈ ਜਗ੍ਹਾ ਕਿਹਾ ਹੈ ‘ਚੜ੍ਹ ਇਕੀ ਪਤਿ ਪਉੜੀਆ ਦਰਗਹਿ ਪਾਏ ਮਾਣ ਨਿਮਾਣਾ’। ਇਸ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਜ਼ਾਹਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕੀ ਪਉੜੀਆਂ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਦਰਗਾਹੇ ਢੋਈ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਸਿੱਟਾ ਇਉਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ‘ਜਗਤ ਦੀ ਸਾਰੀ ਖੇਡ ਵੀਹਾਂ ਵਿਚ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੀਹਾਂ ਤੋਂ ਟੱਪ ਕੇ ਬੇਅੰਤ ਤੇ ਬੇ-ਹਿਸਾਬ ਪਦ ਵਿਚ ਪੁਜ ਜਾਈਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਜਾਪ ਕਰਦਾ ਜੀਵ ਲੇਖੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੀ ਮਿਹਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਦੁਖ ਤਾਂ ਲੇਖੇ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਹੈ।

ਉਪਦੇਸ਼—ਕਰਤਾਰ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਲੇਖੇ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਨਾ ਕਰੋ, ਲੇਖੇ ਵਿਚ ਰਿਹਾਂ ਲੇਖਾ ਦੇਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਸਿਮਰਨ ਕਰਦੇ-ਕਰਦੇ ਅਲੇਖ

ਹੋ ਜਾਓ ।

੨—ਜੋ ਪੁਰਖ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੈਂ ਰੋਜ਼ ਇੰਨਾ ਜਪ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਇੰਨੀ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹਾਂ, ਇੰਨੀਆਂ ਮਾਲਾ ਫੇਰਦਾ ਹਾਂ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੀੜਿਆਂ ਨੂੰ ਅਕਾਸ਼ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਰੀਸ ਤਾਂ ਆਈ ਹੈ, ਇਹ ਕਰਨਾ ਤੇ ਕਹਿਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਪਾਂ ਹਨ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਅਸੀਂ ਆਪ ਵੀ ਕੁਝ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਭ ਕੁਝ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ—

੧. ਆਖਣਿ ਜੋਰੁ ਚੁਪੈ ਨਹ ਜੋਰੁ ॥ ੨. ਜੋਰੁ ਨ ਮੰਗਣਿ ਦੇਣਿ ਨ ਜੋਰੁ ॥ ੩. ਜੋਰੁ ਨ ਜੀਵਣਿ ਮਰਣਿ ਨਹ ਜੋਰੁ ॥ ੪. ਜੋਰੁ ਨ ਰਾਜਿ ਮਾਲਿ ਮਨਿ ਸੋਰੁ ॥ ੫. ਜੋਰੁ ਨ ਸੁਰਤੀ ਗਿਆਨਿ ਵੀਚਾਰਿ ॥ ੬. ਜੋਰੁ ਨ ਜੁਗਤੀ ਛੁਟੈ ਸੰਸਾਰੁ ॥ ੭. ਜਿਸੁ ਹਥਿ ਜੋਰੁ ਕਰਿ ਵੇਖੈ ਸੋਇ ॥ ੮. ਨਾਨਕ ਉਤਮੁ ਨੀਚੁ ਨ ਕੋਇ ॥੩੩॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਸੁਰਤੀ ਵੇਦ । ਸੋਰੁ-ਫੁਰਨੇ ।

ਅਰਥ—੧. ਬੋਲਣ ਦਾ ਜੋਰ ਨਹੀਂ (ਤੁਰਦਾ) ਚੁਪ ਰਹਿਣ ਦਾ ਜੋਰ ਨਹੀਂ ਮੰਨੀਦਾ । ੨. ਮੰਗਣ ਦਾ ਜੋਰ ਨਾ ਕੰਮ ਸੁਆਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੇਣ ਦਾ ਜੋਰ ਵੀ ਕਿਸੇ ਲੇਖੇ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ । ੩. ਨਾ ਮਰਣ ਦਾ ਜੋਰ ਤੇ ਨਾ

ਹੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਜੋਰ ਕੰਮ ਰਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ । ੪. ਨਾ ਹੀ ਰਾਜ ਮਾਲ ਤੇ ਮਨ ਦੇ ਫੁਰਨਿਆਂ ਦਾ ਜੋਰ ਤੁਰਦਾ ਹੈ । ੫. ਵੇਦਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਵਿਚਾਰਨ ਦਾ ਜੋਰ ਵੀ ਕਿਸੇ ਲੇਖੇ ਨਹੀਂ । ੬. ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟਣ ਦੀ ਜੁਗਤੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਜੋਰ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ, ਉਹ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਮਿਹਰ ਤੋਂ ਕੀ ਕੰਮ ਬਣਦਾ ਹੈ । ੭. ਜਿਹੜਾ ਇਹ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ ਤਾਂ ਭਾਈ ਜਿਸ ਦੇ ਕੋਲ ਜੋਰ ਹੈ, ਉਹ ਬੇਸ਼ਕ ਕਰਕੇ ਵੇਖ ਲਵੇ । ੮. ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਉਥੇ ਤਾਂ ਉੱਤਮ ਤੇ ਨੀਚ ਦੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵਟੀਦੀ ॥੩੩॥

ਸਿਧਾਂਤ—ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟ ਕੇ ਮੁਕਤ ਹੋਣ ਵਾਸਤੇ ਲੋਕਾਂ ਕਈ ਤਰੀਕੇ ਅਖਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਹਨ । ਪਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮੁਖ ਮੁਖ ਸਾਧਨਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

‘ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਜਾਪ ਜਾਂ ਵਖਿਆਨ ਕਰਨੇ, ਮੋਨ ਧਾਰਨੀ, ਸੰਨਿਆਸੀ ਹੋ ਕੇ ਮੰਗ ਕੇ ਖਾਣਾ, ਦਾਨ ਦੇਣਾ, ਸਿਧ ਹੋ ਕੇ ਉਮਰ ਵਧਾ ਲੈਣੀ, ਕਾਂਸ਼ੀ ਵਿਚ ਕਲਵੱਤ ਹੇਠਾਂ ਆ ਕੇ ਜਾਂ ਗੰਗਾ ਵਿਚ ਡੁਬ ਕੇ ਮਰ ਜਾਣਾ, ਰਾਜਾ ਬਣ ਬੈਠਣਾ, ਮਨ ਦੇ ਖਿਆਲ ਦੁੜਾਨੇ, ਵੇਦਾਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨੀ, ਜਾਂ ਉੱਤਮ ਕੁਲ ਵਿਚ ਜਨਮ ਪਾਉਣਾ ਜਾਂ ਨੀਚ ਹੋਣਾ’, ਇਤਿਆਦਿਕ ਕਰਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਕਰਮ ਵੀ ਮੁਕਤੀ ਦਾਤਾ ਨਹੀਂ, ਛੁਟਕਾਰਾ ਤਾਂ ਕਰਤਾਰ ਜੀ ਦੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਮਿਲਣਾ ਹੈ ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ! ਜਦ ਮਿਹਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਮਨ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਲਗਦਾ ਹੈ । ਭਲਾ ਜਦ ਮਨ ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਰੂਪ ਹੋ ਜਾਏ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕੀ ਅਨੰਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਜੋ ਮੈਂ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੇ ਦੇਸ ਵੱਲ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ?

ਉੱਤਰ—ਹੇ ਸਿੱਖ ! ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਮਨ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਤਿਉਂ-ਤਿਉਂ ਉਸ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਪਲਟਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਆਤਮਕ ਉਨਤੀ

ਦੇ ਪੰਜ ਦਰਜੇ ਹਨ :—ਧਰਮ ਖੰਡ, ਗਿਆਨ ਖੰਡ, ਸਰਮ ਖੰਡ, ਕਰਮ ਖੰਡ ਅਤੇ ਸਚ ਖੰਡ । ਅਗੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਖੰਡਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਾਂ :—

੧. ਰਾਤੀ ਰੁਤੀ ਥਿਤੀ ਵਾਰ ॥ ੨. ਪਵਣੁ ਪਾਣੀ ਅਗਨੀ ਪਾਤਾਲ ॥ ੩. ਤਿਸੁ ਵਿਚਿ ਧਰਤੀ ਥਾਪਿ ਰਖੀ ਧਰਮ ਸਾਲ ॥ ੪. ਤਿਸੁ ਵਿਚਿ ਜੀਅ ਜੁਗਤਿ ਕੇ ਰੰਗ ॥ ੫. ਤਿਨ ਕੇ ਨਾਮ ਅਨੇਕ ਅਨੰਤ ॥ ੬. ਕਰਮੀ ਕਰਮੀ ਹੋਇ ਵੀਚਾਰੁ ॥ ੭. ਸਚਾ ਆਪਿ ਸਚਾ ਦਰਬਾਰੁ ॥ ੮. ਤਿਥੈ ਸੋਹਨਿ ਪੰਚ ਪਰਵਾਣੁ ॥ ੯. ਨਦਰੀ ਕਰਮਿ ਪਵੈ ਨੀਸਾਣੁ ॥ ੧੦. ਕਚ ਪਕਾਈ ਓਥੈ ਪਾਇ ॥ ੧੧. ਨਾਨਕ ਗਇਆ ਜਾਪੈ ਜਾਇ ॥੩੪॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਰਾਤੀ-ਰਾਤਾਂ, ਰਾਤਾਂ ਕਹਿਣ ਨਾਲ ਦਿਨ ਵਿਚਾਲੇ ਆਪੇ ਹੀ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਰਾਤ ਦਿਨ । ਰੁਤੀ-ਰੁਤਾਂ, ਮੌਸਮ, ਜੋ ੬ ਕਹੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਪਰ ਕਈ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਹਦ ਦੇ ਮੌਸਮ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਥਿਤੀ-ਚੰਦ ਦੇ ਲਹਾਉ ਚੜ੍ਹਾਉ ਦੇ ਭੇਦ ਕਰਕੇ ੧੫ ਥਿਤਾਂ ਹਨ । ਧਰਮਸਾਲ-ਧਰਮ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ । ਜੁਗਤਿ-ਵਿਉਂਤ, ਪ੍ਰਕਾਰ । ਅਨੰਤ-ਬੇਅੰਤ । ਕਰਮੀ-ਫਰਮ ਵਾਲਾ, ਜੀਵ । ਪੰਚ-ਗੁਰਮੁਖ ਪੁਰਸ਼ । ਕਰਮਿ-ਬਖਸ਼ਸ਼ । ਕਚ ਪਕਾਈ ਕੱਚਾ

ਪੱਕਾ, ਝੂਠਾ ਸੱਚਾ ।

ਅਰਥ—੧. ਦਿਨ, ਰਾਤ, ਰੁਤਾਂ, ਥਿੱਤਾਂ ਤੇ ਵਾਰ । ੨. ਹਵਾ, ਪਾਣੀ, ਅੱਗ ਤੇ ਪਤਾਲ ਇਹ ਸਭ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਰਚਨਾ । ੩. ਉਸ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਧਰਮ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਕਰਤਾਰ ਨੇ ਧਰਤੀ ਬਣਾ ਰੱਖੀ ਹੈ । ੪. ਉਸ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵ ਤੇ ਰੰਗ ਹਨ । ੫. ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਅਨੇਕਾਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ । ੬. ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਉਥੇ ਵਿਚਾਰ ਹੋਵੇਗੀ । ੭. ਜਿਥੇ ਸੱਚਾ ਆਪਣਾ ਸੱਚਾ ਦਰਬਾਰ ਲਾਈ ਬੈਠਾ ਹੈ । ੮. ਉਥੇ ਪੰਚ ਸੋਭਾ ਪਾਉਂਦੇ ਤੇ ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ੯. ਕ੍ਰਿਪਾਲੂ ਦੀ ਮਿਹਰ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਪੰਚ ਹੋ ਸਕੀਦਾ ਹੈ । ੧੦. ਉਥੇ ਕੱਚੇ ਪੱਕੇ ਪਰਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ੧੧. ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਥੇ ਗਿਆਂ ਹੀ ਸੱਚਾ ਝੂਠਾ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ॥੩੪॥

ਸਿਧਾਂਤ—ਜਦ ਜਗਤਾਸੂ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਲਗਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਤਮਾ ਧਰਮ ਖੰਡ ਵਿਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਧਰਮ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ‘ਫਰਜ਼-ਡਿਊਟੀ’ । ਅਰਥਾਤ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਗਤਾਸੂ ਨੂੰ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਫੁਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਰਤਾਰ ਨੇ ਰਾਤ, ਦਿਨ, ਥਿਤ, ਵਾਰ, ਹਵਾ, ਪਾਣੀ, ਅੱਗ, ਪਤਾਲ, ਧਰਤੀ ਆਦਿਕ ਜੋ ਸਾਜੇ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਜੋ ਫਰਜ਼ ਧਰਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਡਿਊਟੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲਾਈ ਹੈ, ਇਹ ਆਪਣੇ ਫਰਜ਼ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਲ ਰਹੇ ਹਨ, ਕਦੇ ਇਕ ਸੈਕੰਡ ਦਾ ਵੀ ਹੋਰ ਫੇਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ । ਇਵੇਂ ਮੇਰਾ ਵੀ ਕੋਈ ਫਰਜ਼ ਹੈ । ਜਦ ਜੀਵ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਫਰਜ਼ ਸੁੱਝਾ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਰੋਜ਼ ਦੇ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਕਰਮਾਂ ਵਲ ਨਜ਼ਰ ਦੌੜਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਚੇਤਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਹੋਵੇਗੀ, ਲੇਖਾ ਦੇਣਾ ਪਵੇਗਾ । ਜਦ ਲੇਖਾ ਦੇਣ ਦਾ ਖਿਆਲ ਆਇਆ ਤਾਂ ਮਨ ਨੂੰ ਪੂਰ ਪਈ ਤੇ ਹੁਕਮ ਚੇਤੇ ਆਇਆ—‘ਜਿਨੀ ਕੰਮੀ ਨਾਹਿ ਗੁਣ ਤੇ ਕੰਮੜੇ ਵਿਸਾਰ ॥ ਮਤਿ ਸਰਮਿੰਦਾ ਬੀਵਈ ਸਾਈ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ॥’

ਇਸ ਮਹਾਂ ਵਾਕ ਨੇ ਦਰਬਾਰ ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਅੱਖਾਂ ਅਗੇ ਲੈ ਆਂਦਾ । ਤਦ ਤਾਂ ਸਾਫ ਦਿੱਸਣ ਲਗ ਪਿਆ ਜੋ ਸੱਚੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਸੱਚੇ ਨੂੰ ਢੋਈ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਬੁਠੇ ਸੱਚੇ ਦੀ ਕਸਵੱਟੀ ਉਥੇ ਹੈ—

‘ਜਿਨ੍ਹ ਮਨਿ ਹੋਰੁ ਮੁਖਿ ਹੋਰੁ ਸਿ ਕਾਂਢੇ ਕਚਿਆ॥’

[ਆਸਾ ਫਰੀਦ ਜੀ

ਬਸ ! ਇਹ ਧਰਮ ਖੰਡ ਦਾ ਰੂਪ ਹੈ; ਅਤੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਲ ਜਾ ਰਹੀ ਆਤਮਾ ਦਾ ਇਹ ਪਹਿਲਾ ਦਰਜਾ ਹੈ ।

੧. ਧਰਮ ਖੰਡ ਕਾ ਏਹੋ ਧਰਮੁ ॥ ੨. ਗਿਆਨ ਖੰਡ ਕਾ ਆਖਹੁ ਕਰਮੁ ॥ ੩. ਕੇਤੇ ਪਵਣ ਪਾਣੀ ਵੈਸੰਤਰ ਕੇਤੇ ਕਾਨ ਮਹੇਸ ॥ ੪. ਕੇਤੇ ਬਰਮੇ ਘਾੜਤਿ ਘੜੀਅਹਿ ਰੂਪ ਰੰਗ ਕੇ ਵੇਸ ॥ ੫. ਕੇਤੀਆ ਕਰਮ ਭੂਮੀ ਮੇਰ ਕੇਤੇ ਕੇਤੇ ਧੂ ਉਪਦੇਸ ॥ ੬. ਕੇਤੇ ਇੰਦ ਚੰਦ ਸੂਰ ਕੇਤੇ ਕੇਤੇ ਮੰਡਲ ਦੇਸ ॥ ੭. ਕੇਤੇ ਸਿਧ ਬੁਧ ਨਾਥ ਕੇਤੇ ਕੇਤੇ ਦੇਵੀ ਵੇਸ ॥ ੮. ਕੇਤੇ ਦੇਵ ਦਾਨਵ ਮੁਨਿ ਕੇਤੇ ਕੇਤੇ ਰਤਨ ਸਮੁੰਦ ॥ ੯. ਕੇਤੀਆ ਖਾਣੀ ਕੇਤੀਆ ਬਾਣੀ ਕੇਤੇ ਪਾਤ ਨਰਿੰਦ ॥ ੧੦. ਕੇਤੀਆ ਸੁਰਤੀ ਸੇਵਕ ਕੇਤੇ ਨਾਨਕ ਅੰਤੁ ਨ ਅੰਤੁ ॥੩੫॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਕਾਨ-ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ । ਮਹੋਸ-ਸ਼ਿਵ ਜੀ । ਕਰਮ ਭੂਮੀ-
ਕਰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ, ਸੁਭ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ । ਮੇਰ-ਸੁਮੇਰ ।
ਧੂ-ਧਰੂਹ, ਧਰੁਵ । ਉਪਦੇਸ-ਉਪਦੇਸਟਾ, ਧਰੁਵ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ
ਨਾਰਦ । ਪਾਤਿ ਨਰਿੰਦ-ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ, ਸੁਲਤਾਨ, ਚਕ੍ਰ ਵਰਤੀ ਰਾਜੇ ।
ਸੁਰਤੀ-ਵੇਦ ।

ਅਰਥ—੧. ਧਰਮ ਖੰਡ ਦਾ ਏਹੋ ਧਰਮ ਹੈ ਜੋ ਪਿਛੇ ਕਹਿ ਚੁਕੇ
ਹਾਂ । ੨. ਹੁਣ ਗਿਆਨ ਖੰਡ ਦਾ ਕਰਮ ਆਖਦੇ ਹਾਂ । ੨. ਕਿੰਨੇ ਹੀ
ਪੌਣ ਪਾਣੀ ਤੇ ਅੱਗਾਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਤੇ ਸ਼ਿਵ ਜੀ ਹਨ ।
੪. ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਘਾੜਤ ਘੜਨ ਵਾਲੇ ਬ੍ਰਹਮੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਿੰਨੇ ਹੀ
ਰੂਪਾਂ ਰੰਗਾਂ ਦੇ ਭੇਖ ਹਨ । ੫. ਕਿੰਨੀਆਂ ਕਰਮ ਭੂਮੀਆਂ, ਕਿੰਨੇ ਸੁਮੇਰ
ਪਰਬਤ, ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਧਰੂਹ ਤੇ ਨਾਰਦ ਹਨ । ੬. ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਇੰਦ੍ਰ, ਚੰਦ੍ਰਮਾ
ਤੇ ਸੂਰਜ ਹਨ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਮੰਡਲ ਤੇ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਦੇਸ ਹਨ । ੭. ਕਿੰਨੇ
ਹੀ ਸਿਧ ਤੇ ਬੁਧ ਅਤੇ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਦੇਵੀਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਹਨ । ੮. ਕਿੰਨੇ ਹੀ
ਰਤਨ ਅਤੇ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਹਨ । ੯. ਕਿੰਨੀਆਂ ਖਾਣੀਆਂ ਹਨ, ਕਿੰਨੀਆਂ ਹੀ
ਬਾਣੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਚਕ੍ਰ ਵਰਤੀ ਰਾਜੇ ਹਨ । ੧੦. ਕਿੰਨੇ ਹੀ
ਵੇਦ ਹਨ, ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਸ਼ੇਵਕ ਹਨ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਇਥੇ ਵੀ
ਬਸ ਨਹੀਂ ॥੩੫॥

ਸਿਧਾਂਤ—ਧਰਮ ਖੰਡ ਵਿਚ ਇਕ ਇਕ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਸੂਝ ਪਈ । ਹੁਣ
ਬਿਰਤੀ ਨੇ ਹੋਰ ਹੁਲਾਰਾ ਖਾਧਾ, ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਿਚ ਗਈ । ਅਗੇ ਇਕ
ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਹੁਣ ਪਤਾ ਲੱਗਾ :—

“ਰੋਮਿ ਰੋਮਿ ਵਿਚਿ ਰਖਿਓਨਿ ਕਰਿ ਬ੍ਰਹਮੰਡਿ ਕਰੋੜਿ ਸੁਮਾਰਾ ॥”

[ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ

ਜੋ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਇਕ ਇਕ ਰੋਮ ਵਿਚ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਹਨ । ਜਦ
ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਹੀ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਨਜ਼ਰ ਆਏ ਤਾਂ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਅੰਦਰ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਪਦਾਰਥਾਂ

ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕੌਣ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਇਸ ਲਈ ਹਰੇਕ ਪਦਾਰਥ ਨੂੰ 'ਕਿੰਨੇ' ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਇਉਂ ਸਮਝ ਸੌਖੀ ਆ ਸਕੇਗੀ :—

‘ਇਕਸਿ ਇਕਸਿ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਵਿਚ ਦਸਿ ਦਸਿ ਕਰਿ ਅਵਤਾਰ
ਉਤਾਰਾ ॥’ [ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ

ਨਿਰੰਕਾਰ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਇਕ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਵਿਚ ਦਸ ਦਸ ਅਵਤਾਰ ਭੇਜੇ ਹਨ । ਜਦ ਗਿਆਨ ਖੰਡ ਵਿਚ ਪੁਜੇ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਹੀ ਕਰੋੜਾਂ ਨਜ਼ਰ ਆਏ ਤਾਂ ਅਵਤਾਰ ਤਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਦਸ ਗੁਣਾਂ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣਗੇ । ਇਕ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਵਿਚ ਇਕੋ ਹੀ ਚੰਦ, ਸੂਰਜ, ਸ਼ਿਵ ਜੀ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਹਨ । ਪਰ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਬ੍ਰਹਮੰਡਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਹੀ ਦਿਸਣਗੇ । ਇਕ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਵਿਚ ਚਾਰ ਖਾਣੀਆਂ, ਚਾਰ ਬਾਣੀਆਂ ਤੇ ਚਾਰ ਵੰਦ ਹਨ, ਪਰ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਬ੍ਰਹਮੰਡਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਕਈ ਖਾਣੀਆਂ, ਕਈ ਬਾਣੀਆਂ ਤੇ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਵੰਦ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣਗੇ । ਇਸ ਲਈ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਗਿਆਨ ਖੰਡ ਵਿਚ ਗਿਆਂ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਅੰਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ । ਇਹ ਗਿਆਨ ਖੰਡ ਅਵਸਥਾ ਆਤਮਾ ਦੀ ਉਨਤੀ ਦਾ ਦੂਜਾ ਦਰਜਾ ਹੈ ।

੧. ਗਿਆਨ ਖੰਡ ਮਹਿ ਗਿਆਨੁ ਪਰਚੰਡੁ ॥
੨. ਤਿਥੈ ਨਾਦ ਬਿਨੋਦ ਕੋਡ ਅਨੰਦੁ ॥ ੩. ਸਰਮ ਖੰਡ ਕੀ ਬਾਣੀ ਰੂਪੁ ॥ ੪. ਤਿਥੈ ਘਾੜਤਿ ਘੜੀਐ ਬਹੁਤੁ ਅਨੂਪੁ ॥ ੫. ਤਾ ਕੀਆ ਗਲਾ ਕਥੀਆ ਨਾ ਜਾਹਿ ॥ ੬. ਜੇ ਕੋ ਕਹੈ ਪਿਛੈ ਪਛੁਤਾਇ ॥ ੭. ਤਿਥੈ ਘੜੀਐ

ਸੁਰਤਿ ਮਤਿ ਮਨਿ ਬੁਧਿ ॥ ੮. ਤਿਥੈ ਘੜੀਐ
ਸੁਰਾ ਸਿਧਾ ਕੀ ਸੁਧਿ ॥੩੬॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਪਰਚੰਡ-ਤੇਜ । ਨਾਦ-ਸ਼ਬਦ । ਬਿਨੋਦ-ਤਮਾਸ਼ੇ, ਖੇਡਾਂ । ਕੋਡ-ਕ੍ਰੋੜਾਂ । ਅਨੂਪੁ-ਅਨੋਖੀ । ਸੁਰਤਿ-ਧਿਆਨ । ਮਤਿ-ਸਮਝਨ ਵਾਲੀ ਬਿਰਤੀ । ਮਨ-ਸੰਕਲਪ ਵਿਕਲਪ ਵਾਲੀ ਬਿਰਤੀ । ਬੁਧਿ-ਵਿਚਾਰਨ ਵਾਲੀ ਸ਼ਕਤੀ । ਸੁਧਿ-ਸਮਝ ਗਿਆਤ । ਸੁਰਾ-ਦੇਵਤਿਆਂ ।

ਅਰਥ—੧. ਗਿਆਨ ਖੰਡ ਵਿਚ ਗਿਆਨ ਦਾ ਤੇਜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ੨. ਉਥੇ ਤਾਂ ਸ਼ਬਦ ਤੇ ਤਮਾਸ਼ਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਕ੍ਰੋੜ ਹਿੱਸੇ ਅਨੰਦ ਹੈ । ੩. ਸਰਮ ਖੰਡ ਦੀ ਬਾਣੀ ਰੂਪ ਵਾਲੀ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਸੋਹਣੀ ਹੈ । ੪. ਉਥੇ ਤਾਂ ਬਾਣੀ ਦੀ ਬਹੁਤ ਅਨੋਖੀ ਘਾੜਤ ਘੜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ੫. ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਹੀਆਂ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀਆਂ । ੬. ਜੇ ਕੋਈ ਕਹੇਗਾ ਤਾਂ ਮਗਰੋਂ ਪਛਤਾਏਗਾ । ੭. ਉਥੇ ਸੁਰਤ, ਮਤਿ ਮਨ ਤੇ ਬੁਧੀ ਘੜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ੮. ਉਥੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਤੇ ਸਿਧਾਂ ਵਾਲੀ ਸਮਝ ਵੀ ਘੜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ॥੩੬॥

ਸਿਧਾਂਤ—ਪਿਛੇ ਦਸਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਕਿ ਗਿਆਨ ਖੰਡ ਵਿਚ ਗਿਆਨ ਦਾ ਉਜਾਲਾ ਹੋਇਆ ਪਰ ਉਹ ਉਜਾਲਾ ਬਹੁਤ ਤੇਜ ਹੈ । ਬਹੁਤ ਤੇਜ ਵਾਲੀ ਚੀਜ਼ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਡਰਾਉਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਨਾਲ ਦੱਸ ਦਿਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਤੇਜ ਦੁਖਦਾਈ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਅਨੰਦ ਦਾਤਾ ਹੈ, ਅਨੰਦ ਵੀ ਉਹ ਜਿਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਅਨੰਦ ਨਹੀਂ । ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਫਸੇ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਰਾਗ ਤਮਾਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਹੀ ਸੂਝ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲੋਂ ਓਹ ਕਰੋੜ ਹਿੱਸੇ ਵਧ ਕੇ ਅਨੰਦ ਹੈ ।

ਜਦ ਗਿਆਨ ਖੰਡ ਤੋਂ ਸੁਰਤ ਉੱਚੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸਰਮ ਖੰਡ ਵਿਚ ਪੁਜਦੀ ਹੈ । ‘ਸਰਮ’ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ‘ਸੰਕੋਚਨਾ’ ਸਰਮਾਕਲ ਪੁਰਸ਼ ਹਰ ਗੱਲ ਤੋਂ ਸੰਕੋਚ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਹਰ ਵੇਲੇ ਡਰੂ-ਡਰੂ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ

ਹੈ। ਬੋਲਦਾ ਘੱਟ ਹੈ, ਜੇ ਬੋਲਦਾ ਵੀ ਹੈ ਬਹੁਤ ਹੌਲੀ ਮਿਠਾ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ। ਇਸੇ ਲਈ ਕਿਹਾ ਹੈ ਸ਼ਰਮ ਖੰਡ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਰੂਪ ਵਾਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਹਰ ਵੇਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੁਰਤ ਇਕ ਦੇ ਧਿਆਨ, ਇਕ ਦੀ ਵੀਚਾਰ, ਇਕ ਦੇ ਖਿਆਲ ਤੇ ਇਕੋ ਦੇ ਚਿੰਤਨ ਵਿਚ ਲਗੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਹੈ ਸੁਰਤ, ਮਤ, ਮਨ ਤੇ ਬੁਧ ਦਾ ਘੜਨਾ ਅਰਥਾਤ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸੁਰਤ, ਮਤ, ਮਨ ਤੇ 'ਬੁਧਿ ਬਦਲੀ ਸਿਧਿ ਪਾਈ।' ਫਿਰ ਸਮਝ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਿਧ ਤੇ ਦੇਵਤਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਜੋ ਇਸ ਪਦ ਵਿਚ ਪੁਜੇ ਹਨ, ਓਹੀ ਸਿਧ ਤੇ ਦੇਵਤੇ ਹਨ ਇਹ ਹੈ 'ਦੇਵਤਿਆਂ ਤੇ ਸਿਧਾਂ ਦੀ ਸੁਧ ਦਾ ਘੜੇ ਜਾਣਾ।'

੧. ਕਰਮ ਖੰਡ ਕੀ ਬਾਣੀ ਜੋਰੁ ॥ ੨. ਤਿਥੈ ਹੋਰੁ ਨ ਕੋਈ ਹੋਰੁ ॥ ੩. ਤਿਥੈ ਜੋਧ ਮਹਾਬਲ ਸੂਰ ॥ ੪. ਤਿਨ ਮਹਿ ਰਾਮੁ ਰਹਿਆ ਭਰਪੂਰ ॥ ੫. ਤਿਥੈ ਸੀਤੋ ਸੀਤਾ ਮਹਿਮਾ ਮਾਹਿ ॥ ੬. ਤਾ ਕੇ ਰੂਪ ਨ ਕਥਨੇ ਜਾਹਿ ॥ ੭. ਨਾ ਓਹਿ ਮਰਹਿ ਨ ਠਾਗੇ ਜਾਹਿ ॥ ੮. ਜਿਨ ਕੈ ਰਾਮੁ ਵਸੈ ਮਨ ਮਾਹਿ ॥ ੯. ਤਿਥੈ ਭਗਤ ਵਸਹਿ ਕੇ ਲੋਅ ॥ ੧੦. ਕਰਹਿ ਅਨੰਦੁ ਸਚਾ ਮਨਿ ਸੋਇ ॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਕਰਮ-ਬਖਸ਼ਿਸ਼। ਸੀਤੋ-ਸੀਤਾ ਦਾ ਪਤੀ, ਰਾਮਚੰਦਰ।
ਹੋਰੁ-ਹੋਰਨਾ, ਰੋਕਣਾ।

ਅਰਥ—੧. ਕਰਮ ਖੰਡ ਦੀ ਬਾਣੀ ਜੋਰ ਵਾਲੀ ਹੈ । ੨. ਉਥੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਹੋੜਨ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਹੈ । ੩. ਉਥੇ ਜੋਧੇ, ਮਹਾਂ ਬਲੀ ਤੇ ਸੂਰਮੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ੪. ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਰਾਮ ਪੂਰਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ । ੫. ਉਥੇ ਰਾਮ ਚੰਦ ਤੇ ਸੀਤਾ ਵੀ ਮਹਿਮਾ ਵਿਚ ਲਗੇ ਹੋਏ ਹਨ । ੬. ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਕਹੇ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ । ੭. ਨਾ ਉਹ ਮਰਦੇ ਹਨ, ਨਾ ਠੱਗੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ੮. ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਰਾਮ ਵਸਦਾ ਹੈ । ੯. ਉਥੇ ਕੋਈ ਭਗਤ ਲੋਕ ਹੀ ਜਾ ਕੇ ਵਸਦੇ ਹਨ । ੧੦. ਉਸ ਸੱਚੇ ਨੂੰ ਮਨ ਵਿਚ ਵਸਾ ਕੇ ਭਗਤ ਜਨ ਅਨੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਸਿਧਾਂਤ—ਪਿਛਲੀ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਸਰਮ ਖੰਡ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਜਦ ਆਤਮਾ ਉਸ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੀ ਹੈ । ਰੱਬ ਦਾ ਫਜ਼ਲ ਹੁੰਦੇ ਹੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਜੋਰ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਜੋ ਮੂੰਹੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ, ਪੂਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਉਸ ਪਦ ਤੇ ਪੁਜ ਕੇ ਰੁਕਣ ਨੂੰ ਜਗ੍ਹਾ ਨਹੀਂ । ਧਰਮ ਖੰਡ, ਗਿਆਨ ਖੰਡ, ਸਰਮ ਖੰਡ ਤੋਂ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਡਿਗਣ ਦਾ ਖਤਰਾ ਹੈ, ਪਰ ਕਰਮ ਖੰਡ ਵਿਚ ਉਹ ਭਉ ਮਿਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਸੇ ਲਈ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਉਥੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਰੋਕਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਪਰ ਉਥੇ ਪਹੁੰਚਨਾ ਮਹਾਂ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ ।

ਨਾਨਕ ਸੋ ਸੂਰਾ ਵਰਿਆਮੁ

ਜਿਨਿ ਵਿਚਹੁ ਦੁਸਟੁ ਅਹੰਕਰਣੁ ਮਾਰਿਆ ॥

[ਸਲੋਕ ਮ: ੩

ਹੰਕਾਰ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਾਲੇ ਮਹਾਂ ਬਲੀ ਸੂਰਮੇ ਉਥੇ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਰਾਮ ਦਾ ਵਾਸਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਹਰ ਛਿਨ, ਹਰ ਸਮੇਂ, ਹਰ ਘੜੀ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਬਿਤਾਂਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਲਈ ਨਾ ਉਹ ਮਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਵਿਕਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਠਗ

ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਹੁਣ ਇਥੇ ਇਕ ਧੌਖਾ ਲਗ ਸਕਦਾ ਸੀ । ਕਿਉਂਕਿ ਆਪ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ, ਜੋ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ 'ਰਾਮ' ਵਸਦਾ ਹੈ । ਰਾਮ ਪਦ ਤੋਂ ਟਪਲਾ ਲਗ ਸਕਦਾ ਸੀ । ਕਿਉਂਕਿ 'ਰਾਮ' ਤਰੇਤੇ ਦੇ ਅਵਤਾਰ ਦਾ ਨਾਮ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਗੁਰਸਿਖ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂ ਟਪਲਾ ਦੇ ਸਕਦੇ ਸਨ । ਇਸ ਲਈ ਆਪ ਨੇ ਕਿਹਾ 'ਸੀਤੋ ਸੀਤਾ' ਸੀਤਾ ਦਾ ਪਤੀ ਤੇ ਸੀਤਾ ਵੀ ਉਸੇ ਰਾਮ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਵਿਚ ਲਗੇ ਹੋਏ ਹਨ । ਸੀਤਾ ਪਤਿ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਜਿਸ ਰਾਮ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਓਹੀ ਕਰਮ ਖੰਡ ਦੇ ਵਸਨੀਕਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਵਸਦਾ ਹੈ ।

੧੧. ਸਚ ਖੰਡਿ ਵਸੈ ਨਿਰੰਕਾਰੁ ॥ ੧੨. ਕਰਿ ਕਰਿ ਵੇਖੈ ਨਦਰਿ ਨਿਹਾਲ ॥ ੧੩. ਤਿਥੈ ਖੰਡ ਮੰਡਲ ਵਰਭੰਡ ॥ ੧੪. ਜੇ ਕੋ ਕਥੈ ਤ ਅੰਤ ਨ ਅੰਤ ॥ ੧੫. ਤਿਥੈ ਲੋਅ ਲੋਅ ਆਕਾਰ ॥ ੧੬. ਜਿਵ ਜਿਵ ਹੁਕਮੁ ਤਿਵੈ ਤਿਵ ਕਾਰ ॥ ੧੭. ਵੇਖੈ ਵਿਗਸੈ ਕਰਿ ਵੀਚਾਰੁ ॥ ੧੮. ਨਾਨਕ ਕਥਨਾ ਕਰੜਾ ਸਾਰੁ ॥੩੭॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਵਿਗਸੈ-ਅਨੰਦ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਸਾਰੁ-ਸਰੋਸ਼ਟ, ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਜਾਂ ਲੋਹਾ । ਕਰੜਾ-ਸਖਤ । ਲੋਅ-ਲੋਕ । ਆਕਾਰ-ਸ਼ਕਲ, ਵਜੂਦ, ਸਰੀਰ । ਕਰਿ-ਬਨੇ ਬਨਾਉ ।

ਅਰਥ—੧੧. ਸੱਚਖੰਡ ਵਿਚ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਸਦਾ ਹੈ। ੧੨. ਜੋ ਬਨੇ ਬਨਾਉ ਨੂੰ ਵੇਖਦਾ ਤੇ ਮਿਹਰ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਨਿਹਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ੧੩. ਜਿੰਨੇ ਕੁ ਉਥੇ, ਖੰਡ, ਮੰਡਲ ਤੇ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਹਨ। ੧੪. ਜੇ ਕੋਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਹਾਰ ਕੇ ਏਹੋ ਕਹੇਗਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ, ਅੰਤ ਨਹੀਂ। ੧੫. ਉਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਆਕਾਰਾਂ ਦਾ ਵੀ ਅੰਤ ਨਹੀਂ। ੧੬. ਜਿਉਂ-ਜਿਉਂ ਉਸ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਿਉਂ-ਤਿਉਂ ਉਹ ਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ੧੭. ਨਿਰੰਕਾਰ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਵੇਖ ਕੇ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰਕੇ ਭਗਤ ਜਨ ਅਨੰਦ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ੧੮. ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਉਥੋਂ ਦੇ ਹਾਲ ਦਾ ਕਥਨ ਕਰਨਾ ਵੀ ਲੋਹੇ ਵਰਗਾ ਕਰੜਾ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਹੈ ॥੩੭॥

ਸਿਧਾਂਤ—ਜਦ ਕਰਮ ਖੰਡ ਤੋਂ ਆਤਮਾ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਅੱਗੇ ਸਚਖੰਡ ਵਿਚ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਚਖੰਡ ਖੁਦ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦਾ ਏਸ ਹੈ। ਉਥੇ ਤਾਂ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੀ ਲੁੱ ਲੁੱ ਵਿਚ ਲੱਖਾਂ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਹਨ। ਇਕ ਇਕ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਵਿਚ ਕਈ ਕਈ ਖੰਡ ਤੇ ਮੰਡਲ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇ? ਹਾਰ ਕੇ ਬੇਅੰਤ ਬੇਅੰਤ ਕਿਹਾ, ਸੁਕਰ ਵਿਚ ਜੀਭ ਰੱਤੀ ਗਈ। ਉਥੋਂ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਸੁਕਰ ਦੇ ਹੀ ਰੂਪ ਹਨ, ਮਿਹਰ ਦੇ ਪੁਤਲੇ ਹਨ। ਉਹ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਅਨੰਦ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਰਹੇ ਤੇ ਸਦਕੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਕਬੀਰ ਚਰਨ ਕਮਲ ਕੀ ਮਉਜ ਕੇ ਕਹਿ ਕੈਸੇ ਉਨਮਾਨ ॥

ਕਹਿਬੇ ਕਉ ਸੋਭਾ ਨਗੀ ਦੇਖਾ ਹੀ ਪਰਵਾਨੁ ॥

[ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀ

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ! ਆਪ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਥਨ ਕਰਨਾ ਵੀ ਲੋਹੇ ਵਰਗਾ ਕਰੜਾ ਹੈ। ਪਰ ਕਰੜਾ ਲੋਹਾ ਵੀ ਭੱਠੀ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਨਰਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਉਸ ਨੂੰ ਮਨ-ਮਰਜ਼ੀ ਅਨੁਸਾਰ

ਮੋੜ ਗੋੜ ਲਈਦਾ ਹੈ । ਇਵੇਂ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ਕਥਨ ਵੀ ਤਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇਗਾ ?

ਉੱਤਰ—

੧. ਜਤੁ ਪਾਹਾਰਾ ਧੀਰਜੁ ਸੁਨਿਆਰੁ ॥ ੨. ਅਹਰਣਿ ਮਤਿ ਵੇਦੁ ਹਥੀਆਰੁ ॥ ੩. ਭਉ ਖਲਾ ਅਗਨਿ ਤਪ ਤਾਉ ॥ ੪. ਭਾਂਡਾ ਭਾਉ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਤਿਤੁ ਢਾਲਿ ॥ ੫. ਘੜੀਐ ਸਬਦੁ ਸਚੀ ਟਕਸਾਲ ॥ ੬. ਜਿਨ ਕਉ ਨਦਰਿ ਕਰਮੁ ਤਿਨ ਕਾਰ ॥ ੭. ਨਾਨਕ ਨਦਰੀ ਨਦਰਿ ਨਿਹਾਲ ॥੩੮॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਜਤੁ=ਇੰਦਰੇ ਜਿਤਨੇ । ਪਾਹਾਰਾ=ਸੁਨਿਆਰੇ ਦੀ ਭੱਠੀ ਜਾਂ ਦੁਕਾਨ । ਵੇਦੁ=ਗਿਆਨ । ਹਥੀਆਰੁ=ਹਥੋੜਾ । ਨਦਰਿ ਕਰਮੁ=ਕ੍ਰਿਪਾ ਦੀ ਨਜ਼ਰ । ਨਦਰਿ-ਨਜ਼ਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ।

ਅਰਥ—੧. ਜਤ ਦੀ ਭੱਠੀ ਤੇ ਧੀਰਜ ਸੁਨਿਆਰਾ ਹੋਵੇ । ੨. ਬੁਧੀ ਦੀ ਅਹਿਰਣ ਤੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਹਥੋੜਾ ਹੋਵੇ । ੩. ਡਰ ਦੀ *ਖਲ (ਧੌਕਨੀ)

* ਸਾਭੇ ਇਕ ਮਿੱਤਰ ਜੀ ਨੇ 'ਖਲਾ' ਪਦ ਉਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਨੋਟ ਚਾੜ੍ਹ ਕੇ ਸਾਬਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ 'ਖਲਾ' ਨੂੰ ਬਿੰਦੀ ਨਹੀਂ ਇਸ ਲਈ ਇਕ ਵਚਨ ਹੈ । ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਨਵਾ ਖੰਡਾ, ਜੀਆ' ਆਦਿਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਉਪਰ ਬਿੰਦੀ ਨਹੀਂ, ਅਤੇ ਹਨ ਵੀ ਬਹੁ ਵਚਨ । ਜਪੁ ਵਿਚ ਦੋ ਜਗ੍ਹਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਬਿੰਦੀ ਹੋਰ ਥੇ ਆਈ ਹੀ ਨਹੀਂ । ਬਹੁਤ ਲਿਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਏਨਾਂ ਹੀ ਬਹੁਤ ਹੈ ।

ਤੇ ਤਪ ਦੀ ਅੱਗ ਬਲੇ । ੪. ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਭਾਂਡਾ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਇਆ ਜਾਏ । ੫. ਅਜੇਹੀ ਸੱਚੀ ਟਕਸਾਲ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਘੜਿਆ ਜਾਏ ਤਾਂ ਉਸ ਨਾਲ ਕਥਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ । ੬. ਪਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਇਹ ਕਾਰ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ । ੭. ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਫਿਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਨਿਹਾਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ॥੩੮॥

ਸਿਧਾਂਤ—੧. ਜਗਜਾਸੂ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ 'ਜਤੁ' ਗੁਣ ਵਾਲਾ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ । ਜਤ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਇੰਦਰੇ ਕਾਬੂ ਰਖਣੇ । ਇਕ ਆਦਮੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ, ਵਿਆਹ ਨਹੀਂ ਕਰਾਉਂਦਾ, ਪਰ ਮਨ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਫਿਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਜਤੀ ਨਹੀਂ ਕਹਾ ਸਕਦਾ, ਅਤੇ ਇਸਤਰੀ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋਣਾ ਗੁਰਸਿਖੀ ਵਿਚ ਮਨੁ ਵੀ ਹੈ । ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ : 'ਏਕਾ ਨਾਰੀ ਜਤੀ ਹੋਇ ਪਰ ਨਾਰੀ ਧੀ ਭੈਣ ਵਖਾਣੈ ।' ਅਰਥਾਤ ਅੱਰਤ ਇਮਾਨ ਕੋਲ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਡਿੱਗਣ ਦਾ ਡਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਮਨ ਰੱਜੇ ਹੋਏ ਪੁਰਸ਼ ਵਾਂਗੂੰ ਬੇਪਰਵਾਹ ਫਿਰਦਾ ਹੈ । ਪਰ ਜੇਕਰ ਇਸਤਰੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਭੁਖੇ ਪੁਰਸ਼ ਵਾਂਗੂੰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਖਾਊ ਖਾਊ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਜਗਜਾਸੂ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਗ੍ਰਹਿਸਤੀ ਹੋ ਕੇ ਨਿਜ ਨਾਰੀ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਹੀ ਪੂਰਨ ਹੋਵੇ ।

੨—ਜਗਜਾਸੂ ਦਾ ਦੂਜਾ ਗੁਣ ਹੈ ਧੀਰਜ । ਧੀਰਜੀ ਹੋਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ । ਗ੍ਰਹਿਸਤ ਵਿਚ ਕਦੇ ਦੁਖ ਤੇ ਕਦੇ ਸੁਖ । ਦੁਖ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਘਬਰਾਨਾ ਨਹੀਂ, ਤੇ ਸੁਖ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਫੁਲਣਾ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਹਨ ਧੀਰਜੀ ਦੇ ਲੱਛਣ । ਸਗੋਂ ਹਰ ਸਮੇਂ ਤੇ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਧੀਰਜੀ ਕਰਿੰਦਾ ਹੈ :—

ਜੇ ਸੁਖੁ ਦੇਹਿ ਤ ਤੁਝਹਿ ਅਰਾਧੀ ਦੁਖਿ ਭੀ ਤੁਝੈ ਧਿਆਈ
॥੨॥ ਜੇ ਭੁਖ ਦੇਹਿ ਤ ਇਤ ਹੀ ਰਾਜਾ ਦੁਖ ਵਿਚਿ ਸੁਖ
ਮਨਾਈ ॥੩॥ ਤਨੁ ਮਨੁ ਕਾਟਿ ਕਾਟਿ ਸਭੁ ਅਰਪੀ ਵਿਚਿ

ਅਗਨੀ ਆਪੁ ਜਲਾਈ ॥੪॥ ਪਖਾ ਫੇਰੀ ਪਾਣੀ ਦੋਵਾ ਜੋ
 ਦੇਵਹਿ ਸੋ ਖਾਈ ॥੫॥ ਨਾਨਕੁ ਗਰੀਬੁ ਢਹਿ ਪਇਆ
 ਦੁਆਰੈ ਹਰਿ ਮੇਲਿ ਲੈਹੁ ਵਡਿਆਈ ॥੬॥ ਅਖੀ ਕਾਢਿ
 ਧਰੀ ਚਰਣਾ ਤਲਿ ਸਭ ਧਰਤੀ ਫਿਰਿ ਮਤ ਪਾਈ ॥੭॥
 ਜੇ ਪਾਸਿ ਬਹਾਲਹਿ ਤਾ ਤੁਝਹਿ ਅਰਾਧੀ ਜੇ ਮਾਰਿ ਕਢਹਿ
 ਭੀ ਧਿਆਈ ॥੮॥ ਜੇ ਲੋਕੁ ਸਲਾਹੇ ਤਾ ਤੇਰੀ ਉਪਮਾ
 ਜੇ ਨਿੰਦੈ ਤ ਛੋਡਿ ਨ ਜਾਈ ॥੯॥

[ਸੂਹੀ ਮਹਲਾ ੪

੩. ਬੁੱਧੀ ਦੀ ਅਹਿਰਣ—ਸੁਨਿਆਰੇ ਦੀ ਅਹਿਰਣ ਅਚੱਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਉਤੇ ਹਥੌੜੇ ਵੱਜਦੇ ਹਨ. ਗਰਮ ਸਰਦ ਸੋਨਾ ਕੁਟਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਮੰਦਾ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੀ। ਇਵੇਂ ਹੀ ਜਗਜਾਸੂ ਦੀ ਬੁਧ ਅਚੱਲ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਉਸਤਤਿ ਨਿੰਦਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਖਿਆਲ ਨਾ ਕਰੇ ਸਗੋਂ :—

ਲੋਕਨ ਕੀ ਚਤੁਰਾਈ ਉਪਮਾ ਤੇ ਬੈਸੰਤਰਿ ਜਾਰਿ ॥ ਕੋਈ
 ਭਲਾ ਕਹਉ ਭਾਵੈ ਬੁਰਾ ਕਹਉ ਹਮ ਤਨੁ ਦੀਓ ਹੈ ਢਾਰਿ ॥

[ਦੇਵਗੰਧਾਰੀ ਮ: ੪

ਇਹ ਹੈ ਬੁਧੀ ਦਾ ਅਹਿਰਣ ਹੋਣਾ।

੪. ਗਿਆਨ ਦਾ ਹਥੌੜਾ—ਸੋਨਾ ਘੜਿਆ ਹੀ ਹਥੌੜੇ ਨਾਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਗਜਾਸੂ ਨੇ ਮਨ ਨੂੰ ਘੜਨਾ ਹੈ। ਮਨ ਟੱਪਦਾ ਹੈ, ਦੌੜਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਘੜਨ ਵਾਸਤੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਹਥੌੜਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਮਨ ਕਿਸੇ ਪਾਸੇ ਜਾਣ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਝਟ ਗਿਆਨ ਦੀ ਸੱਟ ਮਾਰ ਕੇ ਕਿਹਾ :—

ਘਰਿ ਰਹੁ ਰੇ ਮਨ ਮੁਗਧ ਇਆਨੇ ॥

[ਮਾਰੂ ਮਹਲਾ ੧

੫. ਡਰ ਦੀ ਖੱਲ—‘ਭੈ ਤਨਿ ਅਗਨਿ ਭਖੇ ਭੈ ਨਾਲਿ।’ ਡਰ ਦੀ

ਫੂਕਨੀ ਜਾਂ ਧੌਕਨੀ । ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਡਰ ਜਗਾਯਾਸੂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਡਰ ਵਾਲਾ ਮਨ ਕਦੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

੬. ਤਪ ਦੀ ਅੱਗ—ਤਪ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ, ਕਸ਼ਟ ਸਹਾਰਨਾ । ਗੁਰਸਿਖੀ ਵਿਚ ‘ਤਪਨ ਤਪ ਗੁਰ ਗਿਆਨ’ । ਗੁਰੂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਸਾਧਨ ਤਪ ਕਰਨਾ ਹੈ । ਉਹ ਸਾਧਨ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਦਸਿਆ ਹੈ :— ‘ਗੁਰਸਿਖੀ ਦਾ ਸਿਖਣਾ ਗੁਰਮੁਖ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦੀ ਸੇਵਾ ।’ ਅਰਥਾਤ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ ਹੀ ‘ਤਪਾ ਸਿਰ ਤਪ ਸਾਰ’ ਹੈ । ਸੇਵਾ ਕਰਦਿਆਂ ਸੇਵਕ ਦਾ ਧਰਮ ਹੈ ‘ਸੇਵਾ ਕਰਤ ਹੋਇ ਨਿਹਕਾਮੀ ॥’ ਇਸ ਸੇਵਾ ਦਾ ਫਲ ਪ੍ਰਵਾਨ ਤਾਂ ਹੈ ‘ਧੰਨੁ ਸੇਵਾ ਸੇਵਕੁ ਪਰਵਾਨੁ ॥’

੭. ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਭਾਂਡਾ—ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਦੋ ਅੰਗ ਮੁਖ ਹਨ । ਸੇਵਾ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ । ਸੇਵਾ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਰਾਂਹ ਦਸਦੀ ਹੈ । ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਦਰ ਤੇ ਪੁਚਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ । ‘ਜਿਨਿ ਪ੍ਰੇਮ ਕੀਓ ਤਿਨ ਹੀ ਪ੍ਰਭ ਪਾਇਓ ॥’

ਉਪਦੇਸ਼—ਪ੍ਰਮਾਰਥ ਦੇ ਖੋਜੀ ਤੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿੱਕ ਵਾਲੇ ਪੁਰਸ਼ ਵਾਸਤੇ ਜਤ, ਧੀਰਜ, ਅਚੱਲ ਬੁੱਧੀ, ਗਿਆਨ, ਡਰ, ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ।

ਸਲੋਕੁ ॥ ੧. ਪਵਣੁ ਗੁਰੂ ਪਾਣੀ ਪਿਤਾ
ਮਾਤਾ ਧਰਤਿ ਮਹਤੁ ॥ ੨. ਦਿਵਸੁ ਰਾਤਿ
ਦੁਇ ਦਾਈ ਦਾਇਆ ਖੇਲੈ ਸਗਲ ਜਗਤੁ ॥
੩. ਚੰਗਿਆਈਆ ਬੁਰਿਆਈਆ ਵਾਚੈ ਧਰਮੁ
ਹਦੂਰਿ ॥ ੪. ਕਰਮੀ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਕੇ ਨੇੜੈ
ਕੇ ਦੂਰਿ ॥ ੫. ਜਿਨੀ ਨਾਮੁ ਧਿਆਇਆ ਗਏ

ਮਸਕਤਿ ਘਾਲਿ ॥ ੬. ਨਾਨਕ ਤੇ ਮੁਖ ਉਜਲੇ ਕੇਤੀ ਛੁਟੀ ਨਾਲਿ ॥੧॥

ਪਦ ਅਰਥ—ਦਿਵਸੁ=ਦਿਨ । ਮਹਤੁ=ਮਹਾਨ, ਵੱਡੀ । ਮਸਕਤਿ=
ਮਿਹਨਤ, ਕਮਾਈ ।

ਅਰਥ—੧. ਇਸ ਸਾਰੇ ਜਗਤ ਦਾ ਗੁਰੂ ਪੈਂਟ ਹੈ, ਪਿਉ ਪਾਣੀ
ਹੈ, ਵੱਡੀ ਧਰਤੀ ਮਾਂ ਹੈ । ੨. ਦਿਨ ਤੇ ਰਾਤ ਦੋਵੇਂ ਦਾਈ ਦਾਇਆ ਹਨ,
ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿਚ ਸਾਰਾ ਜਗਤ ਖੇਡਦਾ ਹੈ । ੩. ਜੀਵਾਂ ਦੀਆਂ
ਨੇਕੀਆਂ ਬਦੀਆਂ ਨਿਆਉਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਵਾਚੀਆਂ
ਜਾਣਗੀਆਂ । ੪. ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਕਰਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਕਈ ਕਰਤਾਰ ਜੀ
ਦੇ ਕੋਲ ਜਾ ਬੈਠਣਗੇ ਤੇ ਕਈ ਦੂਰ ਸੁਟੇ ਜਾਣਗੇ । ੫. ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਾਮ
ਜਪਿਆ ਹੈ ਉਹ ਕਮਾਈ ਕਰਕੇ ਗਏ ਹਨ । ੬. ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਖਦੇ
ਹਨ, ਕਰਤਾਰ ਜੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਉਜਲੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹੋਰ
ਕਿੰਨੀ ਦੁਨੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਜਮਾਂ ਦੇ ਦੁਖ ਤੋਂ ਛੁਟ ਗਈ
ਹੈ ॥੧॥

ਸਿਧਾਂਤ—ਗੁਰੂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਖਸ਼ਦਾ ਹੈ । ਪੈਂਟ ਵੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾਤਾ ਹੈ ।
ਸਵਾਸ ਇਕ ਮਿੰਟ ਨਾ ਆਵੇ ਤਾਂ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅੰਤ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਪੈਂਟ
ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਜਗਤ ਦਾ ਗੁਰੂ ਕਿਹਾ ਹੈ । ਪਾਣੀ ਸਭ ਦਾ ਪਿਉ ਹੈ । ਯਥਾ—
'ਜਲ ਹੀ ਤੇ ਸਭ ਓਪਤਿ ਹੋਆ, ਪਾਣੀ ਪਿਤਾ ਸਭਸੁ ਕਾ ॥'

[੧੪੧੯

ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਪੈਦਾਇਸ਼ ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ
ਪਾਣੀ ਸਭ ਦਾ ਪਿਉ ਹੈ । ਜਿਵੇਂ ਮਾਂ ਬੱਚੇ ਦਾ ਗੂੰਹ ਮੂੜ੍ਹ ਹੁੰਝਦੀ, ਮਾਰ-
ਕੁਟ, ਗਾਲੀ ਗਲੋਚ ਸਹਾਰਦੀ ਅਤੇ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਬੱਚੇ ਦੇ ਖਾਣ ਦੇ ਫਿਕਰ
ਨਾਲ ਖੁਰਾਕ ਦੇਂਦੀ ਹੈ । ਇਵੇਂ ਹੀ ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਭਾਵੇਂ—'ਕੋਈ ਹਰਿ